STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 07807

MAYN VIDOY

Leo Tolstoy

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

מיין ווידוי

א פילאָזאָפישע בעטראַכטונג איבער לעבען, רעליגיאָן און גאָט.

— פון —

גראף לעא טאלסטאי.

איבערזעצט פון

ד. מ. הערמאַלין.

פרייז 10 סענט.

דרוק אונד פערלאג פון

די היברו פאַבלישינג קאָמפּאַני,

122־128 לעאָנאַרד סט., ברוקלין, נויאָרק.

HEBREW PUBLISHING CO.,

122-128 Leonard Street, Brooklyn, New York.

מיין וידוי.

1.

איך בין געבוירען און אויפגעצויגען געוואָרען אין דעם גלויבען פון דער אָרטהאָ־דאָקסישער גריכישער קירכע. דיעזען גלויבען האט מען מיר אונטעררירכטעט אין מיין קינדהייט און איך האב איהם שפּעטער געלערענט אלס יונגערמאַן. טראָטץ דעם אָבער, ווען איך בין אַלט געוואָרען 18 יאָהר און פערלאָזען דיא אוניווערזיטעט, האב איך ניט מעהר געגלויבט אין קיין זאך וואס מען האט מיך געלערענט.

צו אורטהיילען, פון וויא ווייט איך קען געדענקען, האב איך גאר קיינמאל ניט ערנסט געגלויבט אין עפּעס. עס האט געמוזט זיין א מין פערטרויען זיך אין עלטערע מענשען, וועלכע האבען מיר אַזוי־און־אַזוי געזאגט און איך האב מיך אויף זייא פערלאָזען, אַז וואהרשיינליך איז עס אזוי.

איך קען מיך עראינערן אן דער צייט, ווען איך בין געווען א אינגעל פון א יאָהר 12, איז צו אונז געקומען אין בעזוך דער סטודענט וולאַדימיר מ— און אונז געבראַכט דיא לעטצטע מיטטהיילונג איבער א נייער ענטדעקונג, דאס הייסט, אַז עס איז גאר נישטאָ קיין גאָט אויף דער וועלט, און אַלעס וואס מען האט אונז ביז דאַמאַלס דערצעהלט פון גלויבען, איז נאָר געווען א פּוסטער חלום. (דאס האט פּאַסירט אין יאָהר 1838).

איך געדענק גאַנץ גוט וויא שטארק פעראינטערעסירט מיינע עלטערע ברידער זיינען געווען אין דיעזע געדאנקען. זייא האבען מיך אויך אריין גענומען אין קאָהן און מיר דערצעהלט דעם סוד פון דער נייער ענטדעקונג. מיר איז דאס אַלעס פאָר־געקומען עפּעס וויא אנציהענד און זעהר וויכטיג, און אויך אלס א מעגליכע וואהרהייט.

איך קען מיך אויך עראינערן אן מיין ברודער דימיטרי, ווען ער האט אָנגע־פאנגען זעהר פרום צו ווערען, לויט זיין מילדער נאַטור, און ער האט בעזוכט רע־געלמעסיג דיא קירכע, געפאַסט און געפיהרט א ריינעס און מאָראַלישעס לעבען –

וויא מיר האבען דאס פון איהם געלאכט און איהם גענומען אויף חוזק. מיר האבען איהם דערפאר א נאמיען געגעבען נח. דאן האט פאסירט וואס מוססין־פושקין, דער פערוואלטער פון דער קאזאנער אוניווערזיטעט, האט אונז אלע איינגעלאדען צו א באלל. מיין ברודער דימיטרי איז אויך געווען אונטער דיא געלאדענע, אבער ער האט אום קיינעם פרייז ניט געוואלט געהען. מוססין־פושקין האט געלאכט פון זיין פרומקייט, און געבראכט א ראיה, אזוי וויא דוד המלך האט זיך געקענט פרעהליך מאכען און טאנצען פאר דעם ארון מיט דיא לוחות, אזוי מעג ער זיך אויך ערלויבען און קומען טאנצען אויף׳ן באלל.

מיר איז דאמאלס זעהר געפעלען געווארען אזא וויטץ פון א עלטערען מענשען, און איך האב דערפון געלערענט, אז איך דארף טאקי קענען מיינע געבעטע, געהען אין קירכע, אבער וואס עס אנבעלאנגט מיין רעליגיאן, דארף איך דאריעבער גאנץ ערנסט ניט דענקען.

איך געדענק אויך, אז איך האב דאמאלס געלעזען דיא ווערקע פון דעם פראנצויזישען אפיקורס וואלטאר, אין זיין אבלאכען פון רעליגיאן, האט מיך מעהר אמוזירט וויא געערגערט.

אויף דיעזער ארט איז דער גלויבען געפאלען אין מיינע אויגען פון טאג צו טאג אלץ מעהר און מעהר, וויא דער פאל איז און וועט נאך זיין, אונטער מענשען פון איין עהנליכער געזעלשאפט און בילדונג. דיעזע ארט פון גלויבען פאלען, איז אונגעפעהר אזוי: —

מענשען לעבען אויף דער וועלט, אבער זייער לעבען ווערט ניט געפיהרט לויט דיא פרינציפען פון זייער גלויבען. דער גלויבען האט קיין איינפלוס אויף׳ן לעבען און מאכט אויך קיין איינדרוק אין דיא בעציהונגען צווישען מענש און מענש. דיא אורזאכע דערפון איז, ווייל כמעט דער גאנצער גלויבען בערוהט אויף גליקען פון יענער זייט שוועל פון קבר און פערגעסט זיך צו רעדען איבער דעם וואס מיר האבען דא צו טהון, אויף דיעזער וועלט. ווען דער גלויבען בעריהרט אפילו אמאל דיעזע וועלט, דאן איז דאס אויף אזוי וועניג, אז מען דערצעהלט אונז בלויז, דאס דיעזע וועלט איז ניט מעהר וויא איין ענגער קארידאר וואס פיהרט ערשט אויף יענער וועלט.

ווען מיר בעטראכטען א מענשען׳ס לעבען, זיינע האנדלונגען און טהאטען, איז עס אונמעגליך צו וויסען גענוי, אויב ער איז א גלויביגער אדער ניט. דער־יעניגער וואס דערצעהלט אויך עפענטליך, אז ער גלויבט אין דער ארטהאדאקסישער קירכע, איז מייסטענטהיילס איינער וואס האט א שוואכען פערשטאנד, א

שטרענגען כאראקטער און וועלכער דענקט זעהר פיעל איבער זיין אייגענער וויכטיג־קייט. אינטעליגענטע, עהרליכע, ערענטליכע און גוט־הערציגע, בעגעגענט מען זעהר אפט אונטער דיא אונגלויביגע.

דאס קינד וואס פאנגט אן צו געהען אין שולע, ווערט ער אונטעררינכטעט אין גלויבען און מען שיקט איהם אין דער קירכע; ווען דער מענש ווערט עלטער, פערלאנגט מען שוין פון איהם א פאפיר וואס זאל בעשטעטיגע, אז ער איז געוועזען ביים גלח. דאס איז אלין געגרעדט אונטער דיא ניעדריגע. אבער א מאן, וואס בע־לאנגט צו אונזער קלאסע, בעזוכט ניט אלט קינד דיא שולע און מעג דאן אויף אויפוואקסען, אהנע יעמאנד זאל איהם אפילו אמאל דערמאהנען, אז ער לעבט אונטער קריסטען און ער רופט זיך א מיטגליעד פון דער ארטהאדאקסישער רעגיערונג.

דערפאר פאסירט עס יעטצט, עבען וויא פריהער וואס דער איינפלוס פון פריהען רעליגיעזען אונטעררינכט, אקצעפצירט נאר אויף פערטרויען, און שפעטער אויפגעצוואונגען, פאנגט אן אליין שוואכער צו ווערען מיט דער פראקטישער ער־פאהרונג פון דעם שפעטערדיגען לעבען, וואס איז א ווידערשפרוך צו אלע פרינציפען פון גלויבען. עס פאסירט אויך, וואס א מענש רעדט זיך איין, אז דער גלויבען, וועלכען ער האט געלערענט אין זיין יוגענד, איז נאך אזוי שטארק וויא געווען, וועהרענד אין אמת'ן, איז שוין פון איהם קיין שפור ניט געבליעבען.

א געוויסער ס—, א קלוגער און אמת'ער מענש, האט מיר אמאל דערצעהלט א געשיכטע וויא אזוי ער האט אויפגעהערט צו גלויבען.

מיט 30 יאהר צוריק, איז ער ארויס געגאנגען אויף דער יאגד. אבענד, איידער ער האט זיך געלייגט שלאפען, לויט זיין געוואהנהייט פון קינדוויין, פלעגט ער ניעדער קניען און בעטען. זיין עלטערער ברודער, וועלכער איז געווען מיט איהם צוזאמען, האט זיך אוועק געלייגט אויף אביסעל שטרוי, און צו איהם געקוקט. ווען ס— אין פערטיג געווארען מיט זיין געבעט און זיך געוואלט לייגען, האט זיין ברודער בעמערקט:

„וואס, דוא האלטסט נאך אימער דערפון?"

זייא האבען מעהר ניט געשפראכען, נאר פון דאמאלס אן, האט ס— אויפ־געהערט צו בעטען און געהען אין קירכע. גאנצע דרייסיג יאהר, האט ס— קיין גע־בעט געזאגט, זיך ניט מתודה געווען פאר'ן גלח, און ניט געווען אין קירכע. עס איז ניט דערפאר, ווייל ער האט אזוי געדענקט וויא זיין ברודער, אדער ער האט נאר געוואוסט וואס יענער דענקט, זאנדערן בלויז דערפאר, ווייל זיין ברודער'ס

ווערטער זיינען געוועזן וויא דער שטויס פון א פינגער אויף אַ וואנד וואס האט שוין געהאלטען אין אומפאלען. דיא עטליכע ווערטער וואס זיין ברודער האט איהם געזאגט, זיינען גענוג געוועזן איהם צו איבערצייגען, אז זיין גאנצער גלויבען ביז דאמאלס, איז ניט מעהר געוועזן וויא א פוסטע פאנטאזיע, און אלעס וואס ער האט געטהאָן צוליעב רעליגיאָן, איז געוועזן נאריש און דום. זאָ שנעל אלזאָ, וויא ער האט בייא זיך בעשלאָסען, אז זיינע רעליגיעזע צערעמאָניען, האבען גאר קיין שכל׳דיגע בעדייטונג, האט ער זייא אוועק געוואָרפען. אזוי איז עס געוועזן, און אזוי איז עס, לויט וויא איך רעכען, מיט א היבשער מעהרצאָהל מענשען.

איך רעדט דאָ פון מענשען פון אונזער קלאססע, וועלכע ווילען זיך אליין ניט בעטריגען, אָבער ניט פון דיעזע וואס זוכען צו מאכען פון דער רעליגיאָן א מיטעל זייא לטובה. (דיעזע מענשען זיינען פאָלקאָמען אונגלויביגע, דען זאָלאנג גלויבען איז בייא זייא א מיטעל זיך לטובה, דאָן איז דאס גאר קיין גלויבען ניט.)

מענשען פון אונזער קלאָסע געפינען זיך אין פאָלגענדער לאגע. דיא בעקאָנטשאפט און ערפאהרונג אין טהעטיגעס לעבען האט צערשמעטערט דיא שוואכע געביידע פון גלויבען וואס מען האט אין זייא אויפגעבויעט. זייא שמייסען אלזאָ ענטוועדער אוועק דיא חורבות פון דער אומגעפאלענער געביידע. אָדער זייא בעקימערן זיך גאר ניט אזוי ווייט אום צו בעטראכטען וואס פאר א חורבה דאס איז.

דער גלויבען, וועלכע איז מיר אריין געשטופט געוואָרען פון קינדוויז אויף, וויא אין פיעלע אנדערע, האט אָנגעפאנגען שטופענוויז צו פערשווינדען, אָבער מיט דיעזער אויסנאהמע, וואס פון מיין 15־טעס יאָהר אן האב איך אָנגעפאנגען צו לעזען פילאָזאָפישע ווערקע און איך האב צייט געהאט צו בעטראכטען דיא געפאלענע געביידע און אוועק שמייסען דיא חורבות.

פון מיין 16־טעס יאָהר אָן, האב איך אויפגעהערט צו בעטען, און אויך אויפגעהערט, אוים איבערצייגונג, צו בעזוכען דיא קירכע און פאסטען. דער גלויבען פון מיין קינדהייט איז פערשוואונדען, אָבער דאָך האב איך אין עפּעס געגלויבט, וועלכעס איך קען אָבער ניט גענוי ערקלערען. איך האב געגלויבט אין א גאָט, בעסער געזאגט אָבער, איך האב ניט אָבגעלייקענט, אז עס איז ניטאָ קיין גאָט; אָבער וואס דיעזער גאָט איז, וואָלט איך ניט געקענט ערקלערען. איך האב ניט געלייקענט אין קריסטוס׳ן און ניט אין זיינע לעהרען, אָבער וואס דיעזע לעהרען זיינען, וואָלט איך אויך ניט געקענט ערקלערען.

ווען איך דענק יעטצט צוריק איבער יענעם צושטאנד, דאן בעגרייף איך, אז

איך האב דאמאלס געגלויבט, אין עפּעס פאָלקאָמענעס, אָבער וואס דאס איז, בין איך ניט אימשטאַנדע געווען צו זאגען.

איך האב אונטערדעסען אָנגעפאנגען צו זוכען פאָלקאָמענהייט אין גייסטיגע ענטוויקלונגען: איך האב געשטודירט אלעס וואס איז מיר נאָר מעגליך געווען; איך האב אלעס מעגליכע אָנגעווענדעט צו שטאַרקען מיין ווילען, אויסשטעלענדיג פאַר מיר אליין רעגעלען וואס איך דאַרף טהון; איך האב געשטרעבט צו ענט־וויקלען מיין קערפּערליכע קראַפט דורך איבונג וואס פערשאַפט געשיקטהייט און קראַפט, און אום זיך צו צוגעוועהנען צו ליידען, האב איך אליין אויף מיר גענומען פערשיעדענע נסיונות און צרות.

איך האב דאס אלעס בעטראַכטעט אלס א נויטווענדיגקייט צו דער פאָל־קאָמענהייט צו וועלכער איך האב געציעלט. צום אנפאנג, נאַטירליך, האב איך געשטרעבט צו מאָראלישער פאָלקאָמענהייט, אָבער איך האב באַלד מיך געזעהען פאַנטאַזירענדיג איבער איין אלגעמיינע פאָלקאָמענהייט. אום מיך בעסער צו ער־קלערען וואס איך האב געמיינט, מוז איך זאגען, אז איך האב ניט גראדע געוואָלט אויסזעהען גוט ביי מיר אָדער ביי גאָט, זאָנדערן איך האב געזוכט געפעלען צו ווערען לייטען.

אָבער דיעזעס געפיהל האט זיך וויעדער פערוואַנדעלט אין איין אנדערעס, און דאס איז געווען, וואס איך האב געוואָלט בעזיטצען מעהר קראַפט און מאכט וויא מיינע מיטמענשען, זיין געעהרט, געאַכטעט, רייך, מעכטיג און שטעהען אן דער שפּיטצע.

2.

ביי איין אנדערע געלעגענהייט, וועל איך פיעללייכט דערצעהלען מיין גאנצע לעבענס־געשיכטע, און אָבשילדערן מיין יוגענד מיט אלע איינצעלהייטען. איך צווייפעל ניט, אז פיעלע וועלען אין דעם זעהען א שפּיעגעל פון זיך זעלבסט.

וויא דיא זאך איז, גלויב איך, אז איך האב גאנץ אויפריכטיג געוואָלט זיין א גוטער און עהרליכער מענש. אָבער איך בין געווען יונג, פול מיט תאוות, און בין געשטאַנען איינער אליין, ווען איך האב אָנגעהויבען צו זוכען דיא ריינקייט און עהר־ליכקייט.

יעדעס מאל, ווען איך האב געוואָלט אויסדריקען מיין הערצענס־וואונש וואס האט געשטרעבט נאך איין עהרליכעס לעבען, האב איך מיך געזעהען ארום גע־רינגעלט פון אלע זייטען מיט פעראַכטונג, שפּאָט און געלעכטער; אָבער אַזוי שנעל

וויא איך האב מיך אריין געוואָרפען אין זומפּף פון מיינע ניעדריגסטע תאוות, האט מען מיך געלויבט און ערמוטהיגט דערצו.

זייענדיג פערזונקען אין טיעפען שמוטץ, און ווערענדיג דערזעלבער וויא דיא עלטערע מענשען ארום מיר, האב איך געזעהען, אז מיין לעבען שטעלט גאנץ צו־פריעדען דיא געזעלשאפט אין וועלבער איך האב מיך געפונען.

מיין גוט־הערציגע טאנטע, ווירקליך א גוטע פרוי, פלעגט מיר זאגען, אז זיא ווינשט איך זאָל מקיים זיין איין זאך איבער אלעס אנדערע — איין אינטריגע מיט א פערהייראטהעטער פרוי. זיא פלעגט זיך אזוי אויסצודריקען אויף פראנצויזיש: "Rien ne forme un jeune homme, comme une liaison avec une femme comme il faut." (קיין זאך קען אזוי אויסבילדען א יונגען מאן, וויא צו שפּיעלען א ליעבע מיט עפּעס א בוואטסקע נקבה.)

נאך איין וואונש האט מיין טאנטע געהאט פיר מיין גליק, און דאס איז געוועז, איך זאָל ווערען איין אדוואָקאט, און, ווען מעגליך, ביים קייזער אליין. נאָר איהר העכסטער וואונש איז געווען, איך זאָל קריעגען א רייכע כלה, וועלכע זאָל מיר ברענגען א גרויסען נדן און מיך בעזאָרגען מיט א גרויסען אנצאָהל שקלאפען.

איך קען מיך גאר ניט עראינערן אן יענע צייטען, אָהנע איך זאָל דערבייא שפּירען א שמערצהאפטעס געפיהל פון אבשייליכקייט און פעראכטונג.

איך האב געמאָרדעט מענשען אין קריעג, איך האב געקעמפּפט דועלען אום אנדערע צו טויטען, איך האב פערשפּיעלט געלד אין קארטען, פערלומפּט מיין פער־מעגען וואס איז געקומען פון דעם בויערן־שווייס, געמארטערט און געפּלאגט דיא בויערן, בעגאנגען דיא שמוטציגסטע ניעדערטרעכטיגקייטען מיט אונגליקליכע פרויען־צימער, און איך האב בעטראגען מענער.

ליעגען זאָגען, רויבען, ניאוף פון יעדער ארט, שיכרות, פערגוואלטיגונג, און מאָרד, אלעס האב איך בעגאנגען, קיין פערברעכען האב איך אויסגעפעהלט, און טראָטץ דעם אלעמען בין איך דאך בעטראכט געוואָרען פון מיינע מיט־מענשען אלס א גאנץ מאָראלישער מענש. אזא לעבען האב איך אָבגעפיהרט וועהרענד א צייט פון 10 יאָהר.

אין יענער צייט האב איך אָנגעפאנגען צו שרייבען, וועלכעס איז געקומען פון נארישעס פערגניעגען, ליעבע צו געלד און שטאָלץ. איך בין געווען דאסזעלבע אלס שרייבער וויא אלס פּריוואט מענש. אום צו קריעגען עהרע און געלד פיר וועלכען

w

איך האב געשריעבען, בין איך געצוואונגען געוועזען צו בעהאלטען אלעס גוטע אין מיר און זיך בוקען פאר שלעכטעס.

וויא אפט, וועהרענד איך האב געשריעבען, פלעג איך פעריאגען פון מיין גע־הירן יעדען עדעלען געדאנק און איהם פערבייטען אויף דער ניעדריגסטער שילדערונג! דיעזע ארבייט איז מיר געלונגען און מען האט מיך דערפאר געלויבט.

ווען איך בין אלט געווארען 26 יאהר און דער קריעג האט זיך געענדיגט, בין איך געקומען נאך סט. פעטערסבורג, וואו איך האב בעקאנטשאפט געשלאסען מיט דיא דאמאליגע בעריהמטע פערפאסערס.

מען האט מיך זעהר שעהן עמפפאנגען און מיך געשמייכעלט פון אלע זייטען.

נאך איידער איך האב צייט געהאט זיך רעכט ארום צו קוקען וואו איך בין אין דער וועלט, האב איך מיך דערוויילי צוגעוואהנט צו דעם פערדארבענעם לעבען פון דיא פערפאסערס, און דערמיט האט גענומען א סוף צו מיינע שטרע־בונגען צו ווערען א בעסערער מענש.

דיא אנזיכטען פון דיא פערפאסערס איבער דעם לעבען, זיינען געוועזען אזוי: זייא האבען בעטראכטעט דאס לעבען אלס איין ענטוויקלונג, און דיא הויפט־ראלע אין דער ענטוויקלונג פון לעבען, שפיעלען זייא, דיא דענקערס, און אונטער דיא דענקערס געפינען זיך דיא דיכטערס, וועלכע האבען דעם הויפט איינפלוס. אונזער אויפגאבע — דאס הייסט פון דיא פערפאסערס, — איז אלזא געוועזען, צו בעלעהרען דיא וועלט.

דיא פראגע וואס יעדער פערפאסער דארף זיך שטעלען: „וואס וויים איך און וואס קען איך יענעם לערנען?“ האט מען אויסגעמיעדען. אזעלכע פראגען זיינען געווע איבריג, לויט זייער בעהויפטונג, זאנדערן, זייא האבען געזאגט, אז יעדער דענקער און דיכטער לערענט עפעס זייגע מיטמענשען אהנע ער זאל עס אפילו בע־אבזיכטיגען צ טהון.

איך אליין בין בעטראכטעט געווארען אלס א געוואלטיגער ליטעראט און דיכטער, און פאלגליך האב איך מיר אויך ניט בעדארפט שטעלען דיא גענאנטע פראגע.

אין דערזעלבער צייט אבער, טראכטין דעם וואס איך בין געוועזען אי א דענקער אי א דיכטער, האב איך געשריעבען און געלערענט אנדערע וואס איך האב אליין ניט פערשטאנען. פאר דיעזער ארבייט האב איך געקריעגען גרויסע סומען

געלד; איך האב גענעסען דאס שענסטע און בעסטע, געוואָהנט גרויסארטיג, זיך צוזאמען געקומען מיט אויסגעלאסענע פרויען, און איך האב עמפפאנגען מיינע פריינדע וויא עס האט געפאסט פאר אזא גרויסען מאכער וויא איך בין געווען. הויפטזעכליך, האב איך געהאט עהרע פון איבעראל.

עס האט מיר אלזא דאמאלס אויסגעזעהען, אז וואס איך האב געלערענט אנדערע, איז געווען גאנץ גוט, און איך בין איינער פון דיא כהנים גדולים אין טעמפעל פון דענקען אין דיכט־קונסט. איך אליין האב ווירקליך אזוי געדענקט א היבשע צייט.

אין צווייטען, און איבערהויפט אין דריטען יאהר פון דיעזען ארט לעבען, האב איך אנגעפאנגען צו צווייפלען אין דיעזען גלויבען פון מיין אונפעהלבארקייט, און איך האב אויך אנגעפאנגען מיך זעלבסט צו עקזאמינירען. דער ערשטער פונקט וואס האט צוגעצויגען מיין אויפמערקזאמקייט, איז געווען וואס דיא כהנים גדולים אליין אין טעמפעל פון דענקען און דיכט־קראפט, האבען אונטער זיך זעלבסט ניט געקענט איינשטימען.

מאנכע האבען בעהויפטעט, אז זייא אליין זיינען דיא גוטע לעהרער פון פאלק און אלע אנדערע טויגען אויף כפרות; דיא אנדערע וויעדער האבען איבער זיך אויך געזאגט דאסזעלבע. מען האט זיך מתוכח געווען, זיך געקריעגט, בעליידיגט, אבגענארט און בעטראגען איינער דעם צווייטען.

איבערהויפט זיינען געווען מאנכע אונטער אונז, וועלכע האבען זיך גאנץ ווייניג בעקימערט איבער דעם וואס איז רעכט און אונרעכט, און זייא האבען בלויז געזארגט פיר זייערע אייגענע פריוואט אינטערעסען. דאס אלעס צוזאמען, האט מיך געצוואונגען צו צווייפלען אויב מיר ברענגען אלע צוזאמען עפעס נוטצען.

צווייפלענדיג אין דעם גוטען איינפלוס פון דיא ליטעראטען, האב איך אנגעפאנגען צו שטודירען זייערע כאראקטערע, און איך האב מיך איבערצייגט, אז דיעזע שרייבער זיינען אליין זעהר אונמאראלישע מענשען. מייסטענטהיילס פון זייא, זיינען געווען גאנץ ניכטסווירדיגע און אונבעדייטענדע מענשען, און זייא זיינען געשטאנען פיעל ניעדריגער מאראליש אלס מיינע געוועזענע אויסגעלאסענע חברים בשעת איך בין געווען א סטודענט. דיעזע ליטעראטען וויעדער, האבען אזוי וויט געשטעלט אויף זיך, אז זייא האבען אויסגעזעהען עטוועדער וויא הייליגע, אדער אלס אזעלכע בייא וועלכע הייליגקייט איז א פוסטער חלום.

עס האט מיך אנגעהויבען צו עקלען דיא גאנצע מענשהייט און איך האב מיך זעלבסט פעראכטעט; און איך האב מיך איבערצייגט, אז איך האב ביז דאמאלס

געלעבט אין א גרויסען טעות. דאס מערקווירדיגע אָבער בייא דעם אַלעמען איז געווען, וואס טראָטץ דעם וואס איך האב איינגעזעהען דעם טעות און דיא פאַלש־קייט, האב איך דאָך פּאַרטגעזעטצט צו פיהרען דאסזעלבע לעבען וויא פריהער; איך האב מיך נאָך אימער גערופען א דענקער, א דיכטער און א לעהרער.

איך בין געווען נאריש גענוג צו רעכענען, דאס איך, דער דיכטער און דענקער, בין אימשטאנדע צו לערנען אנדערע מענשען וואס איך אליין קען ניט.

פון דער בעקאנטשאפט מיט דיעזע מענשען, האב איך מיר בלויז אָבגע־שפּארט א נייע שלעכטע טבע: עס האט זיך אין מיר ענטוויקעלט א גרויסער שטאָלץ און א פערטרויען אויף מיר זעלבסט צו לערנען אנדערע פון וועלכע איך האב קיין אהנונג געהאט. דיעזע אבשייליכע טבע האט אזוי געוואקסען אין מיר, דאס עס האט מיך באלד געטריעבען צו משוגעת.

ווען איך דענק יעטצט איבער יענער צייט און איך עראינער מיך אן דעם דאמאלינען צושטאנד פון מיין געהירן, (עס איז נאך יעטצט אויך דיעזעלבע מכה מיט טויזענדער), דאן רעגט דאס אזוי אויף מיינע געפיהלע, אז איך שפיר מיך אין איין עהנליכער לאגע וויא א מענש וואס ווערט דורכגעפיהרט דורך א הויז מיט משוגעים.

מיר זיינען דאן אלע געווען איבערצייגט, אז פאר אונז פּאסט צו רעדען, שרייבען און דרוקען אזוי שנעל און אזוי פיעל וויא מיר קענען, און דאס אַלעס וועט גליקליך מאכען דיא מענשהייט.

הונדערטער פון אונז האבען געשריעבען, געדרוקט און געלערענט, און אין דערזעלבער צייט, האט זיך איינער דעם אנדערן בעליידיגט און ווידער־שפּראָכען.

זייענדיג פאָלקאָמען איבערצייגט, אז מיר אליין וויסען גאר ניט, און אויף דער איינפאכסטער פראגע — דער אונטערשיעד פון רעכט און אונרעכט — האבען מיר קיין ענטפער, האבען מיר דעננאך אויף איינער דעם אנדערן געלויבט, געריהמט און געשמייכעלט, און דאן בעשמוטצט, בעליידיגט און גזידעלט — מיט איינעם וואָרט, מיר האבען פאַרגעשטעלט א פאָלקאָמענעם אירדענהויז מיט א באנדע משוגעים.

הונדערטער פערמאטערטע ארבייטער, האבען געארבייט טאָג און נאכט, צו־זאמען שטעלענדיג בוכשטאבען, דרוקענדיג מיליאָנען זייטען אום פערברייטעט צו ווערען דורך דער פּאָסט איבער גאנץ רוסלאנד, און מיר האבען פּאַרטגעזעטצט צו לערנען און אונטעררינכטען, און זיך אויף בעקלאגט אין דערזעלבער צייט, אז מיר

האבען ניט גענוג צוהערער. דאס איז געווען א מערקווירדיגער צושטאנד, נאָר יעטצט איז אַלעס דייטליך גענוג.

דיא ריכטיגע אורזאכע וואס עס האט אונז אַלע אזוי בעגייסטערט אום מזכה צו זיין דיא וועלט מיט אונזערע יאַלעווע חכמות, איז גאר געלעגען אין דעם וואונש צו קריגען געלד און עהרע, און אום דאס קריגען, האבען מיר קיין אַנדערן אויס־וועג געזעהען, וויא צו שרייבען ביכער און צייטונגען.

אום זיך אליין צו גערעכטפערטיגען פאר דעם ריינעם געוויסען וואס האט זיך צייטענווייז ערוועקט אין מאַנכע פון אונז, האבען מיר אויסגעטראכט פאָלגענדען פזמון: אַלעס וואס עקזיסטירט, איז רעכט; אַלעס וואס ער געפינט זיך, בעלאַנגט צו דער ענטוויקלונג, און דיא ענטוויקלונג וויעדער איז א קרובה מיט דער ציוויליזא־ציאָן; אום צו וויסען וויא הויך דיא ציוויליזאציאָן שטעהט, דאַרף מען נאָר קוקען אויף דער צאָהל ביכער און צייטונגען וואס ערשיינען; אונז בעצאָהלט מען און מען עהרט אונז פיר דיא ביכער און צייטונגען וואס מיר שרייבען, און פאָלגליך זיינען מיר דיא ניצליכסטע מיטגליעדער פון דער געזעלשאַפט.

דיעזע זעלבסט־גערעכטפערטיגונג וואָלט שוין געמאַכט א סוף פון אונזער צווייפעל אין פראגען, ווע מיר וואָלטען אַלע דאַריעבער איינגעשטימט, נאָר אזוי וויא דיא בעהויפּטונג פון איינעם איז קיינמאל ניט גלאַט אזוי אַקצעפּטירט געוואָרען, און עס האט זיך אימער געפונען איין אַנדערער וואס זאָל זאגען אַקוראט פערקעהרט, האבען מיר אליין ניט געוואוסט וואו מיר געפינען זיך אין דער וועלט.

נאָר דאס איז געווען א קלייניגקייט. וועמען קימערט דאס וואס ליטעראַטען קענען צווישען זיך ניט איינשטימען? דיא הויפּטזאַך איז געווען, וואס מיר האבען געקריעגען געלד, מען האט אונז געלויבט און געריהמט, אָדער, בעסער געזאגט, יעדען׳ס אנהענגער האבען געלויבט זייער ליעבלינג, און, פאָלגליך, האט יעדער פון אונז, פיר זיך, געהאט רעכט.

איך בעגרייף עס יעטצט פאָלקאָמען, אז צווישען אונז ליטעראַטען און דיא משוגעים פון איין איררענאנשטאַלט, איז גאר קיין אונטערשיעד ניט געווען: איך האב אפילו דאַמאלס אויך אַביסעל דאַריעבער געדענקט, נאָר אזוי וויא יעדער משוגענער, האב איך דאַן גערעכענט אַלעמען פאר משוגע, בלויז מיך אליין פאר קלאָר.

3.

איך האב אזוי אָבגעלעבט נאך זעקס יאָהר, ביז צו מיין האָכצייט. וועהרענד דיזער צייט, האב איך בעזוכט אויסלאנד. מיין לעבען אין אייראָפּא און מיין בעקאַנטשאפט מיט פיעלע בעריהמטע אויסלענדישע געלעהרטע, האט בעשטעטיגט מיין טהעאָריע פון אלגעמיינער פאָלקאָמענהייט. דאס איז געווען דערפאר, ווייל איך האב אויסגעפונען, אז אזוי איז עס, זאָנדערן דערפאר, ווייל זייא האבען אויך אזוי גערעכענט. עס איז ווידער געווען א מין פערטרויען אויף יענעם, וויא מיט גלויבען.

דער גלויבען אין אלגעמיינער פאָלקאָמענהייט, האט מיך אָנגעהויבען שטארק צו פעראינטערעסירען. גראדע וויא דער פאַל איז דאמאלס געווען מיט פיעלע געבילדעטע מענשען. אום אַלעס צו ערקלערען קורץ, מוז איך זאגען, אז איך האב געמיינט גלייך מיט אנדערע, דעם „פּראָגרעסס,“ דעם פאָרטשריט צו פאָלקאָמענהייט. ווענינגסטענס איז מיר דאמאלס ערשיענען דאס וואָרט „פּראָגרעסס“, אַלס דאס פאסענדסטע פיר דער גאנצער טהעאָריע.

דיא פראגע: „וויא אזוי זאָל איך פערבעסערן מיין אייגענעס לעבען?“ האב איך ניט געקענט בעענטפערן, און איך האב מיך בלויז בעשעפטיגט דערמיט, דאס איך מוז לעבען אום צו פערבעסערן דיא וועלט. וואס פערבעסערן? וועמען פערבעסערן? וויא אזוי פערבעסערן? דאס אַלעס האב איך ניט בעגריפען, נאָר איך האב מיר געטראכט, אז וואהרשיינליך וועל איך שוין טהון וואס עס איז נעטהיג. מיר קומט עס פאָר וויא א מאן, וואס איז געזעסען מיט נאך א מאן אויף א שיפעל און דיא וועללען האבען דאס געטראָגען. וואוהין רודערן מיר?“ פרעגט איינער. „מיר רודערן און מיר וועלען שוין וואהרשיינליך אירגענדוואו אָנקומען.“

זייענדיג אין פאריז, אין מיטעלפּונקט פון ציוויליזאציאָן, האב איך ערפאהרען וויא פאַלש אונזער בעגריף איז איבער פאָרטשריט. איך האב דאמאלס בייגעוואָהנט דיא הינריכטונג פון א מענשען. ווען איך האב געהערט דעם קלאפּ וויא דאס מעסער איז געפאלען, וויא דער קאָפּ איז אָבגעטהיילט געוואָרען פון דעם קערפּער, האב איך פערשטאנען, ניט נאָר מיט מיין שכל, זאָנדערן מיט מיין גאנצער עקזיסטענץ, אז קיין זאך אין דער וועלט קען רעכטפערטיגען אזא טהאט. איך האב פערשטאנען, דאס קיין עטאבלירטע אָרדנונג, קיין פּראָגרעס, קיין ציוויליזאציאָן, האט א רעכט צו בערויבען דאס לעבען פון א מיט־מענשען; איך האב פערשטאנען, דאס ווען דיא גאנצע וועלט מענשען, זייט דיא וועלט איז געשאפען געוואָרען, זאָלען

בעהויפטען, אז אזא טהאט איז רעכט און נויטווענדיג, איז עס פאלש, געמיין און אונריכטיג! איך האב פערשטאנען, אז ניט דאס וואס אנדערע זאגען און בעהויפטען איז גוט און רעכט, זאנדערן וואס מיין הארץ פיהלט, דאס איז עהרליך און גערעכט.

נאך א ביישפיעל איז מיר פארגעקומען צו בעשעפטיגען, אז מען דארף ניט אויפשטעלען דעם אבערגלויבען פון פראגרעס אלס א רעגעל און לעבען. דאס איז געווען דער טויט פון מיין ברודער. ער איז קראנק געווארען, ווען ער איז געווען נאך גאנץ יונג, געליטען גרויסע שמערצען א גאנצעס יאהר, און איז געשטארבען אין שרעקליכע מארטערנים. ער איז געווען זעהר א פעהיגער מענש, מיט א גוטעס הארץ, און פון איין ערנסטען כאראקטער, אבער ער איז געשטארבען אהנע צו בעגרייפען צו וועלכען צוועק ער האט געלעבט, אדער וואס פאר א בעדייטונג דער טויט האט פיר איהם.

קיינע טהעאריען האבען מיר אדער איהם געקענט געבען איין ענטפער אויף דיעזע אלע פראגען, וועהרענד דער גאנצער צייט פון זיין קראנקהייט. דיא פראגע: „וואס איז לעבען?" און דיא פראגע: „וואס איז טויט?" זיינען געבליעבען פראגען, און אלעס וואס איך האב געקענט דענקען דאריבער איז געווען: „עס וועט זיך מאכען וואס פריהער אדער שפעטער וועל איך קריעגען איין ערקלערונג דאריבער."

ווען איך בין צוריק געקומען פון אויסלאנד, האב איך מיך בעזעטצט אויף'ן לאנד, און זיך אנגעפאנגען צו בעשעפטיגען מיט עררירכטען שולען פיר דיא בויערן. דיעזע בעשעפטיגונג איז מיר געווען אנגענעהם, ווייל דאס האט אין זיך ניט געהאט דעם גייסט פון נאדען און בעטריגען, צו וועלכען איך האב מיך אזוי שטארק צוגעוואהנט זייענדיג א ליטעראט.

אבער דא האב איך געהאנדעלט אין נאמען פון פראגרעס, נאר דיעזעס מאל האב איך שוין אנגעווענדעט אביסעל א קריטישע אונטערזוכונג איבער דעם וואס איך טהו. איך האב אזוי געזאגט: פראגרעס אליין, איז ניט אזוי שלעכט, נאר ער ווערט זעהר אפט פערווענדעט ניט אויף'ן ריכטיגען פלאטץ און ניט וויא עס דארף זיין, און וואס עס אנבעלאנגט דיא בויערן, איז עס גאנץ גוט זייא צו לערנען און אונטעררירכטען, נאר זייערע קינדער דארף מען לאזען גאנץ פרייא זיך צו וועהלען וואס פאר א פראגרעס עס פאסט פיר זייא אמבעסטען.

אין דער וואהרהייט געשפראכען אבער, בין איך נאך אימער געווען בעשעפטיגט מיט דער פראגע יענעם צו לערנען, אהנע צו וויסען וואס מען דארף לערנען.

אין הויבער ליטעראטור, האב איך מיך איבערצייגט, אז יעדער לערענט פערשיעדען, און איין ארט לערנען פאסט זיך צום צווייטען וויא איין ארבעס אן וואנט, און דיא ליטעראַרישע לעהרער נעביך, געבען זיך דיא גרעסטע מיה צו בעהאלטען זייער אייגענע אונוויסענהייט.

אָט דאס האב איך שוין אביסעל פערשטאַנען, און זעהענדיג פאר מיר בויערן קינדער, האב איך בעשלאָסען זייא צו לאָזען לערנען וואס זייא ווילען. איך קען מיך ערא‌ינערן וויא איך האב דאמאלס געזוכט עפּעס ניטצליכעס. צום לערנען און דאס פאָרלעגען פאר דיא קינדער זייא זאָלען זיך אויסקלייבען וואס זייא ווילען. נאָר דער סוף איז געווען, וואס איך האב מיר געמוזט אליין מודה זיין, אז איך וויים גאר ניט וואס עס הייסט ניטצליכעס צום לערנען און וואס מען בענעטהיגט צו קענען.

נאכדעם וויא איך האב מיך בעשעפטיגט א יאָהר מיט דיא שולען, בין איך ווידער אוועק געפאָהרען נאָך אויסלאנד, מיט דער אבזיכט אויסצוגעפינען וואס מען דארף אונטעררייכטען דיא בויערן קינדער.

איך האב געגלויבט, אז אין אויסלאנד האב איך שוין געקריגען איין ער־קלערונג דאריעבער, און זייענדיג דאריעבער האלב איבערצייגט, האב איך צוריק געקעהרט נאָך רוסלאנד, אין דעמזעלבען יאָהר וואס מען האט בעפרייעט דיא בויערן פון שקלאַפעריי. איך האב איבערגענומען דאס אמט פון א דאָרפס־ריכטער אָדער בורר, און איך האב אָנגעפאנגען צו לערנען דאס אונגעבילדעטע פאָלק אין ד א שולען, און דיא געבילדעטע האב איך געלערענט אין דיא צייטונגען וואס איך האב ארויס געגעבען.

אלעס האט אויסגעזעהען צו געהען גאנץ גוט, נאָר מיט מיין געוויסען בין איך ניט געווען צופריעדען און עפּעס א וועקסלונג אין מיין דענקען האט זיך דער־נעהנטערט.

איך וואָלט דאמאלס נעגרייכט א שטופע פון פערצווייפלונג, וויא דער פאל איז געווען מיט 15 יאָהר שפּעטער, אָבער עפּעס א נייע ערפאהרונג אין לעבען האט מיך דערפון גערעטעט — עס איז געווען דיא היימאטה און דאס פאמיליען־לעבען פון א פערהייראַטעטען מאַן.

א יאָהר דורכאנאנד האב איך מיך בעשעפטיגט מיט דיא פליכטען אלס בורר, מיט דיא שולען, מיט דיא צייטונגען, און איך האב מיר אזוי פערדרעהט מיין קאָפּ, אז עס האט מיך געערגערט ביז טויט. מיין בוררות איז געווען איין אונ־אונ־טערבראָכענער קאמפף; וואס איך זאָל טהון מיט דיא שולען, האב איך פון טאָג צו טאָג אלץ ווייניגער געוואוסט, און מיין דומע צייטונג־שרייבעריי האט מיך

יעדעס מאל אלץ מעהר געעסעלט. יא, עס איז געווען דערזעלבער צושטאנד וויא אמאל: איך האב געוואָלט לערנען אנדערע און איך האב אליין גאר ניט פער־שטאנען. אויף דיעזער ארט בין איך קראנק געוואָרען, מעהר גייסטיג וויא קער־פּערליך, און איך בין אוועק אויף דיא סטעפּעס, איינצואטהמען פרישע לופט, טרינקען מילך פון שקאפּעס און פיהרען א טהיערישעס לעבען.

באלד וויא איך האב צוריק געקעהרט, האב איך געהייראטעט. דיא נייע צושטענדען פון א גליקליכעס פאמיליען־לעבען, וועלכעס האט מיך ארום גערינגעלט, האט מיך גענצליך ארונטער געפיהרט פון דעם וועג אויף וועלכען איך בין פריהער געגאנגען, און איך האב אָנגעפאנגען צו זוכען א בעדייטונג און איין ערקלערונג איבער אלעס וואס רופט זיך לעבען.

פאר אלעמען, האט זיך מיין גאנצעס לעבען פעראינטערעסירט אין מיין פרוי און קינדער, און דאן האט געפאָלגט דיא זאָרג צו פערגרעסערן מיין פערמעגען. דער פריהעריגער קאמפף פיר פערזענליכער פאָלקאָמענהייט, דאן דער וועקסעל פיר אָלגעמיינעם פּראָגרעס, האט זיך ווידער פערוואנדעלט אין א שרייבונג גליקליך צו מאכען בלויז מיין אייגענע פאמיליע.

אויף דיעזער ארט זיינען פאָראיבער 15 יאָהר.

אונגעאכטעט דארויף, וואס איך האב וועהרענד דיעזע 15 יאָהר געקוקט אויף דער פּראָפעסיאָן פון פערפאסערייא אלס ניט זעהר לויבענסווערטה, האב איך דעננאך ניט אויפגעהערט צו שרייבען.

איך האב דורכגעמאכט דיא בעצויבערונג פון זיין א פערפאסער, דיא נסיונות פון קריעגען א סך געלד און א גרויסען אפּלאָדיסמענט פאר ווערטהלאָזע ווערקע, און איך האב מיך איבערגעגעבען מיט לייב און זעעלע צור פערבעסערונג פון מיין מאטעריאלער לאגע. דערבייא אָבער, האב איך אויך דערשטיקט יעדעס געפיהל וואס האט זיך אין מיר ערוועקט און מיך געפרעגט אויף איין ערקלערונג איבער מיין אייגענעם לעבען און איבער דעם לעבען פון דער אלגעמיינע געזעל־שאפט.

אין מיינע שרייבערייען האב איך געלערענט אנדערע, וואס מיר איז ערשיענען אלס דיא איינציגע וואהרהייט, און דאס איז, אז דער גאנצער פּרינציפּ אין לעבען בעשטעהט אין דעם גליק פון זיך אליין און דיא אייגענע פאמיליע.

נאך דיעזער רעגעל האב איך געלעבט. אָבער מיט 5 יאָהר צוריק, האט אָנ־געפאנגען זיך צו דרעננען א שרעקליכע מרה־שחורה איבער מיר. איך האב געהאט מאָמענטען פון שווינדעל־האפטער שרעק און פון גרויסער פערצווייפלונג, ווייל

איך האב ניט געוואוסט וואס איך זאָל מהון און וויא אזוי איך זאָל ווייטער לעבען.

איך האב אָנגעפאנגען צו וואנדערן און בין געוואָרען איין אָפּפער פון ווילדע מחשבות. אָבער דאס איז אויך פאָראיבער, און איך האב פאָרטגעזעטצט מיין לעבען וויא פריהער. שפּעטער האט זיך אָבער דיא שווידערהאפטע שרעק מיט דער מרה־שחורה צוריק געקעהרט עפּטער, און מיט דער צייט איז דאס אלץ שרעקליכער געוואָרע.

ווערענד אזא אנפאל, פלעגען זיך אין מיר דרינגען דיא פראגען: „ווארום איז דאס אלעס?“ „און וואס וועט זיין נאכדעם וויא דוא וועסט אויפהערען צו לעבען?“

אנפאנגס האט זיך מיר געדאַכט, אז דיעזע זיינען לעערע און אונבעדייטענדע פראגען, און אלעס איבער וואס זייא פרעגען, איז שוין לאנג בעענטפערט, און ווען איך גראדע וויל האבען איין ענטפער דאריעבער, קען איך איהם געפינען גאר אָהן פיעל מיה — אָבער איך האב ניט געהאט קיין צייט דאפיר.

נאָר דיעזע פראגען האבען זיך געדרענגט יעדעס מאל אלץ מעהר און מעהר, פערלאַנגענדיג אונבעדינגט איין ענטפער, און מיך טרייבענדיג אין פינסטערע און שווידערהאפטע פלעטצער.

עס איז מיט מיר געווען דערזעלבער פאל, וויא מיט אירגענד א פערבאָרגענע און טעדטליכע קראנקהייט — אנפאנגס האבען זיך געצייגט דיא סימפּטאָמען גאנץ לייכט אום צו ווייזען וואו דיא קראנקהייט ליעגט, ווען דער פּאציענט קימערט זיך נאך ניט פיעל דאריעבער, און שפּעטער זיינען זייא געקומען עפּטער, ביז זייא ענדיגען אין איין אונ־אונטערבראָכענעס ליידען.

דיא ליידען פערגרעסערן זיך, און דער פּאציענט, נאך איידער ער האט צייט צו זוכען א רפואה, זעהט ער זיך פּלוצלינג פּנים־אל־פּנים מיט'ן טויט.

דאס איז אקוראט וואס האט פּאסירט מיט מיין גייסט. איך האב מיך איבערצייגט, אז דאס איז ניט בלויז א פאָראיבער געהענדע גייסטיגע קראנקהייט, און דיא סימפּטאָמען זיינען זעהר וויכטיגע. נאך מעהר, דאס ווען דיעזע פראגען וועלען זיך טאקי אלץ אזוי האלטען אין דרינגען, דאן מוז איך אונבעדינגט קריעגען א קלאָרען ענטפער אויף זייא.

איך האב פּראָבירט צו בעענטפערן דיא פראגען. אנפאנגס האט מיר יעדע פראגע אויסגעזעהען אזוי נאריש, אזוי איינפאך און אזוי קינדיש, אז איך האב באלד געוואָלט נאר אויפהערען צו דענקען דאריעבער, אָבער זאָ שנעל וויא איך האב

געוואָלט בעענטפערן, האב איך מיך איבערצייגט, אז זייא ענטהאלטען דיא העכסטע געהיימניסע פון לעבען, און מיט אלע מיינע חכמות, ווייס איך ניט צו געבען דיא מינדעסטע ערקלערונג דאריבער.

איידער איך האב מיך גענומען ווייטער בעשעפטיגען מיט דער פיהרונג פון מיין גוט, מיט דער בילדונג פון מיין זוהן און מיט שרייבען ביכער, האב איך נאך איינגעזעהען, אז איך מוז האבען איין ענטפער אויף דיא פראגען. איך האב געמוזט בעגרייפען דיא אורזאכען פון מיינע טהאטען, זאנסט האב איך ניט געקענט ווייטער לעבען.

דענקענדיג איבער דער פיהרונג פון מיין גוט און פון מיין הויז, (וואס האט אין יענע צייטען פיעל געדויערט) איז מיר אריין פאָלגענדע פראגע אין קאָפּ: „יעטצט האב איך שוין זעקס טויזענד דעסיאטינס ערד אין דער סאמארער גובערניע, און דרייא הונדערט פערד — אלזאָ, וואס ווייטער?“ איך בין געווען פער־צווייפעלט און ניט געוואוסט צו וואס איך זאָל מיך פריהער נעהמען.

דענקענדיג איבער דער אויסבילדונג פון מיינע קינדער, איז מיר איינגעפאַלען דיא פראגע: „ווארום? צו וועלכען צוועק?“ טראכטענדיג איבער דיא מיטלען וויא אזוי צו העלפען דעם פאָלק, האב איך פּלוצלינג אויסגעשריען: „און וואס קימערט דאס מיך?“

זיך דערמאָהנענדיג איבער דער עהרע וואס מיינע ביכער האבען מיר פער־שאפט, פלעג איך צו מיר אליין זאגען: „גוט, וואס וועט אלזאָ ווערען ווען דוא זאָלסט זיין אזוי בעריהמט וויא גאָגאָל, פּושקין, שעקספּיער, מאָליער — מיט איינעם וואָרט, מעהר וויא אלע שרייבערס אין דער וועלט — און וואס ווערט דערפון?“ איך האב מיר דיא פראגע ניט געקענט בעענטפערן.

אזעלכע פראגען בענעטהיגען איין ענטפער, און ער מוז זאָפאָרט געגעבען ווערען. אָהן איין ענטפער קען מען ניט לעבען, אָבער קיין ענטפער האב איך דאָך ניט געהאט.

4.

מיין לעבען איז וויא געענדיגט געוואָרען אויף איינמאל. איך האב געקענט אטהמען, עסען, טרינקען און שלאָפען. דאס האב איך געמוזט טהון, אָבער דיא וואהרהייט, אז טראָץ דעם אלעמען, איז אין מיר קיין לעבען ניט געווען.

איך האב אין מיר ניט געהאט קיין איינציגען וואונש צו שטרעבען און ער־פיללען מיינעס א געפיהל וואס האט זיך פאָרגעשטעלט אלס גאנץ פערנינפטיג.

ווען עס האט זיך מיר עפּעס געוואָלט, האב איך געוואוסט פאָראויס, אז שוין נאָכ־דעם וויא איך וועל האבען ערפילט מיין וואונש, וועט אויך גאר ניט ווערען און איך וועל אימער בלייבען אונצופריעדען.

ווען עפּעס א גוטער גייסט וואָלט דאמאלס ערשיענען און מיר אָנגעבאָטען אַלעס וואס איך האב געקענט ווינשען, וואָלט איך אויך ניט געקענט זיין צו־פריעדען.

אין מיין אויפרעגונג האב איך נאטירליך געהאט ווינשונגען, וועלכע זיינען געוועזען א רעזולטאט פון פריהעריגע געוואָהנהייטען; ווען מיין אויפרעגונג איז פאָר־איבער, האב איך געוואוסט, אז דאס אַלעס איז געוועזען א פוסטע פאנטאזיע און איך האב מעהר קיין איינציגען וואונש געהאט. איך האב מיר אפילו ניט געקענט ווינשען צו וויסען דיא וואהרהייט, ווייל איך האב מיר געקענט עפּעס פאָרשטעלען וואס דיא וואהרהייט איז, און אויך דאס האט מיך ניט אינטערעסירט.

דיא וואהרהייט איז געלעגען אין דעם, אז דאס לעבען האט פאר מיר קיין בעדייטונג. יעדער טאָג פון מיין לעבען, יעדער שריט אין לעבען, האט מיך אַלץ נעבראכט נעהנטער צום אבגרונד, וויא איך האב געקענט זעהען וואס פאר א סוף עס וועט פון מיר נעהמען.

שטעהען בלייבען, צוריק געהען, איז געוועזען אונמעגליך; איך האב אויך ניט געקענט צו מאכען מיינע אויגען איך זאָל ניט זעהען וואס מיך ערווארטעט. טויט, פערניכטונג, א גרויסער גאר ניט, דאס האט געשוועבט פאר מיר שלאָפענדיג און וואכענדיג.

אויף דיעזער ארט, האב איך, א געזונדער און גליקליכער מענש, איינגעזעהן, אז איך האב ניט פאר וואס צו לעבען, און איין אונבעשטרייטבארע קראפט ציהט מיך צום קבר.

איך מיין דערמיט ניט צו זאגען, אז איך האב געהאט איין אבזיכט צו בע־געהען זעלבסטמאָרד, נאָר דיא קראפט וואס האט מיך געצויגען פון דעם לעבען, איז געוועזען גראדע אזוי שטארק, וויא יענע פריהעריגע קראפט וואס האט מיך אמאָל געצויגען צום לעבען. דיא אידעע צו בעגעהען זעלבסטמאָרד, איז אַלזאָ צו מיר גע־קומען גראדע אזוי נאטירליך, וויא דיא אידעע צו פערבעסערן מיין לאגע, איז פריהער ערשיענען. דער טויט האט פאר מיר געהאט אזא געוואַלטיגע אנציהונג, אז איך האב מיך געמוזט אליין אָבנארען, אום, וויא עס איז, ניט צו האנדלען איבער־איילט.

אז איך האב געוואָלט אויפהערען צו לעבען, איז קיין צווייפעל, נאָר איך האב מיך ניט געוואָלט איילען, און מיין אבזיכט איז געווען פריהער צו פערטרייבען דיא פערווירונג פון מיין געהירן, און אזוי שנעל וויא איך וועל פערטיג ווערען דערמיט, זאָל איך מיך באלד הרג'ענען.

אום אויסצומיידען דעם טויט, פלעג איך בעהאלטען דעם שטריק וואס איז מיר געקומען פאר דיא אויגען, דאמיט איך זאָל מיך ניט אויפהייגגען אויף דעם גרויסען נאָגעל וואס האט געשטעקט הויך אויף דער וואנט אין מיין שטודיר צימער. איך האב אויך אויפגעהערט צו טראגען בייא מיר א רעוואָלווער, וויל איהם האבענדיג אין קעשענע, איז עס זעהר לייכט געווען, אין א מאָמענט פון גרויסער אויפרעגונג, מיר אריין צו יאָגען א קוגעל אין קאָפּ.

איך האב אָבער אליין ניט געוואוסט וואס איך האב געוואָלט. דאכט זיך איך האב דאָך מורא געהאט פאר'ן לעבען, געוואָלט פטור ווערען דערפון, און דאָך איז געווען אין ע פ ע ס וואס האט מיך צוריק געהאלטען.

אזא צושטאנד האט אויך געגרייכט, אין א צייט גראדע ווען איך האב בעזעסען אלעס אום גליקליך צו זיין, און איך בין נאך ניט אלט געווען קיין 50 יאָהר.

איך האב געהאט א גוטע, ליעבענדע און געליעבטע פרוי, מיט קינדער, א פיינעס גוט, וועלכעס, אָהנע איך זאָל מיך פיעל בעמיהען, האט עס מיך יעדעס מאָל רייכער געמאכט; איך בין געווען מעהר וויא אימער געערט פון מיינע פריינדע און בעקאנטע; איך בין געווען געריהמט אונטער פרעמדע, און איך האב געקענט בעהויפטען, אז איך האב מיר מיין נאמען בעריהמט געמאכט אָהנע מיך זעלבסט אָבצונארען.

איבערהויפט נאר, איז מיין פערשטאנד ניט פערדאָרבען געוואָרען און אויך ניט אָבגעשוואכט; אין געגענטהייל, איך האב געשפירט אזא קערפּערליכע און גייסטיגע קראפט, וואס זעהר ווייניג מענשען פון מיין קלאסע און בעשעפטיגונג בע־זיטצען. איך האב געקענט נאכהאלטען א בויער און שניידען תבואה, און איך האב געקענט אָבזיטצען 10 שטונדען דורכאנאנד בייא גייסטיגער ארבייט, אָהנע דאס זאָל מיר עפּעס שאדען.

מיין גייסטיגער צושטאנד דאמאלס, איז בעשטאנען אונגעפעהר אין דעם: „מיין גאנצעס לעבען איז געווען און איז א נארישער און שלעכטער שפּאס, פעראור־זאכט איך ווייס ניט פון וועמען."

אונגעאכטעט דארויף וואס איך האב ניט געגלויבט אין קיין גאָט, איז עס מיר דאָך פאָרגעקומען גאנץ נאטירליך, אז דער וואס שפּיעלט מיט מיר דעם נארישען און שלעכטען שפּאס, איז דאָך איין עפּעס. אָט דיעזער בעשלוס, האט אַממייסטען בעגלייטעט מיין פינסטערן וועג.

איך האב מיר געדענקט, אז דיעזער „עפּעס", וואו ער זאָל ערגעץ זיין, איז אזא איינער וואס אונטערהאלט זיך אויף מיין חשבון, און ער זעהט מיך וויא איך האב אָבגעלעבט א וועלט, געשטודירט און געלערענט אלכדינג, און צולעטצט שטעה איך וויא איין אלטער נאר און פרעג מיך: „וואס איז דאס אלעס?"

וויא נאריש און דום איך מוז בייא איהם אויסזעהען. בייא איהם? בייא וועמען? איז ווירקליך פערהאנדען אזא זאך אין דער וועלט וואס בליקט אויף מיר און פערשטעהט דאס אלעס?

אָבער דאס האט מיר אויך גאר ניט געהאָלפען. אויב עס איז יא דאָ אזא וועזען אין דער וועלט אָדער ניט, איז מיר גאַנץ ווענינ ארויס געקומען. דיא הויפּטזאך איז געווען, אז איך פערשטעה ניט צו וועלכען צוועק איך עקזיסטיר.

אין דערזעלבער צייט אָבער איז מיר איינגעפאלען איך זאָל מיך זעלבסט וואונדערן דאריעבער, ווארום איך האב ביז דאמאלס ניט געקלערט, אז עס קען זיין אזא וועזען. איבריגענס, וואס קומט מיר ארויס ווען עס עקזיסטירט שוין יא א וועזען וואס זעהט מיך שפּיעלען אויף דער וועלטס־ביהנע? איך האב געוואוסט, אז קראנקהייט און טויט וועלען קומען (דאס איז שוין קיין נייעס ניט געווען,) ווען ניט היינט, דאן מאָרגען, איבערמאָרגען, און פון אלע דיעזע וואס ליעבען מיך, און וואס איך ליעב, און טאקי איך אליין אויך, וועט בלייבען א שטיק פערעיפּויש׳טער גוף מיט ווערים.

אלעס וואס איך האב אויפגעטהאָן, וועט פריהער אָדער שפּעטער פערגעסען ווערען, און פון מיר אליין וועט קיין זכר ניט בלייבען. איך וועל אין ערגיץ ניט זיין.

צו וועלכען צוועק אַלזאָ דארף מען זיך אזוי שטארק בעשעפטיגען מיט עפּעס? און וויא קענען מענשען דאס אלעס וויסען און נאך לעבען? עס איז נאָר מעגליך אזוי לאנג צו עקזיסטירען, כל־זמן דאס לעבען בעטייבט אונז; אָבער אזוי שנעל וויא מיר ניכטערן זיך אויס, מוזען מיר איינזעהען, אז אלעס איז א פוסטער און א נארישער חלום! אין דער גאַנצער געשיכטע האב איך ניט געקענט געפינען קיין שפּאסיגעס אָדער אַמוזירענדעס; אלעס איז מיר ערשיענען אלס גרויזאם און דום.

עס איז פערהאנדען איין אלטע אָריענטאַלישע פעבעל איבער א רייזענדען אין דיא סטעפּעס, וועלכער איז אָנגעגריפען געוואָרען פון א ווילדער חיה. אום זיך צו רעטען, איז דער רייזענדער אריין געשפּרונגען אין איין אויסגעטריקענטען ברונען; ארונטער קוקענדיג אין ברונען, האט ער דערזעהען הינטער זיך א קראָקאָדיל מיט א געעפענטען מויל, בערייט איהם אויפצופרעסען. דער אונגליקליכער רייזענדער האט ניט געוואגט צוריק ארויס צו קריכען פון דעם ברונען, ווייל ער האט מורא געהאט פאר דער ווילדער חיה, און ער האט אויך ניט געוואגט ארונטער צו געהען טיעפער, פאר מורא געגען דעם קראָקאָדיל. אום ניט צו פאלען אָבער, האט ער זיך אָנגע־כאפּט אן א פלאנצונג וואס האט געוואקסען אין א שפּאלט פון דער ברונען־וואנט. זיינע הענד זיינען זעהר מיעד געוואָרען און ער האט געשפּירט, אז ער מוז שטארבען און דער טויט ערווארטעט איהם פוןביידע זייטען, אָבער טראָטץ דעם אלעמען האט ער זיך צוגעהאלטען. אין דערזעלבער צייט האט ער ערבליקט צוויא מייז, איינע א שווארצע און איינע א ווייסע, וועלכע האבען אָנגעפאנגען דורכצופרעסען דעם וואָרצעל פון דער פלאנצונג. ער האָט איינגעזעהן, אז דיא פלאנצונג מוז זיך אברייסען און ער וועט אריין פאלען אין קראָקאָדיל'ס מויל. דער רייזענדער האט דאס אלעס געזעהן און גאנץ גוט בעגריפען אז זיין ענדע איז נאהענט; אין דערזעל־בער צייט אָבער, זיך נאָך אימכער אָנהאלטענדיג אן דער פלאנצונג, האָט ער זיך אומגעקוקט און ערבליקט האָניג אויף דיא בלעטער פון דער פלאנצונג — ער האָט ארויס געשטעקט זיין צונג און אָנגעפאנגען צו לעקען.

אויף דערזעלבער ארט האָב איך מיך געהאלטען אין דער פלאנצונג פון לעבען, און געוואוסט, אז אונטען, אונטער מיר, ערווארטעט מיך דער קראָקאָדיל פון טויט אָבער איך האָב אום קיינעם פרייז ניט געקענט בעגרייפען, ווארום מיר קומט דאס אלעס. איך האָב אויך געשטרעבט צו לעקען דעם האָניג וועלכער האָט מיך אמאל געטרייסט; אָבער דער האָניג איז פערגליווערט געוואָרען אויף מיין צונג, זעהענדיג דיא ווייסע און שווארצע מייז, טאָג און נאכט, וויא זיי פרעסען דורך דעם וואָרצעל און וועלכען איך האלט מיך פעסט.

יא, איך האָב געזעהען פאר מיר דעם קראָקאָדיל זעהר דייטליך, און דער האָניג האָט פערלוירען זיין זיעסקייט. איך האב געזעהן דעם קראָקאָדיל פון וועלכען מען קען זיך ניט רעטען, און איך האב געבליקט צו דיא מייז וויא זיי זעטצען פאָרט זייער ארבייט.

דאס איז ניט קיין פאבעל, זאָנדערן א לעבעדיגע און אונבעשטרייטבארע וואהרהייט, וועלכע יעדער מענש קען פערשטעהען. דיא פריהערינע פאנטאזיע

איבער דעם גליק פון לעבען וואס האט פון מיר פערשטעלט דעם קראקאדיל, האט מיך שוין מעהר ניט געקענט נארען.

וויא דיא זאך איז, האב איך אבער בייא מיר ניט געקענט פועלן ווייטער פארטצוזעטצען א לעבען וואס האט פאר מיר קיין בעדייטונג. איך האב געמוזט צוגעבען, אז יעדע נאכט און יעדער טאג וואס איז פאראיבער, האט מיך אלץ גע־בראכט נעהנטער צום טויט. איך האב קיין אנדערע זאך געקענט זעהען אויסער דיעזען פאקט, ווייל דאס אליין איז אמת, און אלעס אנדערע איז ליגען.

דיא טראפענס האניג, וואס האבען מיך מעהר וויא אלעס אוועק געשלעפט פון דער גרויזאמער וואהרהייט, זיינען געוועזן מיין פאמיליע און מיינע ליטערארישע ווערקע, און זייא האבען מיר שוין מעהר ניט געשמעקט אזוי זיס וויא אמאל.

„מיין פאמיליע,“ האב איך מיר געטראכט, „איז א פאמיליע וויא אלע אנדערע פאמיליעס, וואס בעשטעהט פון א פרוי מיט קינדער, וואס זיינען מענש־ליכע בעשעפענישען און זיינען אונטערוואָרפען דעמזעלבען שיקזאל וויא איך; זייא לעבען ענטוועדער אין א ליגען, אדער זייא מוזען ארויס זעהען דיא שרעקליכע וואהרהייט. צו וועלכען צוועק זאלען זייא לעבען? ווארום זאל איך זייא ליעבען, זארגען פאר זייא, זייא אויפציהען און וואכען איבער זייא? זאל איך זייא ברענגען צו דערזעלבער פערצווייפלונג אין וועלכער איך געפין זיך, אדער זאל איך זייא מאכען פאר דומקעפ? נאכדעם אבער וויא איך ליעב זייא, דארף איך פאר זייא ניט בעהאלטען דיא וואהרהייט, — יעדער שריט אין וויסענשאפט, פיהרט זייא צו בעגרייפען, אז דיא איינציגע וואהרהייט איז דער טויט.“

און וואס ווערט פון קונסט, פון פאעזיע? אונטער דעם איינפלוס פון ער־פאלג און לויב, האב איך מיר אמאל געהאט איינגערעדט, אז דיעזע זיינען זאכען וואס האבען ווערטה מען זאל פאר זייא ארבייטען, אונגעאכטעט דארויף וואס עס דערנעהנטערט זיך דער טויט, וועלכער איז דער גרויסער צערשטערער, וויאס וועט פערניכטען מיין שרייבען און אפילו דיא עראינערונג דערפון.

איך האב אבער געמוזט צוגעבען, אז אויך דאריבער האב איך אמאל נאר געפאנטאזירט, און איך האב מיר מודה געוועזן, אז קונסט איז נאר א ציערונג און א צויבער פאר דעם לעבען.

אזוי וויא לעבען האט פיר מיר פערלוירען דעם צויבער, וויא אלזא האב איך געקענט מאכען אנדערע זאלען בעצויבערט ווערען דערפון?

כל־זמן איך האב ניט בעגריפען וואו איך בין אין דער וועלט, האט קונסט און פאעזיע פאר מיר געהאט א געוויסע אנציהונג, אבער וויא איך האב פערשטאנען,

אז אלעס איז פוסטע זאכען, האט אויך דאס פערלוירען זיין גלאנץ. אלעס וואס איך האב געקענט זעהען, איז געווען לויטער דומהייטען און נארישקייטען.

אמאָל, אין מיין אירטהום, האב איך געקענט אויפוואַרעמען מיין הארץ מיט קאָמישעס, טראגישעס, ריהרענדעס, שעהנעס און שרעקליכעס, און איך האב מיך געקענט פרייען, טרייסטען אָדער ערגערן, אָבער ווען איך האב געוואוסט, אז אלעס האט קיין בעדייטונג, האט עס מיך ניט אינטערעסירט און ניט אמוזירט.

קיין האָניג האט זיך מעהר געקענט פיהלען זיס אויף מיין צונג, ווען איך האב ערבליקט דעם קראָקאָדיל, און דיא מייז וואס האבען געהאלטען אין אונטערפרעסען דעם וואָרצעל אן וועלכען איך האב מיך פעסט געהאלטען.

אָבער דאס איז נאך ניט געווען אלעס. ווען איך וואָלט בלויז געקומען צום בעשלוס, אז דאס לעבען איז גאר אָהן א בעדייטונג, וואָלט איך דאס אויך אָנגע־נומען און בלויז געזאגט, אז איך בין צו דום צו ערגרינדען א געהיימניס. נאָר דאס איז ניט געווען דער פאַל. איך בין ניט געווען וויא איינער וואס איז פערבלאָנדזעט געוואָרען אין א וואלד און קען ניט געפינען דעם וועג ארויס צו געהען; ניין, איך בין געווען וויא איינער וואס קען יעדען שריט אין דעם וועג וואס ער מאכט, און דאָך לויפט ער ארום וויא א משוגענער הין־און־צוריק.

אָט דאס איז געווען דאס שרעקליכע, און דאס האט מיך געטריעבען איך זאָל מיך בעפרייען און מיר נעהמען דאס לעבען. איך האב געשפירט א שווידער זיך דערמאָהנענדיג אן דעם וואס מיך ערוואַרטעט; איך האב גאנץ גוט געוואוסט, אז דער טויט איז נאך ערגער וויא אזא לעבען, אָבער טראָטץ דעם האב איך ניט געקענט איינשטימען צו ווארטען אויף'ן סוף און זיין געדולדיג. איך האב זעהר געוואָלט מיך בעפרייען עגטוועדער דורך א שטריק אָדער דורך א רעוואָלווער־קוגעל. דאס איז געווען דיא הויפט אורזאכע וואס האט מיך געטריעבען צו דענקען פון זעלבסטמאָרד.

5.

מאנכע מאל האב איך געדענקט, אז נאך אלעמען איז מעגליך, דאס איך האב פיעללייכט עפעס פערזעהען און איך וואָלט געקענט געפינען פיעל אָדער וועניג איין ענטפער אויף מיינע פראגען. אָבער באלד איז ערשיענען דער געדאנק און צו מיר אזוי געטענה'עט: „לאָמיר צוגעבען, אז מען קען שוין געפינען איין ענטפער, אָבער דאס וועט דאָך נאך ניט פערענטפערן דיא פראגע, צו וואס אי[illegible] נאר אין גאנצען געבוירען געוואָרען!“

אונטערדעסען האב איך דאָך פּראָבירט זוכען איין ענטפער. עס איז ניט געוועזען אויס נייגיעריגקייט, זאָנדערן איך בין געוועזען וויא א שטערבענדער וואס זוכט א לעטצטע רעטונג. נאָר איך האב קיין ערקלערונג געטראָפען.

מיין זוכען האט מיך ניט נאָר איבערצייגט, אז איך קען קיין ענטפער ניט געפינען, זאָנדערן אַלע אנדערע וואס האבען געזוכט, גלייך מיט מיר, צו געפינען איין ענטפער אויף דיעזע פראגען, האבען זיך איבערצייגט, אז דאס לעבען האט קיין בעדייטונג.

איך האב געהאט דיא בעסטע מעגליכקייטען צו זוכען, ניט נאָר דאפיר ווייל איך האב גענוג געלערענט, זאָנדערן איך האב אויך פערקעהרט פערזענליך מיט דיא גרעסטע געלעהרטע. נאָר טראָטץ דעם אַלעמען, האב איך דאָך ניט געקענט בע־ענטפערן דיא פראגע: „וואס איז לעבען?"

עס האט געדויערט א היבשע צייט ביז איך האב מיך איבערצייגט, אז דיא מענשליכע געלעהרזאמקייט, קען ניט געבען קיין קלאָרע תשובה אויף דיעזער פראגע.

דיא געוויסע פראגע איז אזוי בעשטאנען: „וואס קען ווערען דערפון וואס איך טהו היינט און פון דעם וואס איך וועל מאָרגען טהון? וואס איז דער רעזול־טאַט פון מיין לעבען?" אום זיך אנדערש אויסצודריקען, קען עס אזוי הייסען: „צו וועלכען צוועק זאָל איך לעבען? ווארום זאָל איך עפּעס פערלאַנגען? צו וואס זאָל איך עפּעס טהון?" און אין אנדערע ווערטער הייסט עס: „גיבט עפּעס א מיינונג אין מיין לעבען וואס קען גובר זיין דעם געוויסען טויט וואס ערוואַרטעט מיך?"

איך האב געזוכט אַיין ענטפער אויף דיעזער פראגע אין מענשליכען פער־שטאַנד און וויסענשאַפט, און איך האב געפונען צווייערלייא ערקלערונגען, וואס האבען זיך איינע דיא אַנדערע ווידערשפּראָכען.

איין סיסטעם אין דער וויסענשאַפט זעהט אויס אין גאַנצען אַבצולייקענען, אז עס עקזיסטירט אזא פראגע, ווערענד אויף אַלע אנדערע פראגען ווערען געליעפערט פּאָזיטיווע ענטפערס, וועלכע האבען גאר ניט צו טהון מיט דער ערשטער פראגע. דיעזעס סיסטעם רופט מען דיא פּראָבירענדע וויסענשאַפט, וועלכע געהט בעווייזען אַלעס מיט מאַטהעמאַטישע אויסרעכנונגען. א צווייטעס סיסטעם איז מודה, אז עס גיבט ווירקליך אזא פראגע, אָבער עס איז ניטאָ קיין ענטפער דאַרויף; דאס איז דיא טהעאָרעטישע פילאָזאָפיע, וועלכע בעדיענט זיך מיט מעטהאַפיזיק (איבערנאַ־טירליכע פאָרשונג.)

פון מיין יוגענד אָן בין איך צוגעוואָהנט געוואָרען צו טהעאָרעטישער פילאָ־זאָפיע; שפּעטער האבען מיך אָנגעצויגען דיא פּינקטליכע וויסענשאַפטען און מאַ־טהעמאַטיק. דיעזעביידע סיסטעמען פון וויסענשאַפט האבען אויסגעזעהען מיר אַלעס צו פערענטפערן, ביז איך האב אָנגעפאַנגען אַליין גוט צו בעגרייפען דיא פראַגע: „וואס איז לעבען?“

פון א פּראַקטישען שטאַנדפּונקט אויס, פלעג איך צו מיר אזוי זאגען: „אַלעס אין דער וועלט איז ענטוויקלונג און אונטערשיידונג, אַלעס שטרעבט צור פאָלקאָמענהייט, און עס זיינען פערהאַנדען געזעטצע וואס רעגיערען דיעזען נאַטור־פּראָצעס. דוא אַליין ביסט א טהייל פון דעם גאַנצען. לערען אזוי פיעל וויא מעגליך איבער דיעזען גאַנצען און שטודיר דאס געזעטץ פון ענטוויקלונג; דוא וועסט דאַן וויסען וואס פאַר א ראָלע דוא שפּיעלסט אין דער אַלגעמיינהייט און דוא וועסט דיך זעלבסט גוט קענען.“

אָבוואָהל איך שעהם מיך דאָ צו דערצעהלען מיינע א גרויסע דומהייט, אָבער דאָך בין איך געצוואונגען צו שילדערן דיא וואהרהייט. דיא געשיכטע איז אזוי געוועזען: איך האב געגלויבט אין ענטוויקלונג, אַז אַלעס וואס לעבט ענטוויקעלט זיך, און אזוי וויא מיינע מוסקעלן האבען געוואַקסען און מיין כח־הזכרון האט זיך געשטאַרקט, האב איך געגלויבט, אַז דאסזעלבע געזעטץ רעגיערט דיא גאַנצע וועלט. פּלוצלינג האב איך אָבער אָנגעהויבען עלטער צו ווערען: מיינע מוסקעלן האבען אָנגעפאַנגען אויסצוטריקענען, מיין ענטוויקלונג האט אויפגעהערט און מיינע צייהן האבען אָנגעהויבען ארויס צו פאַלען. דערמיט איז געשטירצט געוואָרען מיין גאַנצע פריהערינע פילאָזאָפיע, אַז אַלעס האלט זיך נאָר אין ענטוויקלען, און איך האב איינגעזעהען, אַז ערשטענס בין איך פריהער געוועזען א גרויסער דומקאָפּ דערמיט וואס איך האב פון מיר געאורטהיילט אויף דער גאַנצער וועלט, און צווייטענס עקזיסטירט גאַר קיין געזעטץ פון וואַקסען און ענטוויקלען.

בעטראַכטענדיג בעסער דאס זאָגענאַנטע געזעטץ פון ענטוויקלונג, האב איך מיך איבערצייגט, אַז עס גיבט גאַר קיין געזעטץ פון אייביגער ענטוויקלונג. צו בעהויפּטען אַז דיא גאַנצע וועלט בעשטעהט פון אונענדליכען רוים, און דיא צייט ווערט ענטוויקעלט, פערדרעהט, אונטערשיידעט און פערפאָלקאָמענד, איז ניט מעהר וויא א נאַרישע פּלוידערייא. אַזעלכע ווערטער האבען גאַר קיין בעדייטונג, ווייל כל־זמן מיר זאגען אונענדליך, קענען מיר דאַרונטער ניט פערשטעהען קיין איינ־פאַכעס און פערמישטעס, קיין פערגאַנגענהייט און קיין צוקונפט, און קיין בעסערעס אָדער ערגערעס.

אלזאָ, אין דער פילאָזאָפיע האָב איך ניט געקענט געפינען קיין צופריעדען שטעלענדען ענטפער צו מיין פראַגע, און איך האָב מיך ערשט איבער־א־נייעס געפרעגט:

„וואס בין איך אליין מיט אלע מיינע ווינשונגען?“

איך האָב פערשטאַנען, אַז לערנען און שטודירען, איז אינטערעסאַנט און אנציהענד, נאָר וואס עס אנבעלאַנגט איין ענטפער איבער דער פראַגע „וואס איז לעבען?“ קענען מיר אין דעם ניט געפינען.

וואס וועניגער דיא וויסענשאַפט האַט צו טהון מיט דער פראַגע פון לעבען, אַלס קלאַרער און דייטליכער איז זיא; קוים אָבער נעהמט זיא זיך אונטער צו פערענטפערן דיעזע פראַגע, ווערט זיא דונקעל, אונפערשטענדליך און פערלירט איהר אנציהונג.

ווען מיר ווענדען זיך צו דיא צווייגען דער וויסענשאַפט, וואו דער מענש האט געזוכט צו געפינען איין ענטפער אויף דיא פראַגען פון לעבען, וויא פיזיאָלאָגיע, פסיכאָלאָגיע, ביאָלאָגיע, און סאָציאָלאָגיע, געפינען מיר זעהר אַרעמע און שוואַכע געדאַנקען מיט איין אונגעהייערער דונקעלהייט. מיר זעהען אויך איין, אַז אלע דיעזע צווייגען דער וויסענשאַפט, האָבען גאָר קיין רעכט צו בעהויפטען, אַז זייא געהען בעענטפערן דיא פראַגע פון לעבען, ווייל זייא זיינען אַ ווידערשפרוך צווישען איין דענקער און דעם צווייטען און ווידערשפרעכען זיך זעלבסט.

ווען מיר ווענדען זיך ווידער צו דיא צווייגען דער וויסענשאַפט, וועלכע בעשעפטיגען זיך ניט צו געבען איין ענטפער אויף דער פראַגע פון לעבען, זאָנדערן זייא זוכען בלויז צו פערענטפערן זייערע אייגענע וויסענשאַפטליכע פראַגען, דאַן בלייבען מיר שטעהן ערשטוינט מיט בעוואונדערונג איבער דער קראַפט פון דעם מענשליכען פערשטאַנד. אָבער מיר ווייסען פאָראויס, אַז דאָ וועלען מיר ניט געפינען קיין ענטפער אויף דער פראַגע פון לעבען, ווייל דיעזע וויסענשאַפט וויל גאָר ניט וויסען פון אזעלכע פראַגען.

דיעזע וואס בעשעפטיגען זיך מיט דיעזער וויסענשאַפט, זאָגען אזוי: „מיר קענען ניט וויסען וואס דוא ביסט און ווארום דוא לעבסט; אזעלכע פראַגען שטודירען מיר גאָר ניט. נאָר ווען דוא ווילסט וויסען איבער דיא געזעטצע פון ליכט, איבער דיא כעמישע פערבינדונגען און איבער דער ענטוויקלונג פון אָרגאַניזמען; ווען דוא ווילסט קענען דיא געזעטצע וואס רעגיערען פערשיעדענע קערפּערס, זייערע פאָרמען און דיא בעציהונגען פון צאָהל און מאָס; ווען דוא ווילסט וויסען דיא

געזעטצע פון דיין אייגענעם פערשטאנד, דאן קענען מיר דיר געבען א קלארען, ריכטיגען און א פאזיטיוו זיכערן ענטפער דארויף.״

וואס פאר א שייכות פראבירענדע וויסענשאפט האט מיט דער פראגע פון לעבען, האב איך אויסגעפונען אויף דיעזער ארט. פראגע: „וואס איז לעבען?״ ענטפער: „אונענדליכע קליינע שטיקעלעך, אין אונענדליכע פערבינדונגען, אין אונענדליכען רוים און אונענדליכער צייט, אייביג וועקסלענדיג זייערע פארמען, און ווען דוא האסט געלערענט דיא געזעטצע פון דיעזע וועקסלונגען, וועסטו וויסען וואָרום דוא לעבסט.״

ווען איך האב אליין פילאזאפירט, האב איך אזוי געזאגט: „גייסטיגע אורזאכען בילדען דעם פונדאמענט פון א מענשען׳ס לעבען און ענטוויקלונג, און דיעזע גייסטיגע אורזאכען זיינען דיא אידעאלען וואס רעגיערען איהם. דיעזע אידעאלען ווערען אויסגעדריקט אין רעליגיאן, אין וויסענשאפט, אין קונסט, און אין דיא פארמען פון רעגיערונג; זיא שטייגט אלץ העכער און העכער, פון שטופע צו שטופע, ביז דער מענש גרייכט ענדליך דאס העכסטע גוטע. איך אליין בין א מענש, און מיין פליכט איז דערפאר צו העלפען בעקאנט מאכען דיא אידעאלען פון דער מענשהייט און זעהען מען זאל זייא אקצעפטירען.״

אין דיא טעג ווען מיין גייסט איז געווען אבגעשוואכט, איז דיעזע פילאזאפיע פאר מיר געווען גענוג; אבער זא שנעל וויא דיא פראגע פון ווירקליכען לעבען איז אין מיר ענטשטאנדען „וואס איז דאס אלעס?״ דאן איז דיא גאנצע פילאזאפיע געפאלען.

פילאזאפירענדיג בין איך דערווייל לאנגזאם געקומען צו א בעשלוס, וועלכער האט מיר געצייגט וואס דיא ריכטיגע און גענויע פראגע דארף זיין. וויא געוועהנליך פרעגט מען: „וואס בין איך?״ אדער: „צו וואס לעב איך?״ אדער: „וואס זאל איך טהון?״ נאך מיינער אנזיכט דארף דיא פראגע אזוי געשטעלט ווערען: „לעבען עקזיסטירט, אלעס לעבט; וואס דאס איז, ווייסען מיר ניט. מיר, מענשען, לעבען אויך, און בילדען איין אונבעדייטענדען טהייל פון דיעזען אלגעמיינעם לעבען. יעטצט איז דיא פראגע, וואס פאר א שייכות האבען מיר צו דעם אלגעמיינעם לעבען, און וואס דארפען מיר טהון בשעת מיר לעבען שוין, אז דיא פראגע פון לעבען זאל אונז בעענטפערט ווערען?״

איך האב אויך בעגריפען, אז א מענש, וועלכער וויל זיך זעלבסט פערשטעהן, מוז פריהער האבען א בעגריף איבער דער געהיימניספאלער מענשהייט, פון וועלכער

ער בילדעט א טהייל; ער מוז וויסען אָדער זוכען צו וויסען וואס דיא איבריגע מענשען זיינען, וועלכע זיינען אויך אזוי אונוויסענד וויא ער איז.

אזוי האב איך געטראכט, געקלערט, געדענקט און ספעקולירט מיט מיין פער־שטאנד אהין און אהער, אימער רעכענענדיג, טאָמער, פיעללייכט, ווען איך וועל דיא פראגע שטעלען ריכטיג, אָדער, בעסער געזאגט, וויסען גענוי וואס מיר פעהלט, וועל איך אפשר, קענען טרעפען איין ערקלערונג. אָבער וויא פאלש מיין רעכנונג איז געווען, האב איך מיר באלד איבערצייגט, ווען איך האב וויעדער אמאל אָנגע־פאנגען צו דענקען איבער לעבען.

דיא מעטהאָפיזישע פילאָזאָפען שטעלען אויף פאָלגענדע פראגען:

„וואס בין איך און וואס איז דיא גאנצע וועלט ארום מיר? ווארום עקזיסטיר איך און דיא גאנצע וועלט מיט מיר?" יעדער האט דיעזע פראגען אימער אויף איין ארט בעענטפערט.

עס איז קיין אונטערשיעד ווען איין פילאָזאָף ערקלערט, אז לעבען איז איין אידעע, א צווייטער זאגט, א סובסטאנץ, אָדער ווילען, גייסט א. ז. וו. אלע געבען צו, אז לעבען איז א ווירקליכקייט; ניין, זייא לייקענען ניט אָב דאס לעבען און זייא לייקענען ניט אָב דיא עקזיסטענץ פון מיין „איך". דאכט זיך זעהר גוט; אָבער ווען עס קומט צו דער פראגע: „גוט, דיא וועלט עקזיסטירט, איך עקזיסטיר, אלעס איז א ווירקליכקייט; לעבען איז לעבען און איך בין איך — אָבער צו וועלכען צוועק איז דאס אלעס? צו וואס טויג דאס? וואס וועט זיין דער פועל־יוצא?" דאס בעענטפערן זייא ניט. איינער גנב'עט זיך ארויס, א דריטער זעהט אויס זיך צו פער־געסען, און א טהייל שעהמען זיך ניט און ציהען אויף גוטמיטהיג מיט דיא אקסלען און ערקלערען: „דאס איז א געהיימניס."

ווען איך פרעג: „וואס ניטצט דיעזע גאנצע ווירקליכקייט? וואס וועט ווערען פון דער גאנצער וועלט? וואס קומט ארויס דערפון, אז א וועלט עקזיס־טירט?" — קען איך מיר דארויף ניט ענטפערן. דיא פילאָזאָפיע קען דאס אויך ניט בעענטפערן, זיא קען העכסטענס שטעלען דיעזעלבע פראגען.

ווען דיא פילאָזאָפיע זאָל זיך זעלבסט ניט וועלען נארען און קיינעם ניט וועלען פערדרעהען א קאָפּ, וואָלט איהר גאנצע אויפגאבע געווען א גאנץ קליינע און איהרע אלע ארום־ריידונג, וואָלט בעשטאנען בלויז אין עטליכע ווערטער. זיא האט בע־דארפט אויסשטעלען ערשטענס דיעזע פראגע:

„וואס בין איך און וואס איז דיא גאנצע וועלט ארום מיר?" דארויף זאָל זיא ענטפערן: „איך און דיא גאנצע וועלט, זיינען מיר אלעס און גאר ניט."

די צווייטע פראגע: „ווארום עקזיסטירט דאס אלעס?“ דארף בעענטפערט ווערן מיט: „איך ווייס ניט.“

דאס וואס די פילאָזאָפיע איז ניט גלאט און רעדט ניט אימער צו דער זאך, האט מיך געקאָסט זעהר פיעל מיה. איך האב אלץ געמיינט, אז איך וועל זוכען, קלערען און פאָרשען ביז איך וועל געפינען איין ענטפער.

דאס איז אלזאָ ניט קיין קליינינקייט צו געהען איבערזיפען די פערשיעדענע פילאָזאָפען און עס קאָסט זעהר פיעל מיה. אָבער, וויא די זאך איז, איך האב געזוכט, און דער סוף איז געוועזן, אז נאך דער גאנצער פילאָזאָפיע, בין איך ערשט צוריק געקומען צו מיין גאנץ ערשטער פראגע: „וואס איז לעבען?“

6.

אין מיין זוכען צו געפינען איין ערקלערונג אויף דער פראגע פון לעבען, האב איך געהאט דיעזעלבע פראגע וויא יענער מאן וואס האט זיך פערלוירען אין א וואלד. ער איז פּלוצלינג צוגעקומען צו א פרייען פלאטץ, ארויף געקראָכען אויף א בוים און רערזעהען ארום זיך א פרייען פלאטץ אָהן איין ענדע אָבער קיין הויז — ער האט אויך פערשטאנען, אז ער קען קיין הויז זעהען. דאן איז ער אריין צוריק אין וואלד און ערבליקט פינסטערניש, אָבער קיין הויז.

אזוי האב איך פערלוירען מיין וועג אין וואלד פון מענשליכער וויסענשאפט, אין דעם זונען־אונטערגאנג פון מאטהעמאטישע און פראָבירענדע וויסענשאפט, וואס האט בלויז פאר מיר געעפענט א פרייען פלאטץ צו זעהען, אז עס גיבט קיין הויז, און אין דער פינסטערניש פון פילאָזאָפיע, בין איך אריין נאך אין א טיעפערער דונקעלהייט מיט יעדען שריט וואס איך האב געמאכט פאָרווערטס. דאס האט אזוי לאנג געדויערט, ביז איך האב מיך איבערצייגט, אז עס איז ניטאָ, עס איז ניט און עס קען ניט זיין קיין ענטפער.

ווען איך האב נאכגעפאָלגט דאס גלענצענדע ליכט פון געלעהרזאמקייט, האב איך מיך נאר איבערצייגט, אז איך האב מיך אָבגעווענדעט פון דער ריכטיגער פראגע.

אונגעאכטעט דארויף וואס איך האב ערבליקט דעם אנציהענדען און ווייטען הימעל פאר מיר, אונגעאכטעט דארויף וואס דער צויבער פון וויסענשאפט האט מיך געצווינגען איך זאָל מיך פערלירען אין איהר אונענדליכקייט, האב איך איינ־געזעהען, אז וואס קלערער דאס איז מיר ערשיענען, אלץ וועניגער האב איך עס

געזוכט, און אלץ שוואכער איז געווארען דיא האפנונג צו קריעגען איין ענטפער אויף מיין פראגע.

איך האב צו מיר אזוי געזאגט: „איך ווייס יעטצט אלעס וואס דיא וויסענשאפט האט אונטערגענומען צו שטודירען; אָבער איין ענטפער אויף מיין פראגע, איבער דער בעדייטונג פון לעבען, קען איך ניט קריעגען פון דער וויסענשאפט."

נאך אלעמען האב איך איינגעזעהען, אז דיא פילאזאפיע, נאך אלע איהרע קאפ־דרעהענישען און פארשונגען, האט געגעבען דעמזעלבען ענטפער וואס איך האב אליין געהאט. דאס איז דיא אונטערשטע שורה:

„וואס איז דיא בעדייטונג פון לעבען? עס האט קיינע בעדייטונג. וואס וועט זיין פון מיין לעבען? גאר ניט. ווארום עקזיסטירט אלעס און ווארום עקזיסטיר איך? ענטפער: ווייל אלעס און איך עקזיסטירען."

ווען איך האב מיך געווענדעט צו איין צווייג דער וויסענשאפט, האב איך ערהאלטען איין אונענדליכע צאהל ריכטיגע ענטפערס אויף פראגען וואס איך האב גאר ניט געשטעלט. זא צום ביישפיעל, האט מיר דיא וויסענשאפט גענוי ערקלערט איבער דיא בעמישע עלעמענטען פון דיא שטערען און פלאנעטען; איבער דער בעוועגונג פון דער זונן און אנדערע זונען; איבער דער אבשטאמונג פון דעם מענשען א. ז. ו. נאר דער איינציגער ענטפער אויף מיין פראגע וואס דיא בעדייטונג איז פון לעבען, איז אזוי געווען:

„דוא ביסט א טהייל פון דעם וואס מען רופט לעבען; דאס איז א צייטליכע און צופעלליגע צוזאמענשטעלונג פון קליינע טהיילען. דיא געגענזייטיגע ווירקונג און געגען־ווירקונג פון דיעזע טהיילען, האט דיך פראדוצירט און געמאכט דאס, וואס דוא רופסט לעבען. דיא צוזאמענשטעלונג וועט דויערן א געוויסע צייט, דאן וועט אויפהערען דיא געוויסע ווירקונג פון דיא טהיילען, און דערמיט וועט זיך ענדיגען דאס, וואס דיא רופסט לעבען, און דערמיט אויך אלע דיינע פראגען. דוא ביסט א צופעליגער בינטעל פון עפעס. דאס בינטעל ווערט געענדערט פון צייט צו צייט, און דיעזע ענדערונג רופט מען ענטוויקלונג אין לעבען; דאן ווערט דאס בינטעל צופאלען אויף שטיקער, און דערמיט הערט אלעס אויף צוזאמען מיט דיינע פראגען און צווייפלען."

דאס איז דער ענטפער פון דער קלארער און פאזיטיווער מענשליכער וויסענשאפט, און אזוי וויא דיעזע וויסענשאפט האלט פעסט אן איהרע פרינציפען, ניט

צו פלוידערן איבער קיין זאכען וואס זיא וויים ניט, איז דאס א גאנץ ריכטיגער ענטפער.

אָבער, נאך אלעמען, איז דיעזער ענטפער נאך גאר קיין ענטפער ניט. איך האב געוואָלט וויסען דיא בעדייטונג פון לעבען, און אין דיעזען ענטפער איז געלעגען דער צערשטערער פון אירגענד א האָפנונג צו עררייכען מיין ציעל.

דיא טהעאָרעטישע וויסענשאפט, וועלכע וויל זיך ניט אין גאנצען אָבטהיילען פון דער פּאָזיטיווער וויסענשאפט, גיבט אויך אזא ערקלערונג:

„דיא וועלט איז איין עפּעס, וועלכער איז איביג און מען קען איהם ניט פערשטעהען. דאס לעבען פון דעם מענשען איז איין אונפערשטענדליכער טהייל פון דעם אונפערשטענדליכען גאנצען עפּעס.“

איך האב פערשמיסען דיעזע ערקלערונגען, וועלכע זיינען א פּראָדוקט פון פאלשער וויסענשאפט, וואס מען רופט יוריספּרודענץ (חכמת־המשפט), פּאָליטישע עקאָנאָמיע און געשיכטע.

דיעזע וויסענשאפטען געבען אונז אויך א פאלשען בעגריף פון ענטוויקלונג און פּאָלקאָמענהייט, מיט דעם איינציגען אונטערשיעד וואס זייא זאגען, אז פריהער האט זיך אלעס ענטוויקעלט און יעטצט ענטוויקעלט זיך דאס מענשליכע לעבען.

דיא אונפּינקטליכקייט פון דער ערקלערונג וואס דיעזע וויסענשאפטען געבען, איז גראדע דיעזעלבע וויא פון אלע אנדערע וויסענשאפטען. ענטוויקלונג און פּאָלקאָמענהייט אין דער אונענדליכקייט, האט קיין ציעל, ווייל א ציעל וואָלט שוין געהייסען איין ענדליכקייט אין דער אונענדליכקייט דערפאר האט מיך דיא ערקלערונג פון דיעזע וויסענשאפטען, אויך ניט געקענט צופריעדען שטעלען.

דאָרט וואו דיא פילאָזאָפיע וויל זיך זעלבסט ניט נארען, און דער דענקער בעטרייבט ניט קיין „פּראָפעסיאָנעלע פילאָזאָפיע,“ וויא שאָפּענהויער רופט עס, בלייבט דער ענטפער אימער דערזעלבער, וויא דיא פילאָזאָפען סאָקראטעס, שאָפּענהויער, שלמה און בודדהא, האבען זיך אויסגעדריקט.

ווען מען האט סאָקראטעס'ן פּאָרבערייטעט צום טויט, האט ער געזאגט: „מיר דערנעהנטערן זיך צו דער וואהרהייט אויף אזוי פיעל, וויא מיר זיינען ווייט פון דעם לעבען.“

מיר מענשען, וואס ליעבען דיא וואהרהייט, וואס זוכען מיר אין לעבען? דער ענטפער דארויף איז, אז אין לעבען זוכען מיר לויז צו ווערן פון צרות, און אזוי וויא אלע

צרות נעהמען זיך פון קערפער, ווארום אלזא זאלען מיר זיך ניט פרייען ווען דער טויט דערנעהנטערט זיך?

א קלוגער מענש זוכט דעם טויט כל־זמן ער לעבט, און דער טויט שרעקט איהם קיינמאל ניט. הערט וואס שאפענהויער זאגט:

„דוא זאלסט אקצעפטירען דעם ווילען, אלס דאס לעצטע פרינציפ פון דער וועלט. אין אלעמען הערשט ווילען, פון דיא אונבעקאנטע נאטור קרעפטען וואס האבען קיין בעוואוסטזיין, ביז צו דער טהעטיגקייט פון דעם מענשען מיט בעוואוסטזיין. איז אלעס איין אויסדרוק פון א ווילען וואס וויל עס זאל אזוי זיין. ווען דיעזער ווילען זאל אויפהערען, דאן נעהמט א סוף פון אלע נאטור־ערשיינונגען, און פון דיא קרעפטען וואס ווירקען יעטצט, וועט ווערען א תוהו־ובוהו. ווען עס זאל ניט זיין קיין ווילען, דאן איז אויך קיין וועלט ניטא. ווען מיר האבען קיין ווילען ניט, דאן זיינען מיר גאר ניט. ווען מיר זאלען וועלען פערניכטען דיעזען ווילען, איהם גובר זיין און בעהערשען, קענען מיר ניט, וויל עס איז געגען אונזער נאטור, וועלכעס איז דער ווילען צום לעבען און עקזיסטירען, גראדע וויא עס איז דער ווילען פון דער גאנצער וועלט צו עקזיסטירען. דערפאר וואס מיר האבען אזוי מורא פאר פערניכטונג, אדער, וועלכעס איז אויך דאסזעלבע, דערפאר וואס מיר ווילען אזוי לעבען, בעווייזט נאר, אז מיר זיינען ניט מעהר וויא דיעזער וואונש אליין, און ניט מעהר. דערפאר, ווען ס׳ הערען אויף צו זיין וואס מיר זיינען און דער ווילען פערשווינדעט פון אונז, בלייבט אלזא פון אונז גאר ניט. נאך מעהר, פאר דעם וואס דער ווילען איז אין איהם צערשטערט געווארען, איז אלעס, דער הימעל, דיא שטערען, דיא מענשהייט און דיא גאנצע וועלט — גאר ניט!"

„הבל הבלים!" זאגט שלמה. „הבל הבלים, אלעס איז גאר ניט! וואס קומט דעם מענשען ארויס פון זיין גאנצער מיה וואס ער האט אונטער דער זונן? איין דור געהט אוועק און איין אנדערער קומט. אבער דיא ערד בלייבט אימער אזוי... דיא זאך וואס איז איינמאל געוועזן, איז דיעזעלבע זאך וואס וועט זיין; און דאס וואס איז געמאכט געווארען, וועט זיין דאסזעלבע וואס וועט געמאכט ווערען, און עס איז גאר נישטא קיין נייעס אונטער דער זונן.

„איז דא עפעס א זאך וואס א מענש קען זאגען: זעה, דאס איז נייעס? עס איז שוין געוועזן אין אלטע צייטען, נאך פאר אונז. עס גיבט קיין עראיננרונג איבער פריהערדיגע זאכען, און עס וועט אויך ניט זיין קיין עראינערונג איבער זאכען וואס וועלען זיין, און איבער זאכען וואס וועלען זיין נאך דעם.

„איך, קהלת, בין געווען קעניג איבער ישראל אין ירושלים. און איך האב נעגעבען מיין הארץ נאכצופאָרשען און נאכצוקלערען דורך חכמה איבער אלעס וואס טהוט זיך אונטער דעם הימעל, און איך האב אויסגעפונען, אז דאס איז א שלעכטער עסק וואס גאָט האט געגעבען דעם מענשען ער זאָל זיך דערמיט פלאגען. איך האב געזעהען, אז אלעס וואס ווערט אָבגעארבייט אונטער דער זונן, איז פוסט און א גייסטיגע פלאג...

„איך האב מיך בעראטהען מיט מיין אייגענעס הארץ, און געזאגט, זעה, איך בין גרויס געוואָרען און אָנגעזאמעלט חכמה מעהר אלס אלע אנדערע וואס זיינען געווען פאר מיר אין ירושלים, און מיין הארץ האט געהאט פיעל ערפאהרונג אין חכמה און וויסענשאפט, און איך האב געגעבען מיין הארץ צו פערשטעהען חכמה, וויסענשאפט, דומהייט, און נארישקייט: איך האב בעמערקט, אז אויך דאס איז א פוסטע זאך. וואס מעהר חכמה, מעהר פערדרוס; און דער וואס בעזיטצט מעהר וויסענשאפט, האט מעהר שמערץ.

„איך האב געזאגט צו מיין הארץ: לאָמיר נאר פראָבירען פרעהליכקייט און הנאה האבען פון גוטעס, אָבער אויך דאס איז א פוסטע זאך. אויף געלעכטער האב איך געזאגט דומהייט, און אויף פרעהליכקייט, וואס טויג דאס?

„איך האב געזוכט אין מיין הארץ און בעשלאָסען מיך איבערצוגעבען צום ויין (דערווייל האב איך מיך פעסט געהאלטען אן חכמה) און אָנכאפען דיא נארישקייטען ביז איך זאָל זעהען וואס עס איז גוט פאר דיא מענשען־קינדער, וואס זייא זאָלען טהון אונטער דעם הימעל אלע טעג פון זייער לעבען.

„איך האב מיר געמאכט גרויסע ווערקע, מיר געבויעט הייזער, געפלאנצט וויינגערטנער, איינגעריכטעט גערטנער און לוסט־גערטנער, און אין זייא געפלאנצט אלערלייא פרוכטען; איך האב מיר געמאכט וואסער־קאנאלען, אום פון זייא צו בעגיסען דעם וואלד וואס פראָדוצירט בוימער; איך האב מיר געקויפט דיענער און דיענסטען, און פאמיליע האב איך געהאט; אויך פיעלע שאָף און רינדער האב איך געהאט מעהר אלס אלע וואס זיינען געווען פאר מיר אין ירושלים. איך האב מיר אָנגעזאמעלט זילבער און גאָלד און טהייערע שעטצע פון קעניגע און לענדער; איך האב מיר איינגעשאפט זענגער און זענגערינס און פערגניגענס פון מענשען־קינדער, וויא פערשיעדענע מוזיקאלישע אינסטרומענטען.

„אייף דיעזער ארט בין איך גרויס געוואָרען און איך האב אָנגעזאמעלט מעהר אלס אלע אנדערע וואס זיינען געווען פאר מיר אין ירושלים: און מיין חכמה איז מיר אויך געבליעבען. און אלעס וואס מיינע אויגען האבען פערלאנגט, האב איך

זייא ניט ענטזאגט, איך האב ניט צוריק געהאלטען מיין הארץ פון פרייד... דאן האב איך מיך ארום געקוקט צו אלע ארבייטען וואס מיינע הענד האבען מיר איינגעשאפט, אויף דער ארבייט וואס איך האב מיך בעמיהעט, און זעה, אלעס איז פוסט און א גייסטעס פלאג, און עס איז גאר קיין פערדיענסט אונטער דער זונן.

„און איך האב מיך אומגעווענדעט צו זעהען חכמה, דומהייט און נארישקייט... און איך אליין זעה, דיעזעלבע זאך פאסירט מיט אלע. דאן האב איך געזאגט אין מיין הארץ, דאס וואס עס פאסירט מיט דעם נאר, אזוי פאסירט אויך מיט מיר, און וואס האב איך דא אויפגעטהאן מיט מיין חכמה? דאן האב איך געזאגט אין מיין הארץ, אז אויך דאס איז פוסט, ווייל עס גיבט קיין ערמאינערונג פון דעם חכם מיט דעם נאר אויף אייביג; ווייל דאס וואס עס איז יעטצט, וועט שפעטער אין גאנצען פערגעסען ווערען, און וויא שטארבט דאס דער חכם אזוי וויא דער נאר?

„דערפאר האב איך געהאסט דאס לעבען, ווייל אלעס וואס מען טהוט אונטער דער זונן, איז מיר שמערצהאפט, און אלעס איז פוסט און א גייסטעס פלאג.

„איך האב געהאסט אלעס איבער וואס איך האב מיך בעמיהעט אונטער דער זונן, ווייל איך דארף דאס לאזען צו א מענשען וואס וועט זיין נאך מיר... וואס האט דען א מענש פון זיין גאנצער מיה און פון דער וועהטאג אין זיין הארצען, אין וועלכען ער האט געארבייט אונטער דער זונן? ווייל אלע זיינע טעג זיינען שמערצען און וועהטאגען און אפילו בייא נאכט רוהט ניט זיין הארץ, אויך דאס איז פוסט. עס גיבט קיין זאך וואס זאל זיין בעסער פאר דעם מענשען, וויא צו עסען און טרינקען, און ער זאל זעהען זיין קערפער זאל הנאה האבען פון זיין מיה. דאס האב איך אויך געזעהען איז פון גאט'ס האנד...

„מיט יעדען פאסירט דיעזעלבע זאך: מיט דעם צדיק, רשע, גוטען, ריינעם, אונריינעם, און צו דעם וואס איז יא מקריב קרבנות און צו דעם וואס איז ניט מקריב קיין קרבנות; מיט דעם גוטען וויא מיט דעם זינדער; מיט דעם וואס שווערט יא און מיט דעם וואס האט מורא פאר א שבועה. דאס איז זעהר שלעכט מיט אלעס וואס איז אונטער דער זונן, וואס מיט יעדען פאסירט דאסזעלבע, און דיא מענשליכע הערצער זיינען פול מיט שלעכטעס, און דומהייט איז אין זייער הארץ כל־זמן זייא לעבען, און דאן געהען זייא איבער צו דיא טויטע.

„ווייל דער וואס איז נאך מיט דיא לעבעדיגע, האט נאך האפנונג, ווייל א

לעבעדיגער הונד איז בעסער אלס א טויטער לייב. דיא לעבעדיגע וויסען אז זייא דארפען לעבען, נאר דיא טויטע וויסען גאר ניט, און זייא האבען אויך קיין בעלוינונג, וויל זייער עראינערונג איז שוין פערגעסען געווארען. אויך זייער ליעבע, זייער האס און זייער קנאה, איז שוין פערלוירען געגאנגען; און זייא האבען שוין קיין אנטהייל אויף אייביג אין דעם וואס עס ווערט אבגעטהאן אונטער דער זונן.״

אזוי רעדט שלמה, אדער דער וואס האט געשריעבען קהלת, דאסזעלבע זאגט אויך א חכם פון אינדיען:

„סאקיא מוני (בודדהא), דער יונגער און גליקליכער יורש פון א גרויסען טראהן, וועלכער האט נאך ניט געהאט געזעהען קיין קראנקהייט, אלטקייט און טויט, איז אמאל ארויס געפאהרען שפאצירען און דערזעהן זעהר א מיאוסען אלטע, מאן אהן צייהן. דער פרינץ איז געווען שטארק פערוואונדערט, און געפרעגט דעם טרייבער וואס דאס בעדייטעט, און ווארום דער מאן געפינט זיך אין אזא טרויעריגען צושטאנד. ווען ער האט ערפאהרען, אז דאסזעלבע שיקזאל טרעפט יעדען מענשען, און אז ער אליין, טראָטץ דעם וואס ער איז א פרינץ און יונג, מוז אונבעדינגט אמאל אויך אזוי ווערען, האט ער ניט געקענט פארטזעטצען דעם שפאציר און געהייסען אומקעהרען דיא דראשקע אהיים, דאמיט ער זאל זיך דאס אלעס קענען איבערדענקען.

„ער האט זיך אבגעשלאסען אליין אין א צימער און דאס איבערגעדענקט. עס שיינט, אז ער האט וואהרשיינליך געדענקט איבער עפעס וואס האט איהם געטרייסט, דען ער האט ווידער געהייסען איינשפאנען דיא דראשקע און איז אויסגעפאהרען, זייענדיג זעהר מונטער.

„דיעזעס מאל האט ער בעגעגענט גלאט א קראנקען מאן. ער האט פאר זיך ערבליקט איין אויסגעמאגערטע און זעהר שוואכען מענשען, וועלכען׳ס געזיכט איז געווען שטארק בלוי און זיינע אויגען זעהר פערדונקעלט. דער פרינץ האט געהייסען בלייבען שטעהען און געפרעגט וואס דאס בעדייטעט. ווען מען האט איהם דערצעהלט, אז דאס איז קראנקהייט, און יעדער מענש איז אונטערוואָרפען דערצו; דאס ער אליין, אבוואהל יונג און גליקליך, קען צו יעדען אויגענבליק קראנק ווערען, האט ער ווידער פערלוירען דעם חשק צום שפאצירען און געהייסען אומקעהרען אהיים.

„אין דער היים האט ער נאך אמאל געזוכט צו בערוהיגען זיין גייסט, און וויא

עס שיינט, האט ער זיך אויך בערוהיגט, ווייל ער איז באלד ווידער אויסגעפאָהרען מיט זיין דראָשקע.

„דיזעס מאל האט ער אויך דערזעהען א נייע זאך: איינינע מענשען האבען עפּעס פארבייא געטראגען. „וואס איז דאס?“ האט ער געפרעגט. „א טויטער קערפער.“ און וואס הייסט דאס א טויטער קערפער?“ דארויף האט מען ער־קלערט דעם פּרינץ וואס א טויטער קערפער הייסט, און, עס וועט קומען דיא צייט, ווען ער וועט אויך אזוי זיין.

„דער פּרינץ איז ארונטער פון דער דראָשקע און איז צוגעגאנגען צום טויטען קערפער, איהם אויפגעדעקט און בעטראכט. „וואס וועט פון איהם ווערען?“ האט דער פּרינץ געפרעגט. מען האט איהם געענטפערט, אז דער טויטער קערפער וועט אריין געוואָרפען ווערען אין א לאָך וואס מען גראָבט אויס אין דער ערד. „ווארום?“ האט ער געפרעגט. „ווייל ער וועט שוין קיינמאל מעהר ניט לעבען, און נאָר נבלה מיט ווערים קען פון איהם ווערען.“ „און דאס פּאסירט מיט אלע מענשען? און דאסזעלבע וועט אויך זיין מיט מיר? מען וועט מיך אריין לעגען אין דער ערד איך זאָל שטינקען און פון מיר זאָלען ארויס קומען ווערים?“ „יא!“ האט מען איהם געענטפערט. „צוריק! מעהר וויל איך ניט שפּאצירען, און איך וועל שוין קיינמאל מעהר ניט שפּאצירען!“

„אויף דיזער ארט האט סאקיא מוני מעהר ניט געקענט געפינען קיין טרייסט אין לעבען, און ער האט בעשלאָסען, אז דאס לעבען איז זעהר א שלעכטע זאך, און ער האט אלעס מעגליכע אָנגעווענדעט צו בעפרייען זיך און אויך אנדערע פון דעם לעבען, דאמיט נאך'ן טויט, זאָל קיין לעבען מעהר ניט קומען, און זאָגאר צער־שטערען דעם וואָרצעל פון לעבען.“

אזוי רעדען אלע אינדישע חכמים. דאָ האבען מיר דעם איינציגען גראָדען ענטפער וואס מענשליכער פערשטאנד קען געבען אויף דעם געהיימניס פון לעבען:

„דאס לעבען פון דעם קערפּער איז שלעכט און א ליגען, און דאפיר איז דיא פערניכטונג פון דיזען לעבען, דיא איינציגע גוטע זאך וואס מיר קענען ווינשען.“

אזוי זאגט סאָקראטעס.

שפּאָנהויער זאגט אזוי:

„לעבען איז שלעכט, ניט לעבען איז גוט. דאס גוטע אין לעבען, איז דער איבערגאנג פון עפּעס אין גאר ניט.“

אלעס אין דער וועלט, רומהייטען און חכמה, רייכטהום און ארמוטה, פרייד און שמערץ, אלעס איז פוסט און ווערטהלאָז. דער מענש שטארבט און עס בלייבט פון איהם גאר ניט איבער. „דאס איז אויך א פוסטע זאך,“ זאגט שלמה.

בודדהא זאגט:

„צו לעבען ניט וויסענדיג אז ליידען, קראנקהייט, אלטקייט און טויט זיינען אונפערמיידליך, איז אונמעגליך; דערפאר מוזען מיר לויז ווערען פון לעבען, און אויך לויז ווערען פון יעדער מעגליכקייט וואס פעראורזאכט לעבען.“

און וואס דיזע מעכטיגע געדאנקען האבען געזאגט, וואס מיליאָנען און מיליאָנען מענשען האבען געדענקט און געפיהלט, האב איך אויך געדענקט און געפיהלט.

מיינע וואנדערונגען אויף דיא פעלדער דער וויסענשאפט, האבען ניט נאָר מיך ניט געקענט קורירען פון מיין פערצווייפלונג, זאָנדערן זייא האבען דאס נאך פערגרעסערט.

איין צווייג דער וויסענשאפט, האט גאר קיין ענטפער ניט געגעבען אויף דעם רעטענעש פון לעבען, איין אנדערע האט געגעבען א דירעקטען ענטפער וואס האט בעשטעטיגט מיין פערצווייפלונג, און מיר אויך בעוויעזען, אז מיינע געדאנקען זיינען ניט פערווירט, זאָנדערן זעהר שטארק און מעכטיג, וויל איך דענק גראדע אזוי וויא דיא גרעסטע דענקער.

ניין, איך האב מיך ניט געקענט נארען. אלעס איז מיר ערשיענען פוסט און וויסט. געבוירען צו ווערען איז דאס גרעסטע אונגליק. טויט איז פיעל בעסער וויא לעבען, און מען מוז זעהען לויז ווערען פון דער לעבענס-לאסט.

7.

נאכדעם וויא עס איז מיר ניט געלונגען צו געפינען איין ערקלערונג אין וויסענשאפט, האב איך אָנגעפאנגען צו זוכען אין לעבען זעלבסט, האָפענדיג דאס פיעל־לייכט צו טרעפען אין דיא מענשען וואס זיינען ארום מיר. איך האב אָנגעפאנגען אויפצופאסען מענשען וויא איך אליין בין געווען, שטודירען וויא זייא לעבען, און וויא זייא בעטראכטען, פון א פראקטישען שטאנדפונקט וואס דיא פראגע, וועלכע האט מיך געבראכט צור פערצווייפלונג.

יעטצט הערט וואס איך האב געפונען אונטער מענשען פון אזא קלאסע וויא איך בין און פון אזא בילדונג וויא איך האב גענאָסען. איך האב ענטדעקט פיער אויסוועגען אום לויז צו ווערען פון פערצווייפלונג.

דער ערשטער אויסוועג, איז אונוויסענהייט. דאס בעשטעהט אין דעם, וואס מען בעמערקט ניט און מען פערשטעהט ניט, אז לעבען איז שלעכט און דום. מענשען פון דיעזער קלאסע — מייסטענטהיילס זיינען דיעזע פרויען, אדער מענער וואס זיינען ענטוועדער זעהר יונג אדער זעהר דום, — האבען ניט פערשטאנען דאס רעטעניש פון לעבען וויא שאפענהויער שטעלט עס פאר, אדער וויא שלמה און בודדהא ערקלערן עס. זייא זעהן ניט דעם קראקאדיל וואס ערווארטעט זייא, און אויך ניט דיא מייז וואס פרעסען דורך דיא פלאנצונג אן וועלכער זייא האלטען זיך אן, און זייא לעקען דעם האניג. זייא לעקען אבער נאר דעם האניג אויף א קורצער צייט; אירגענד עפעס ציהט פריהער אדער שפעטער צו זייער אויפמערקזאמקייט צום קראקאדיל און דיא מייז, און דער האניג פערלירט זיין זיסען טעם. פון דיעזער קלאסע מענשען האב איך גאר ניט געקענט לערנען, ווייל עס איז אונמעגליך צו פערשמייסען דאס וואס מיר וויסען.

דער צווייטער אויסוועג איז צו זיין איין עפיקורעער. דאס בעשטעהט אין דעם, אזוי וויא מיר וויסען, אז דאס גאנצע לעבען האט גאר ניט ווערטה, זאלען מיר זיך פערשאפען אלעס וואס קען הייסען גוט, און אויסמיידען דעם בליק פון דעם קרא־קאדיל און דיא מייז, און מיר זאלען אויך זוכען דעם האניג איבעראל און פון איהם געניעסען אזוי פיעל וויא נאר מעגליך. שלמה אליין האט אויך פראבירט דיעזעס מיטעל.

אויף דיעזער ארט האנדלען זעהר פיעלע פון מיין קלאסע, און מאכען זיך דאס לעבען ערטרעגליך. זייא וויסען מעהר פון דעם גוטען וויא פון דעם שלעכטען לעבען, און זייערע שטומפיגע מאראלישע בעגריפע מאכען זייא פערגעסען, אז זייער זא־גענאנטעס גליק איז נאר צופעליג, און ניט אלע מענשען קענען האבען אזעלכע הארעמען און פאלאסטען וויא שלמה האט געהאט. ניין, זייא זעהען עס ניט און שפירען עס ניט, דאס צור צייט וואס איין מענש האט טויזענד ווייבער, זיינען פער־האנדען טויזענד מענער וואס האבען גאר ניט; אז יעדער פאלאסט מוז געבויעט ווערען דורך טויזענדער מענשען מיט דעם שוויים פון זייער געזיכט, און, אזוי וויא דער צופאל האט מיך היינט געקענט מאכען פאר א שלמה, קען ער מיך מארגען מאכען פאר שלמה'ס א שקלאף. דיעזעלבע שטומפיגע מאראלישע בעגריפע, מאכט אויך דיעזע לייטע פערגעסען וואס עס האט געשטערט בודדהא'ס רוהע, דאס הייסט, אונפערמיידליכע קראנקהייט, עלטער־שוואכקייט און טויט, וועלכעס קומט פריהער אדער שפעטער און מאכט א סוף פון אלע פערגניגענס.

אזוי דענקען און פיהרען זיך דער מעהרצאהל מענשען פון אונזער צייט און

פון דער העכערער קלאסע. מאנכע רופען דאס אויך אפילו פאָזיטיווע פילאָזאָפיע, אָבער עס מאַכט קיין אונטערשיעד צווישען זייא און דיעזע וואס ערבליקען דיא ריכטיגע פראגע און לעקען דאָך דעם האָניג.

איך האב ניט געקענט טהון דאסזעלבע וויא דיעזע מענשען; מיין פערשטאנד איז ניט געווען אזוי שטומפיג וויא זייערער, און איך האב שוין ניט געקענט איבערמאכען מיינע געפיהלע. וויא א ווירקליכער לעבעדיגער מענש וואס פערשטעהט זיין צושטאנד, האב איך שוין ניט געקענט אָבווענדען מיינע אויגען פון דעם קראָקאָדיל און דיא מייז, וועלכע איך האב איינמאל ערבליקט.

דער דריטער אויסוועג, איז דורך דער קראפט און ענערגיע פון דעם כאראקטער. דאס בעשטעהט אין דעם, וואס מיר צערשטערען דאס לעבען זאָ שנעל וויא מיר האבען בעמערקט, אז לעבען איז שלעכט און דום. נאָר אזעלכע מענשען וואס בעזיטצען א שטארקען און שטאנדהאפטען כאראקטער, קענען אזוי האנדלען. פערשטעהענדיג דיא גאנצע דומהייט און דעם מיאוס'ען שפאס וואס מען שפיעלט מיט אונז, און בעגרייפענדיג פיעל בעסער דאס גליק פון דעם טויטען וויא פון דעם לעבעדיגען, מאכען זייא באלד איין ענדע פון דער לעבענס־טראגעדיע, און בענשען אירגענד א מיטעל וואס קען זייא בעפרייען — א שטריק ארום האלז, וואסער צום טרינקען זיך, א מעסער אין הארצען, אָדער איין אייזענבאהן. דער צאָהל פון דיעזע אונטער מיין קלאסע, וואס טהון עס, פערמעהרט זיך יעדעס מאל אלץ מעהר, [illegible] דיעזע וואס טהון עס, זיינען מייסטענטהיילס יונג, מיט זייער גאנצער פיז[illegible] קראפט ניט אָבגעשוואכט, און בלויז מיט א פאאר קליינע פעהלערן וואס קענען אָנגרייפען א מענשען מיט גייסטיגע קראפט. איך האב איינגעזעהען, אז דיעזעס רעטונגס־מיטעל, איז דאס בעסטע, און איך האב מיך געוואָלט דערמיט בעדיענען.

דער פיערטער אויסוועג איז דורך שוואכקייט. אָבוואָהל מען זעהט ארויס, אז דאס לעבען איז שלעכט און דום, לעבט מען דאָך ווייטער אָהן א פארוואָס. מענשען פון דיעזער קלאסע וויסען גאנץ גוט, אז דער טויט איז בעסער וויא דאס לעבען, אָבער זייער כאראקטער איז צו שוואך אום צו האנדלען וויא זייער פערשטאנד דיקטירט, וועלכער בעווייזט, אז זעלבסטמאָרד איז א בעפרייאונגס־מיטעל. צו דיעזער קלאסע מענשען, האב איך אויך בעלאנגט.

אויף דיעזער ארט, רעטען זיך מענשען פון מיין קלאסע, אויף פיער פערשיעדענע אויסוועגען. איך האב געזוכט און אנגעשטרענגט מיין בעסטע גייסטיגע קראפט צו געפינען א פינפטען וועג, אָבער איך האב ניט געקענט.

דער ערשטער אויסוועג, „ויא איך האב שוין געזאגט, איז, ניט צו וויסען, אז דאס לעבען איז א פעקעל צרות מיט לייד. אבער איך זאל דאס ניט וויסען, איז געווען אונמעגליך, און כל־זמן איך האב שוין איינמאל געזעהען די וואהרהייט, האב איך מעהר מיינע אויגען ניט געקענט צו מאכען.

דער צווייטער אויסוועג, איז, צו געניסען דאס שענסטע און דאס בעסטע יעטצט, און זיך ניט קימערן וואס מארגען וועט זיין. אויך דאס האב איך ניט גע־קענט טהון. גלייך מיט ספקיא מוני האב איך ניט געקענט ווייטער שפאצירען זא־לאנג וויא איך האב בעמערקט עלטער־שוואכקייט, צרות און טויט. מיינע געדאנקען זיינען געווען צו לעבהאפט דאפיר און איך האב אלעס מיר פארגעשטעלט. אויסער דעם, האבען מיך די פאאר פרעהליכע מינוטען וואס איך האב דאך גענאסען, גאר ניט געקענט טרייסטען.

דעם דריטען אויסוועג, מיר צו נעהמען דאס לעבען, ווייל לעבען איז איין אב־שייליכע זאך, האב איך ניט געקענט נעהמען, ווייל איך האב ניט געהאט מוטה גענוג צו שטארבען.

דער פיערטער אויסוועג איז צו אקצעפטירען דאס לעבען וויא שלמה און שאפענהויער האבען עס ערקלערט, דאס הייסט, צו וויסען, אז לעבען איז נאריש און א מיאוסער שפאס, און דענאך לעבען, זיך וואשען, אנקליידען, עסען, רעדען און [illegible] שרייבען ביכער. דיעזער צושטאנד האט מיך געעקלט, אבער איך האב איהם דאך אקצעפטירט.

איך זעה יעטצט איין, אז איך האב מיך דערפאר ניט געטויטעט, ווייל אין מיין פערווירונג, האב איך דאך נאך געהאט עפעס א שוואכע אהנונג, אז מיינע אידעען זיינען נאך ניט אין גאנצען ריכטיג.

יא, טראטץ דעם וואס איך האב מיך געזעהען דענקענדיג גלייך מיט די קלינגסטע מענשען פון דער ערד, האב איך דאך נעשפירט עפעס א פערווירטען צווייפעל אויפשטייגענדיג אין מיר, אז מיינע בעשליסע זיינען נאך ניט אין גאנצען אמת. איך האב אזוי געטראכט:

„מיין פערשטאנד זאגט מיר, אז לעבען איז געגען דעם פערשטאנד. ווען עס גיבט קיין אנדערע זאך וואס איז העכער וויא דער פערשטאנד (און עס גיבט אויך ניט,) דאן איז דער פערשטאנד דער בעשעפער פון מיין לעבען; ווען עס זאל ניט זיין קיין פערשטאנד, וואלט איך אויך קיין לעבען ניט געהאט. וויא אלזא איז דאס מעגליך, אז פערשטאנד איז געגען לעבען, ווען דער פערשטאנד שאפט לעבען?

דענקענדיג ווידער פון איין אנדערן שטאנדפונקט: ווען עס זאָל ניט זיין קיין לעבען, דאַן וואָלט איך ניט געהאט קיין פערשטאַנד, פאָלגליך שטאמט דער פערשטאַנד פון לעבען, און דאס לעבען איז אלסדינג. פערשטאַנד איז דער פּראָדוקט פון לעבען, און דעננאָך איז דער פערשטאַנד געגען לעבען."

איך האב געשפּירט, אז דאס איז עפּעס ניט אין גאנצען ריכטיג. איך האב ווידער אזוי געטראַכט:

„דאס לעבען האט אָהנע צווייפעל, קיין בעדייטונג, און איז א שלעכטע זאך, אָבער איך האב געלעבט און לעב נאָך, און אזוי האבען געלעבט און עס לעבען נאָך מענשען. וויא איז דאס אלזאָ? צו וועלכען צוועק לעבען אלע מענשען, ווען אלע מענשען דארפען שטארבען? איז עס מעגליך, אז בלויז איך און שאָפּענהויער אליין, האבען פערשטאַנען דיא אונבעדייטענדע פּוסטקייט און שלעכטקייט פון לעבען?"

צו זעהען דיא ווערטהלאָזיגקייט פון דעם לעבען, איז גראדע א גאנץ איינפאַכע זאך, און אפילו דיא איינפאַכסטע מענשען האבען עס שוין לאנג בעגריפען, און דענ־נאָך לעבען מענשען פאָרוועררטס. יא, מענשען לעבען פאָרוועררטס, אָבער זייא בע־מיהען זיך קיינמאל ניט נאַכצודענקען איבער דעם פערשטאַנד אין לעבען!

מיין אייגענע וויסענשאַפט צוזאַמען מיט דער וויסענשאַפט פון דיא קליגסטע מענשען, האט בעשטעטיגט, אז אין אלעם וואס עקזיסטירט, געפינט זיך דיא גרעסטע חכמה, וויא דאס איז אָראַנזשירט, בלויז איך אליין געפין זיך אין א נארישען צושטאַנד. אָבער דאס מערקווירדיגסטע דערבייא איז, וואס דיא גרויסע מאַסען פון דיא מיט־מענשען, וועלכע ווייסען גאר ניט פון קיין וויסענשאַפט און בע־גרייפען ניט קיין חכמות אין אלעם וואס עקזיסטירט, און דאָך לעבען זייא אונטער פערנינפטיגע צושטענדען!

דאַן האב איך אזוי געטראַכט:

„פון וואַנען ווייס איך, אז איך בין שוין גאר דער חכם, און עס געפינט זיך ניט נאָך עפּעס פיר מיר צו וויסען און ערפאַהרען? ווירקליך, וויא איך האנדעל, האנדעלט יעדער דומקאָפּ. עס איז אימער אזוי דער פאַל; דער מענש האט א טבע אָנצורופען אלעם נארישקייטען, וואס ער פערשטעהט ניט. עס קומט אויס, לויט דעם וואס איך זעה, אז מענשען האבען אימער געלעבט און לעבען נאָך, און זייא געפינען דערבייא א בעדייטונג אין לעבען. ווען לעבען זאָל טאקי ווירקליך זיין אזא דומהייט, ווארום האבען זיך אלע מענשען ניט פעראייניגט און בעשלאָסען

אויסצושטארבען? איך וויעדער, זעה אין לעבען קיין בעדייטונג און איך קען ניט לעבען — ווארום איז דאס?״

ניעמאנד לייקענט אָב דעם פאקט, אז נאבדעם וויא מיר בענעהען זעלבסט־מאָרד, לעבען מיר ניט מעהר. ווען איינער ליעבט ניט דאס לעבען, דאן זאָל ער בענעהען זעלבסטמאָרד — אָבער דאן הערט דאָך שוין אויף יעדער ארגומענט איבער דעם לעבען.

גוט אלזאָ, ווען דאס לעבען געפעלט ניט, זאָל מען מאכען א סוף דערפון. דאכט זיך דאס איז דאָך גאנץ דייטליך? טראַטץ דעם אָבער וואס מען מאכט דעם חשבון גאנץ ריכטיג, וויל זיך דאָך ניט שטארבען. ווארום איז דאס?

אונזער חכמה, וויא שטארק און מעכטיג זיא זאָל נאָך זיין, האט אונז ניט מיטגעטהיילט דיא בעדייטונג פון לעבען. מיט חכמה קענען מיר אלזאָ ניט ער־גרינדען דיעזעס געהיימניס. ווארום אלזאָ זעטצט פאָרט דיא גאנצע מענשהייט צו לעבען און געפינט דאָך א מיינונג אין דעם?

איך האב אָנגעהויבען צו בעטראכטען דיא דורות פון דעם גרויען אלטער־טהום. איך האב אָבער אויסגעפונען, אז מענשען, סאי ווען זייא האבען געלעבט, האבען זייא געפונען עפּעס א בעדייטונג אין לעבען, און דארויף געשטיטצט האבען זייא געלעבט. אלעס וואס איך זעה ארום מיר, איז אלץ דער פּראָדוקט פון זייער וויסענשאפט אין לעבען.

זאָגאר מיין גייסטיגער אינסטרומענט, מיין געהירן, איז אויסגעבילדעט געוואָרען ניט דורך מיר, זאָנדערן דורך זייא. איך בין געבווירען געוואָרען, אויפגע־צויגען און אויפגעוואקסען, אלץ דורך זייא.

זייא האבען אויסגעגראבען דאס אייזען, געמאכט שנייד־מעסערס, געלערענט וויא אויסצוהאקען דעם וואלד, צאהם מאכען קיה און פערד, פערזייען קאָרן, לעבען איינער מיט אנאנדער; זייא האבען געשאפען איין אָרדנונג און א פאָרמע אין לעבען; אויסערדעם האבען זייא מיך געלערענט וויא צו דענקען און וויא צו רעדען. און איך, זייער ווערק, זייער קינד, זייער שילער פון געדאנקען און ווערטער, געה זייא בעווייזען, אז זייא האבען קיין בעדייטונג!

„דאָ מוז עפּעס זיין,״ האב איך מיר געטראכט, „וואס איז ניט ריכטיג. איך האב געמוזט מאכען עפּעס איין אירטהום.״ אָבער איך האב דאָך ניט געקענט ענטדעקען וואו דער אירטהום ליעגט.

8.

אלע דיעזע צווייפלען וואס איך קען יעטצט אויסשפּרעכען, פיעל אָדער וועניג, דייטליך, האב איך דאמאלס ניט געקענט ערקלערען. איך האב בלויז דאמאלס גע־שפירט, אז טראָטץ מיין לאָנגישער זיכערהייט, אז דאס לעבען איז א פוסטע זאך, מוז דאָך נאך עפּעס זיין א קלײנער פעהלער אין מיין דענקען.

אויב דאס איז געלעגען אין דעם בעשלוס אָדער אין דער פראַגע, האב איך אליין ניט געוואוסט. איך האב בלויז געשטודירט, אז טראָטץ דעם וואס מיין פער־שטאַנד איז געווען פאָלקאָמען איבערצייגט, איז דאס אליין אויך ניט גענוג געווען.

אלע מיינע בעווייזע און איבערצייגונגען האבען מיך ניט געקענט פיהרען דערצו, איך זאָל בעגעהען זעלבסטמאָרד.

איך וועל ניט זאגען דיא וואהרהייט, ווען איך וועל בעהויפּטען, אז בלויז מיין פערשטאַנד האט מיך דערצו געבראַכט איך זאָל אזוי דענקען. דער פערשטאַנד האט געווים געארבייט, אָבער נאך עפּעס האט מיטגעארבייט, איין עפּעס וואס איך קען נאָר אָנרופען א נאַטירליכעס בעוואוסטזיין פון לעבען.

עס האט אין מיר אויך געאַרבייט א קראַפט וואס האט צוגעצוינגען מיין אויפ־מערקזאמקייט מעהר צו איין זאך וויא צו איין אנדערער, און דאס האט מיך ארויס געצויגען פון דער פערצווייפלענדער לאַגע, און דאן גענצליך געענדיגט דעם לויף פון מיינע געדאַנקען. דיעזע קראַפט האט מיך געפיהרט צו דער אידעע, אז איך, און נאך טויזענד אַנדערע וויא איך בין, בילדען נאך ניט דיא מענשהייט, — אז איך וויים נאך אימער ניט וואס מענשליכעס לעבען איז.

ווען איך האב געשטודירט דיעזע מיט וועלכע איך פלעג מיך צוזאמען קומען, האב איך געזעהען בלויז מענשען וואס האבען ניט פערשטאַנען דיא פראַגע; מענשען וואס האבען אוועק געבויגען דעם פערשטאַנד פון דיעזער פראַגע, דורך דער אויפרעגונג אין לעבען; מענשען וואס האבען עס פערשטאַנען און געמאַכט א סוף פון זייער לעבען, און מענשען, וועלכע האבען עס יא פערשטאַנען, האבען פאָרט־געזעטצט צו לעבען אין פערצווייפלונג.

קיין אנדערע האב איך ניט געזעהען.

מיר האט עס דאמאלס אויסגעזעהען, אז דיא קליינע קלאַסע צו וועלכער איך האב דאמאלס בעלאַנגט, און געבילדעט געלעהרטע, רייכע און לעדיג־געהערס,

בילדען דיא גאנצע מענשהייט, וועהרענד אלע איבריגע מיליאָנען, לעבען נאָר וויא בהמות, און ניט וויא קיין מענשען.

עס איז מיר יעטצט גאנץ אונפערשטענדליך, וויא אזוי איך האב דאמאלס געקענט דענקען, אז נאָר מיין לעבען, און דאס לעבען פון שלמה'ן מיט שאָפּענ־הויער'ן, האט ווערטה געהאט אָנצורופען לעבען; עס איז מיר אונבעגרייפליך, וויא אזוי איך האב גאר אין גאנצען פערזעהען דאס לעבען פון א גאנצער וועלט אויסער אונז דרייא. אָבער וויא דיא זאך איז, אזוי האב איך דאמאלס געדענקט.

פערפיהרט פון מיין וויסענשאפטליכען שטאָלץ, האב איך גערעכענט, דאס אויסער מיר, שלמה און שאָפּענהויער, האט נאך קיינער ניט געשטעלט אזוי ריכטיג דיא פראגע איבער דער בעדייטונג פון לעבען, און עס קען גאר קיין אנדערע פאָרמע דערבייא ניט זיין. עס האט מיר אויסגעזעהען אונצווייפעלהאפט, אז אלע מיליאָנען מענשען האבען ניט געקענט בעגרייפען דיא טיעפקייט פון דער פראגע און איהר בעדייטונג.

אָבער דער שלום איז געווען, אז איך האב מיך אזוי געפרעגט:

„מילא איך בעהויפּטע, אז דאס לעבען איז שלעכט און א מיאוסקייט און דערפאר איז ניט ווערטה צו לעבען; דיא מיליאָנען אנדערע מענשען אָבער בע־הויפּטען, אז זייא לעבען, ווייל דאס לעבען האט ווערטה צו לעבען — וואס פאר איין ערקלערונג געבען זייא דאריעבער?“

אזוי, אין דיעזען צושטאנד, האב איך אָבגעלעבט זעהר א לאנגע צייט, און אָבוואָהל איך האב מיינע אידעען און טהעאָריען ניט עפענטליך ארויס געזאגט, איז עס אָבער געווען זעלבסטפערשטענדליך פון מיין לעבען און פון מיינע האנדלונגען, אז אזוי דענק איך, גראדע וויא עס איז דער פאל מיט מאנכע אנדערע פון מיין קלאסע, וועלכע צעהלען זיך צו דיא ליבעראלסטע און געלערענטע פון דער געזעל־שאפט.

איך האב אימער געהאט א ליעבע אָדער א נייגונג צו דיא ארבייטער קלאסען, און דאס האט מיך מעהרערע מאל געטריעבען איך זאָל זייא שטודירען און איינ־זעהען, אז זייא זיינען ניט אזוי דום און נאריש וויא מיר רעכענען זייא. דאס איז געווען איין אורזאכע ווארום איך בין ניט צופריעדען געווען מיט מיינע פריהעריגע פילאָזאָפישע בעשליסע. דאן האב איך גלאט געצווייפעלט, אויב אויפהיינגען זיך קען שוין אלעס ערקלערען איבער דיא געהיימניסע פון לעבען, און צוזאמען אלזאָ, האב איך בעשלאָסען צו לעבען און זוכען צו ערפאהרען אלעס מעגליכע. איך האב איינגעזעהען, אז זוכען דיא בעדייטונג פון לעבען, קען מען דאס ניט געפינען אונטער

דיזע וואס האבען פערלוירען דעם חשק צום לעבען און ווילען בעגעהען זעלבסט־מאָרד, זאָנדערן אונטער דיא לעבעדיגע און טויטע, וועלכע האבען געמאכט פון אונזער לעבען דאס וואס עס איז, און אויף וועמען עס ליעגט יעטצט דיא לאסט פון אונזער גאנצעס לעבען.

אויף דיעזער ארט האב איך אָנגעפאנגען צו שטודירען דיא גרויסע מאסע טויטע און לעבעדיגע, דאס לעבען פון דעם פּראָסטען, אונגעבילדעטען און ארמען מענשען, און, איך האב ווירקליך ענטדעקט „דאָרט עפּעס גאנץ פערשיע־דענעס.

איך האב איינגעזעהען, אז אלע דיעזע מיליאָנען, מיט גאנץ קליינע אויס־נאהמען, קומען גאר ניט אונטער דער קלאסען־פערטהיילונג וואס איך האב פריהער געמאכט.

איך האב זייא ערשטענס ניט געקענט צעהלען צו דער קלאסע וואס שטעלען זיך ניט דיא פראגע איבער דעם לעבען, ווייל איך האב אויסגעפונען, אז זייא שטעלען דיא פראגע זעהר קלאָר און דייטליך און בעענטפערן דאס אויך אזוי דער־זעלבער ארט.

אונטער דיא עפּיקורעער האב איך זייא אויך ניט געקענט צעהלען, ווייל זייער לעבען ענטהאלט מעהר צרות, מאנגעל, נויט און לייד, וויא פערגניגען און אונטערהאלט.

זייא צו צעהלען צו דיעזע, וואס מאכען דורך א לעבען גאר אָהן פערשטאנד און רעכנונג, איז אונמעגליך געווען דערפאר, ווייל ניט נאָר אלע זייערע טהאטען זיינען בייא זייא ערקלערט, זאָנדערן אויך דער טויט האט א קלארע בעדייטונג.

וואס עס אנבעלאנגט זעלבסטמאָרד, קוקען דארויף דיעזע מענשען, אלס דאס שלעכטעסטע און ערגסטע אין דער וועלט.

דאמאלס האב איך מיך איבערצייגט, אז אונטער דער מענשהייט הערשט עפּעס א געפיהל איבער דער בעדייטונג פון לעבען, וואס איך האב ביז דאמאלס פערנאכלעסיגט און פעראכטעט.

אזוי קלערענדיג און טראכטענדיג בין איך געקומען צום בעשלוס, אז דיא וויסענשאפט, וואס איז געגרינדעט אויף פערשטאנד, איז א געגנער פון דעם לעבען, וועהרענד דיא מיינונג וואס דיא מיליאָנען מענשען געבען דעם לעבען, בערוהט גאר אויף אזא זאך, וואס דיא וויסענשאפט פערנאכלעסיגט און פעראכטעט.

דיא וויסענשאפט וואס בערוהט אויף פערשטאנד, דיא וויסענשאפט פון דיא געלערענטע און קלוגע, בעהויפּטעט אז דאס לעבען איז ניט ווערטה צו לעבען,

וועהרענד דיא גרויסע מאסע פון דער איבריגער מענשהייט, בעזיצעט איין אונפערשטענדיגעם בעוואוסטזיין, וואס ערקלערט יא דיא בעדייטונג פון לעבען.

זוכענדיג אום צו געפינען וואס דאס איז, וועלבעס גיבט דער מאסע דיא מעגליכקייט הנאה צו האבען פון לעבען, האב איך אויסגעפונען, אז דאס איז פערטרויען און גלויבען, וועלכעס איך האב העכסטענס געקענט פערשטייסען. עס איז א גלויבען אין איין גאט, וועלכער איז דאך דרייא; עס איז א גלויבען וואס לערענט, אז דיא וועלט איז בעשאפען געוואָרען אין 6 טעג מיט דיא טייפלען און מלאכים; און נאך אנדערע זאכען, וואס איך קען ניט גלויבען, כל־זמן איך בין נאך בייא מיין געזונדען מענשענפערשטאנד.

איך האב געוואוסט, אז פון דער וויסענשאפט וואס דער פערשטאנד האט מיר געגעבען, קען איך בלויז בעטראכטען דאס לעבען אלס אונווירדיג, און צו אָקצעפטירען גלויבען, אָבוואָהל מיט אזוי פיעל טרייסט דארונטער, איז מיר אבסאָלוט אונמעגליך געוועזען.

יעטצט האב איך ווידער אָנגעפאנגען צו מאכען א חשבון און זעהען וואס איך האב אויסגעפונען. דיא אונטערשטע שורה איז אזוי געוועזען:

1) דער פערשטאנד לערענט מיך, אז דאס לעבען איז א שלעכטע זאך און דיא מענשען ווייסען וואס פאר א סחורה דאס איז; אז מענשען וואָלטען געקענט אויפהערען צו לעבען, ווען זייא זאָלען וועלען, נאָר זייא לעבען דאך — איך אליין לעב אויך, טראָטץ וואס איך ווייס שוין זייט לאנג, אז דאס לעבען איז פוסט און עס גיבט קיין גוטעס אין דעם.

2) דיא צווייטע זייט, דער גלויבען, האט יא עפעס א מיינונג איבער דעם לעבען און קען מאכען דיא וועלט גאנין אינטערעסאנט כל־זמן מען לעבט, אָבער אום דאס צו טהון, מוז מען פערשמייסען דעם פערשטאנד.

9.

איך בין געבליעבען שטעהען אום איבערצודענקען גוט צו וואס פאר א בין־שלוס איך בין געקומען, און איך האב אזוי געזאגט:

„ענטוועדער איז דאס וואס איך רוף פערשטאנד ניט אזוי פערשטענדיג וויא איך האב געדענקט, אָדער דאס וואס איך רוף אונפערשטענדיג, איז נאך אלעמען דאָך פערשטענדיגער וויא איך האב מיר פאָרגעשטעלט.“

איך האב אָנגעפאנגען ווידער איבערצוזיפען מיינע געדאנקען און זעהן טאָמער

האב איך ערגיץ געמאכט א פעהלער, אָבער איך האב איינגעזעהען, אז אלעס איז ריכטיג און פרייא פון איין אירטהום.

אָלזאָ, דער שטראָם פון געדאנקען, איז געווען א גאנץ לאָנישער, און וואוהין איך האב מיך געווענדעט, האב איך אלץ געטראָפען דעם ענטפער, אז לעבען איז א גאר ניט; אָבער נאך אלעמען, דאס הייסט, שוין נאך דער עקזאמינאציאָן פון מיינע געדאנקען, האב איך געטראָפען א טעות. דער טעות איז בעשטאנען אין דעם, וואס איך האב ניט פערווענדעט מיינע געדאנקען צו דער ריכטיגער פראגע.

נאך אמאל: דיא פראגע איז געווען: ווארום זאָל איך לעבען? דאס הייסט: וואס פאר א ווירקליכעס און אונפערלוירענעס קען בלייבען פון מיין שאטען און שטערבענדעס לעבען? וואס פאר א שייכות האט מיין ענדליכע עקזיסטענץ, צו דער אונענדליכער וועלט?

אום דאס צו בעענטפערן, האב איך אָנגעפאנגען צו שטודירען דאס לעבען.

וויא עס האט אויסגעזעהען, האט דער בעשלוס פון אונצעהליגע פראגען וואס איך האב מיר געשטעלט איבער לעבען, מיך ניט געקענט צופריעדען שטעלען און בערוהיגען.

דאכט זיך יעדע פראגע איז אנפאנגס געווען אזוי איינפאך און אזוי דייטליך, נאָר וויא איך האב אָנגעפאנגען דיעזע צו צערגליעדערן, האב איך מיך פלוצלינג געזעהען ארום געריינגעלט מיט דער אונענדליכקייט, און עס מיר אויסגעקומען צו פערגלייכען איין אונענדליכקייט מיט דער צווייטער, אָדער מיין ענדליכקייט אלס מענש, מיט דער אונענדליכקייט פון דער וועלט.

אָבער איך האב מיך ניט צוריק געשראָקען פון פיעלען און טיעפען דענקען, און איך האב ענדליך אויסגעלייטערט אלע פראגען אין איינער, וועלכע איז בעשטאנען אין דעם: „וואס פאר א בעדייטונג האט מיין לעבען אויסער דער צייט, אורזאכע און רוים?“ דער שלוס איז געווען דער אלטער, וועלכער האט געלויטעט: „דיין לעבען האט גאר קיין בעדייטונג.“

וועהרענד מיין דענקען, טראכטען און שטודירען דיעזע אלע פראגען מיט זייערע איינצעלהייטען, און פערגלייכענדיג אונענדליכקייט מיט אונענדליכקייט, ענדליכקייט מיט ענדליכקייט און אומגעקעהרט, בין איך געקומען צום געצוואונגענעם בעשלוס, אז: א קראפט איז א קראפט, שטאָף איז שטאָף, ווילען איז ווילען, אונענדליכקייט איז אונענדליכקייט, גאר ניט איז גאר ניט — און אויסער דעם איז קיין אנדערער רעזולטאט ניטא.

מיט מיר האט עס פאסירט וויא מיט דער מאטהעמאטיק, דאס ווען מיר זוכען איין עקוואציאָן (פערגלייכונגס־צאָהל) טרעפען מיר בלויז איין עהנליכע בע־דייטונג, אָדער, בעסער געזאגט, נאך אמאל דיזעלבע פראגע וואס מיר האבען געשטעלט.

דיא אונטערשטע „שורה זעהט אימער אויס פאלקאָמען, ריכטיג, נאָר דער חשבון קומט אויס אונגעפעהר אזוי:

a—a, x—x, o—o.

אזוי האט עס אקוראט פאסירט מיט מיינע פראגען. איך האב אָנגענומען איין פראגע און געגאנגען זוכען איין ערקלערונג איבער איהר אין איין אנדערע פראגע. אָבער איבעראל האב איך געטראָפען דעמזעלבען רעזולטאט, אז גאר ניט מיט גאר ניט איז גאר ניט.

שטרענגע וויסענשאפטליכע אונטערזוכונג, וויא דער גרויסער פראנצויזישער דענקער דעקארט, האט איינגעפיהרט, פאנגט אָן מיט דעם צווייפלען אין אלעמען וואס עקזיסטירט. ער פערשמייסט אלע וויסענשאפטען וואס זיינען געגרינדעט אויף גלויבען, און ער עטאבלירט זייא וויעדער לויט דיא געזעטצע פון דעם פערשטאנד און דיא ערפאהרונג אין לעבען. ווען איך האב אָנגעווענדעט זיין מעטהאָדע אין דענקען איבער דער מיינונג און בעדייטונג פון לעבען, בין איך געגאנגען אזוי לאנג פאָרווערטס, ביז איך בין געקומען צום שלום פון איין אונענדליכער אונ־וויסענהייט.

אזוי האט עס אויסגעזעהען, אז דיא וויסענשאפט האט נאָר געגעבען איין דייטליכען ענטפער דורך שאָפענהויער׳ן, וועלכער בעהויפטעט: „לעבען האט קיין בעדייטונג, עס איז א שלעכטע זאך.“

דיעזע אידעע איז אָבער געווען א גאנץ פריהעריגע אין מיין געהירן; יעטצט, ווען איך האב גאנץ גוט אונטערזוכט דיא איינצעלהייטען, האב איך פערשטאנען, אז אזא ענטפער איז נאָר געווען א רעזולטאט פון מיינע געפיהלע, און וויל איך האב אזוי געשפירט, האט זיך מיר געדאכט, אז אזוי איז עס, וועהרענד מ׳ין פער־שטאנד איז אָבער נאך ניט צופריעדען געווען דערמיט. מיין פערשטאנד האט גע־שפירט, אז ניט דאס איז דער ריכטיגער ענטפער, און איך בין נאך מעהר פערווירט געוואָרען.

דאס וואס בודדהא זאגט, שלמה בעהויפטעט און שאָפענהויער לערענט, זיינען אפילו דרייא ענטפערס, אָבער זייא זיינען אלע דרייא דיזעלבע זאך, אז לעבען איז גאר ניט, אָדער גאר ניט מיט גאר ניט בלייבט גאר ניט.

אין דערזעלבער צייט אָבער, האב איך איינגעזעהען, אז דיא פילאָזאָפישע וויסענשאפט לייקענט גאר ניט אָב, זאָנדערן זיא ענטפערט בלויז, אז אז אלעס איז אונענדליך, און פאלגליך זיינען אויך דיא ענטפערס אונענדליך, טראָטץ דעם וואס זיא פראָבירט פון זייא צו מאכען איין ענדע.

קומענדיג צו דיעזען בעשלוס, האב איך פערשטאנען, אז עס לוינט זיך מעהר ניט צו זוכען איין ענטפער אויף מיין פראגע אין דער וויסענשאפט, ווייל דיא וויסענשאפט בעווייזט בלויז, אז וויא מיר זאָלען שטעלען דיא פראגע, וועלען מיר אלץ אייף איהר ניט קריעגען קיין ענטפער, סיידען מיר זאָלען נאָר וועלען פערגלייכען דיא ענדליכקייט מיט דער אונענדליכקייט, און וויסענשאפטליך וויעדער, קען אזא ענטפער ניט צופריעדען שטעלען.

דאן ערשט האב איך אָנגעהויבען צו בעגרייפען, דאס וויא לעכערליך, וויא דום, און וויא נאריש דאס זאָל זיין, קען מען בלויז אויף איין פלאטץ געפינען איין ענטפער וואס זאָל צופריעדען שטעלען, און דאס איז דער גלויבען, וועלכע בעענטפערט אפילו דעם שייכות צווישען ענדליכקייט און אונענדליכקייט, אָדער צווישען מענש און וועלט.

דורך גלויבען געהט אלעס זעהר לייכט און גאנץ איינפאך. ווען איך שטעל מיר דיא פראגע: „וויא דארף איך לעבען?“ קריעג איך באלד דעם ענטפער: „דורך דיא געזעטצע פון גאָט.“ ווען איך פרעג מיך וויעדער: „וועט עפּעס פּאָזיטיוועס ווערען פון מיין לעבען, און וואס קען דאס זיין?“ האב איך באלד איין ענטפער: „ענטוועדער אייביגען גיהנום אָדער אייביגען גן־עדן.“ דאן דיא הויפט פראגע: „גיבט עפּעס א בעדייטונג אין לעבען וואס קען ניט צערשטערט ווערען דורך טויט, און וואס איז דאס?“ דער ענטפער איז: „דיא פעראייניגונג און פערזיכערונג אויף גאָט, וועלכער בעלוינט מיט גן־עדן.“

ניין, ניין, דער שכל וויל דאס ניט אקצעפּטירען, ער וויל אזעלכע נאַרישקייטען ניט אָננעהמען, וועלכע האבען מיט שכל ניט צו טהון, אָבער וואס טויג דער שכל ווען דיא נארישקייט גילט? איך האב אָנגעהויבען צו בעטראכטען מיך און נאך אזעלכע וויא איך בין געווען, און געזעהען, אז מיט אונזער שכל, זיינען מיר אונצופריעדען און אונגליקליך, וועהרענד פון דער אנדערער זייט וויעדער, האב איך געזעהען וויא דער גלויביגער איז ניט נאָר צופריעדען, זאָנדערן אויך גליקליך.

דאס האט מיך געפיהרט דערצו בעהויפּטען, אז אויסער דער שבל'דיגער וויסענשאפט אין מענשען, וועלכע איך האב אמאל גערעכענט אלס דיא איינציגע

װאהרע װיסענשאפט, ליעגט אויך א ניט־שכל׳דיגע װיסענשאפט, װעלכע גיבט דיא מעגליכקייט צו גלויבען און זיין גליקליך.

װען דיא שכל׳דיגע װיסענשאפט האט מיך געבראכט צום בעשלוס, אז דאס לעבען אין מיר האט קיין בעדייטונג, איז מיר דאס לעבען נמאס געװארען און איך האב געװאלט דערפון מאכען איין ענדע.

װען איך האב װידער געקוקט צו דיא מענשען ארום מיר, צו דער אלגע־מיינער מענשהייט, און געזעהען װיא מענשען לעבען, האב איך איינגעזעהען, אז אום צו לעבען איז דיא שכל׳דיגע װיסענשאפט ניט דאס מיטעל דאפיר. יא, אום צו לעבען און געפינען א בעדייטונג אין לעבען, מוז מען האבען גלויבען און פער־טרויען.

שטודירענדיג דאס לעבען אין אנדערע לענדער, אויסער רוסלאנד, װיא אויך דאס לעבען אונטער דיא מענשען צװישען װעלכע איך האב מיך געפונען, האב איך איינגעזעהען, אז דאס לעבען איז איבעראל דאסזעלבע.

פון דעם אנפאנג דער מענשהייט, װיא עס איז נאר ערשיענען לעבען, איז אויך ערשיענען פערטרויען אדער גלויבען, װאס האט פעראורזאכט דאס לעבען זאל זיין ערטרעגליך, און איבעראל האט עס געפיהרט צו דעמזעלבען רעזולטאט.

עס מאכט קיין אונטערשיעד װאס פאר איין ענטפער דער גלויבען גיבט צו יעמאנדען, עס איז איבעראל דאסזעלבע, דער גלויבען פערענטפערט דעם שייכות צװישען דאס ענדליכע און אונענדליכע, און גיבט א בעדייטונג פיר דאס ענדליכע לעבען פון א מענשען, און דיעזע בעדייטונג, טריומפירט אימער איבער צרות, נויט, לייד און טויט.

אין גלויבען אליין קען מען דערפאר געפינען דיא איינציגע מעגליכקייט צו לעבען און אויך א בעדייטונג פיר דאס לעבען.

אבער װאס איז גלויבען?

אום דאס בעענטפערן האב איך פיעל נאכגעקלערט און בין געקומען צו פאלגענדען בעשלוס:

גלויבען איז ניט נאר דער בעגריף פון זאכען װאס מען זעהט ניט, גלויבען איז ניט נאר א התגלות, ענטפלעקונג פון זאכען װאס מען װייס ניט, און איז אויך ניט נאר דער שייכות צװישען מענשען און גאט, זאנדערן, עס איז דיא װיסענשאפט פון לעבען. גלויבען איז דער מעכטיגער זאל אן װעלכען דער מענש האלט זיך פעסט אום זיך ניט צו טויטען, און ער לעבט פארװערטס. גלויבען איז דיא קראפט פון לעבען.

ווען א מענש לעבט, דאן גלויבט ער אין עפּעס. עס מאכט קיין אונטערשיעד וואס דער עפּעס איז, ער גלויבט. ווען דער מענש וואס לעבט, וואָלט ניט געגלויבט, אז עס איז דאָ עפּעס פאר וועלכען עס איז ווערטה צו לעבען, וואָלט ער ניט גע־לעבט. ווען ער זעהט ניט און פערשטעהט ניט דיא ווירקליכקייט פון איין ענדליכער זאך, דאן גלויבט ער אין דעם. אָהן גלויבען האט לעבען קיין ווערטה ניט.

קומענדיג צו דיעזען בעשלוס, האב איך אָנגעפאנגען צוריק צו געהען אָדער דורכזעהען אַלע מיינע געדאנקען פון דער פערגאנגענהייט, און עס האט מיך גע־שווידערט.

עס איז בייא מיר יעטצט געווען דייטליך, דאס אום יעמאנד זאָל לעבען, מוז ער ענטוועדער גאר ניט וויסען פון דער אונענדליכקייט, אָדער זיך ערקלערען דיא בעדייטונג פון לעבען דורך א שייכות צווישען דער ענדליכקייט און אונענד־ליכקייט.

איבערקוקענדיג מיינע געדאנקען פון דער פערגאנגענהייט, איז עס געווען וויא א ספר הזכרונות פון א לאנגער רייהע פערצייכענטע פאקטען.

וואס האב איך געטהאָן ווען איך האב געזוכט איין ענטפער אין דעם שטודיום פון פראָבירענדער וויסענשאפט? איך האב דאמאלס געוואָלט וויסען צו וועלכען צוועק איך לעב, און דאפיר האב איך שטודירט אַלעס ארום מיר און אויסער מיר. דאס איז זעלבסטפערשטענדליך, אז אויף דיעזער ארט, האב איך געקענט זעהר פיעל לערנען, אָבער דאך ניט ערפאהרען דאס, וואס איך האב בע־נעטהיגט.

וואס האב איך געטהאָן ווען איך האב געזוכט איין ענטפער אין שטודיום פון פילאָזאָפיע? איך האב שטודירט דיא געדאנקען פון אנדערע, אין דעמזעלבען צושטאנד וויא איך, און וועלכע האבען אויך ניט געהאט קיין ענטפער אויף דער פראגע — וואס איז לעבען? דאס איז זעלבסטפערשטענדליך, אז אויף דיעזער ארט האב איך גאר ניט געקענט ערפאהרען מעהר וויא איך אליין האב געוואוסט, דאס הייסט, אז עס איז אונמעגליך עפּעס צו וויסען.

„וואס בין איך? — א טהייל פון דער גאנצער אונענדליכקייט! אָט אין דיעזע עטליכע ווערטער איז געלעגען דאס גאנצע רעטעניש.

איז עס מעגליך, אז דיא מענשען האבען זיך נאָר וואס אָנגעהויבען צו שטעלען דיא פראגע? איז עס מעגליך, אז ניעמאנד פאר מיר, האט זיך געשטעלט דיעזע איינפאכע פראגע, וועלכע זאָגאר איין אינטעליגענטעס קינד מוז פרעגען?

זייט דער מענש איז ערשיענען אויף דער ערד, איז שוין דיעזע פראגע יא געשטעלט געוואָרען, און זיא איז אויך פערענטפערט געוואָרען. אָבער דער ענטפער האט אויך ניט צופריעדען געשטעלט. דער ענטפער איז, אז איך מענש, איין ענד־ליכער טהייל, בעלאנגט צו דער גאנצער אונענדליכקייט — וואס ווערט אלזאָ דערפון? וואס קומט מיר ארויס?

אלע דיעזע בעגריפע פון דער גלייכהייט צווישען דאס ענדליכע און אונענדליכע, דורך וועלכע מיר ערהאלטען דיא אידעען פון לעבען, גאָט, פרייהייט און גוטעס, ווען מיר שטעלען זייא אונטער דער פּראָבע פון א לאָגישער אונטערזוכונג, מוזען זייא פאלען דורך דיא שטרענגע געזעטצע פון פערשטאנד.

אָבער ווייסט איהר וויא דאס זעהט אויס! דארויף האב איך מיר אזוי גע־ענטפערט: ווען עס וואָלט ניט זיין אזוי שרעקליך, וואָלט מען געקענט לאכען פון אונזער שטאָלץ און זעלבסט־פערטרויען, דאס מיר, גראדע וויא קינדער, נעהמען א זייגערל, ציהען דערפון ארויס דיא ספּרונזשינע, מאכען דערפון א שפּיעלצייג, און מיר וואונדערן זיך נאכהער, וואס דאס זייגערל געהט ניט ריכטיג.

דער בעשלוס פון דעם ווידערשפּרוך צווישען דאס ענדליכע און דאס אונ ענדליכע, און דער ענטפער וואס פערלאנגט אום מיר זאָלען קענען לעבען — איז דיא איינציגע זאך וואס מיר פערלאנגען און איז בייא אונז זעהר טהייער.

דיעזער ענטפער, אום אונז צו בערוהיגען און מאכען דאס לעבען ערטרעגליך, איז געגעבען געוואָרען איבעראל, אונטער אלע נאציאָנען און אונטער אלע מענשען, און איז געגאנגען בקבלה פון דור צו דור ביז צו אונזערע צייטען, אָבער מיר מענשען, אין אונזער נאכלעסיגער גלייכגילטיגקייט, מיידען אויס דעם ענטפער און מיר שטעלען זיך נייע פראגען אויף וועלכע מיר האבען קיין ענטפער.

דער בעגריף פון איין אונענדליכער גאָטהייט, פון אונשטערבליכע נשמה, פו דער בעציהונג צווישען גאָט און מענש, פון דער פעראייניגונג צווישען קערפּער און גייסט, דער בעגריף פון מאָראלישעם גוטעס און שלעכטעס, אלע דיעזע בעגריפע זיינען אויסגעארבייטעט געוואָרען דורך דיא אונענדליכע גייסטיגע פעהיגקייטען פון דער מענשהייט. אָהן דיעזע בעגריפע, קענען מיר ניט לעבען, אָהן זייא קען איך ניט עקזיסטירען, און, נאך אלעמען, האב איך דיא חוצפה צו פערשמייסען דיא ארבייט פון דער גאנצער מענשהייט און איך פאנג אָן אויסצוארבייטען נייע אויפגאבען לויט נאך מיין אייגענעם פּלאן.

איך בין מודה, אז דאמאלס האב איך ניט אקוראט אזוי געדענקט, אָבער א טהייל פון דיעזע געדאנקען האבען זיך שוין אין מיר ערוועקט.

איך האב פערשטאנען, 1) אז דיא ערקלערונג וואס שפּאָפּענהויער, שלמה און איך האבען געגעבען, איז א דומע ערקלערונג: מיר פערשטעהען אז דאס לעבען איז שלעכט און ניט ווערטה צום לעבען, און דאָך לעבען מיר. דאס איז געוויס דום, דען זאָלאנג דאס לעבען איז דום און איך אכטע אזוי פיעל דעם פער־שטאנד, דאן דארף איך מאכען איין ענדע פון מיין לעבען, און יעדער וועט צוגעבען, אז איך האב ריכטיג געהאנדעלט.

2) איך האב פערשטאנען, אז אלע אונזערע ארגומענטען דרעהען זיך אויף איין אַקס, און וויא זייא זאָלען ערשיינען, זיינען זייא אימער דיעזעלבע, און מיר קענען קיין ענטפער קריעגען אויף אונזער פראגע. דיא מעטהאָדע פיר אזעלכע אר־גומענטען, איז אלזאָ ענטוועדער דום אָדער ניט ריכטיג.

3) איך האב פערשטאנען, אז אין דיא ענטפערס וואס גלויבען גיבט, ליעגט וואהרשיינליך דער טיעפסטער קוואל פון מענשליכען פערשטאַנד, דאס איך האב קיין פערנינפטיגעס רעכט דיעזע ענטפערס צו פערשמייסען, און דאס זייא אליין זיינען דיא איינציגע מיטלען דורך וועלכע מען קען בעענטפערן דיא פראגע פון לעבען.

10.

איך האב גאנץ גוט פערשטאנען וואס איך האב פריהער אָבגעשילדערט, אָבער דאס האט נאָך ניט ארונטער גענומען דעם שטיין פון מיין הארץ.

אונטערדעסען האב איך בעשלאָסען זיך צו ווענדען צו גלויבען. איך בין געוועזען בערייט צו אקצעפּטירען אירגענד א גלויבען, אבי דיעזער זאָל נאָר ניט זיין א דירעקטער ווידערשפּרוך צו מיין פערשטאנד, ווייל דאס וואָלט דאמאלס געהייסען א שענדליכער בעטרוג געגען דאס אייגענע געוויסען.

איך האב אָנגעפאנגען צו שטודירען דיא ביכער פון דיא בודדהיסטען און דיא מאָהאמעדאנער, און איבערהויפּט האב איך מיך אינטערעסירט מיט דעם קריסטענ־טהום, אי מיט דיא ביכער אי מיט דיעזע וואס האבען פאַרגעשטעלט דיעזע רע־ליגיאָן.

זייענדיג געבוירען אונטער קריסטען און לעבענדיג אונטער אזעלכע מענשען, האב איך מיך געווענדעט צו דיעזער רעליגיאָן, דאן צו איהרע געלערענטע מענשען, צו דיא אָרטהאָדאָקסישע גייסטליכע, צו דיא פאָרשטעהער פון דיא מאָנארכען, און צו דיא פרעדיגער פון דיא נייע קריסטען, וועלכע פרעדיגען גליק דורך דעם גלויבען

אין קריסטוס׳ן. איך האב מיך אָנגעכאפּט אן דיעזע גלויבינגע און זייא געפרעגט אין וואס זייא גלויבען, און וואס פאר איין ערקלערונג זייא געבען איבער דעם רע־טענעש פון לעבען.

אונגעאכטעט דארויף וואס איך האב נאכגעגעבען אזוי פיעל וויא נאָר מעגליך און אויסגעמיעדען אלע ויכוחים, האב איך דאָך ניט געקענט אקצעפּטירען דעם גלויבען פון דיעזע מענשען.

איך האב איינגעזעהען, אז דאס וואס זייא רופען אָן גלויבען, פערדונקעלט גאר, אנשטאט צו ערקלערען דיא בעדייטונג פון לעבען, און זייא גלויבען ניט דער־פאר אום צו קענען בעענטפערן דיא פראגען פון לעבען, וויא איך האב גערעכענט, זאָנדערן גאר צו איין אנדערן צוועק, וועלכער איז מיר געווען אונבעקאנט.

איך קען מיך עראינערן וויא שרעקליך מיין געפיהל איז דאמאלס געווען, ווען איך האב מיך דערמאָהנט, אז איך וועל מיך מוזען צוריק קעהרען צו דעם אלטען געדאנק פון פערצווייפלונג, נאכדעם וויא איך האב געהאָפט, אז אונטער דיעזע מעני׳שען וועל איך שוין געפינען א רפואה צו דער מכה.

וואס בעסער און וואס גענויער זייא האבען מיר ערקלערט זייערע לעהרען, אלץ דייטליכער האב איך ארויס געזעהען זייער אירטהום, און איך האב אלץ מעהר פערלוירען דיא האָפנונג צו געפינען אין גלויבען איין ערקלערונג צו דער פראגע פון לעבען.

א מערקווירדיגען איינדרוק האבען אויף מיר געמאכט זייערע לעהרען, וואס זיינען געווען געגען דער מענשהייט און געגען גראדען שכל, און דיעזע האבען זייא אויסגעמישט מיט דיא וואהרהייטען פון רעליגיאָן; אָבער וויא דיא זאך זאָל ניט זיין, האבען זייא דאָך ניט געלעבט נאך דיא לעהרעי וואס זייא האבען גע־פרעדיגט.

איך האב געשפירט, אז זייא האבען זיך זעלבסט בעטראגען, און אז זייא, גלייך מיט מיר, פערשטעהען אונטער דעם לעבען עסען און טרינקען, כאפּען וואס עס קומט אין דער האנד, און ניט מעהר.

איך האב דאס איינגעזעהען, ווייל איך האב בעמערקט, אז זייער גלויבען און רעליגיאָן, האט ניט פערניכטעט זייער שרעק פאר עלענד, נויט, אונגליק און טויט. דיעזע גלויבינגע, זיינען ניט בעסער געווען וויא דיא מענשען פון מיין אייגענער קלאסע, וועלכע האבען געלעבט אין בעקוועמליכקייט און איבערפלוס, און אימער געשטרעבט צו פערגרעסערן און פעסטהאלטען זייער פערמעגען, און געציטערט

יעדען אויגענבליק פיר עלענד, נויט, און טויט. דאן האבען זייא וויא איך און אנדערע אונגלויביגע, אימער געזוכט צו ערפילען דיא תאוה פון זייער קערפער, און האבען געפיהרט גראדע אזא שלעכטעס לעבען וויא דיא אפיקורסים.

קיין ארגומענט אין דער וועלט האט מיך געקענט איבערצייגען, אז דיעזע מענשען זיינען ערנאנט אין זייער גלויבען. אום מיך דאריבער צו איבערצייגען, האבען זייא געמוזט זאָוואס טהון, און איך זאָל עס זעהען מיט מיינע אויגען, אז דיא שרעק פאר עלענד, נויט, אונגליק און טויט, פאר וועלכע איך האב אזוי מורא געהאט, זאָל פון זייא פערשווינדען.

אָבער, דיעזע טהאטען, פון עדעלמוטה און אַנשטאנד, וועלכע איך האב ערוואַרטעט צו זעהען אונטער דיעזע גלויביגע, האב איך גאר געזעהען אונטער עפענטליכע אונגלויביגע פון מיין קלאַסע, און ניעמאַלס אונטער דיא רע־ליגיעזע.

דאמאלס האב איך פערשטאנען, אז דער גלויבען פון דיעזע לייטע, איז ניט [illegible] גלויבען, וועלכען איך האב געזוכט; אז עס איז איבערהויפט קיין גלויבען ניט, זאָנדערן א טרייסט פון איין עפיקורעער, וועלכער געפינט אלעס אין דעם פערגניעגען פון דער וועלט.

אונטערדעסען האב איך בעגריפען, אז דיעזער גלויבען, ווען ער קען ניט טרייסטען, וואָלט ער וועניגסטענס געקענט בערוהיגען דעם בעטריבענדען גייסט פון א שלמה, אויף זיין טויטען בעט, אָבער ער קען גאר ניט ניטצען דער אַלגעמיינער גרויסער מענשהייט, וועלכע זיינען געבוירען געוואָרען ניט געטרייסט צו ווערען דורך דיא ארבייטען פון אנדערע, זאָנדערן צו שאַפען א לעבען פיר זיך זעלבסט.

אום דיא מענשהייט זאָל לעבען און זיין בעוואוסט איבער דער בעדייטונג פון לעבען, מוז זיין א וואהרער און גוטער בעגריף פון גלויבען.

איך, שלמה און שאָפענהויער, ווען מיר האבען ניט בעגאנגען קיין זעלבסט־מאָרד, איז נאך קיין בעוויז ניט, אז א גלויבען עקזיסטירט, זאָנדערן דיא טהאט־זאכע, אז דיעזע אלע מיליאָנען מענשען לעבען אין איין שטראָם פון לעבען, איז א שלמה מיטגעשעפט געוואָרען, איז דער בעסטער בעוויז, אז עקזיסטירט א גלויבען וואס לאָזט אונז ניט מאכען א סוף פון אונזער לעבען.

זוכענדיג און פאָרשענדיג, האב איך אָנגעפאנגען מיך צו דערנעהנטען צו דיא גלויביגע אונטער דיא ארעמע, איינפאכע, פראָסטע אונוויסענדע און וואנדערער אונטער דעם פאָלק. דיא לעהרען פון דיעזע פאָלקס־מענשען, גראדע וויא דיא לעהרע, פון דיא זאָגענאנטע גלויביגע פון מיין קלאַסע, זיינען געווען קריסטליך.

איך האב דאָ אויך געפֿונען זעהר פֿיעלע אבערגלויבענס אויסגעמישט מיט די וואהרהייטען פון רעליגיאָן, אָבער מיט דעם אונטערשיעד, וואס אונטער מיין קלאַסע איז אַלעס געווען בלויז א מין לוקסוס צו פערשאַפען פערגניגען, וועהרענד אונטער דיא ארמע איז דיא רעליגיאָן מיט דעם אבערגלויבען געווען איינגעוואָרצעלט אין זייא, און מען האט זיך גאר זייער לעבען ניט געקענט פארשטעלען אָהן דיעזע זאכען.

דאס גאנצע לעבען פון דיא גלויביגע אונטער מיין קלאַסע, איז געווען א דירעקטער ווידערשפרוך צו זייער גלויבען, וועהרענד דאס גאנצע לעבען פון דעם ארמען פֿאָלק, האט פינקטליך געשטימט מיט דעם גלויבען וואס זייא האבען געהאַט.

אויף דיעזער ארט האב איך אָנגעפאנגען גרינדליכער צו שטודירען דאס לעבען און דיא לעהרען פון פֿאָלק, און וואס מעהר איך האב זייא שטודירט, אַלץ בעסער האב איך מיך איבערצייגט, אז אונטער דיעזע מענשען, הערשט א וואהרער גלויבען, און דער גלויבען איז פאר זייא א נויטווענדיגע זאַך, וועלכער גיבט זייא ערשטענס א בעדייטונג פיר דאס לעבען און מעגליכקייט צו לעבען.

דאס איז געווען אַקוראט א ווידערשפרוך צו דעם וואס איך האב געזעהען אונטער מיין קלאַסע מענשען — דיא מעגליכקייט ערשטענס צו לעבען אָהן גלויבען, און דאַן, דאס ניט איינער פון טויזענד וואס האבען בעהויפטעט צו זיין גלו[illegible] איז געווען א גלויביגער.

אָבער דיא הויפטזאַך איז געווען דיעזע: אונטער מיין קלאַסע האב איך בעמערקט א לעבען צוגעבראַכט אין לעדיג געהען, אונטערהאַלט און אוצופֿריעדענהייט מיט דעם לעבען, וועהרענד אונטער דעם פֿאָלק האב איך בעמערקט א גאַנצעס לעבען פערבראַכט אין שווערע ארבייט און פֿאָלקאָמענע צופֿריעדענהייט.

אונטער מיין קלאַסע זיינען געווען וואס האבען ניט געקענט ליידען קיין צרות, מאנגעל און אונגליק, וועהרענד אונטער דעם פֿאָלק האט יעדער עמפּפאַנגען, אָהנע זיך צו בעקלאַגען, קראַנקהייט און שמערץ, מיט דער איבערצייגונג, אז אַלעס וואס איז, דארף אזוי זיין און עס אימער צום גוטען.

אונטער מיין קלאַסע האט מען געדעכענט, אז וואס ווענינער מיר זיינען געלערענט, אַלץ ווענינער פערשטעהען מיר וואס דאס הייסט לעבען, און וואס מעהר מיר זיינען געבילדעט אַלץ מעהר בעטראַכטען מיר ליידען און טויט אלס אונגעהייער שלעכטס, וועהרענד דאס פֿאָלק לעבט, ליידעט און דערנעהנטערט זיך צום טויט מעהרערע מאל מיט פערגניגען.

אונטער מיין קלאסע איז בעוואוסט, אז א לייכטער טויט, אָהן שרעק און פערצווייפלונג, איז א זעלטענע אויסנאהמע, וועהרענד אונטער דעם פאָלק איז א שווע־ער, רעבעלירענדער און שמערצהאפטער טויט, איין אויסנאהמע.

דיעזע מענשען, דאס פאָלק וועלכע קענען ניט דאס אלעס וואס האט זיך פאָרגעשטעלט פאר שלמה'ן אלס גוטעס אין לעבען, שפירען גאר דאס העכסטע גליק און צופריעדענהייט אָהן טויזענדער ווייבער, אָהן לאנגע אונטערהעלטע, און אָהן לוסט־גערטנער.

איך האב אָנגעפאנגען צו אנאליזירען און שטודירען דאס לעבען פון דער מענשהייט אין דער פערגאנגענהייט און ארום מיר, און איך האב איינגעזעהען, אז ניט צווייא אָדער דרייא, ניט 10 פון 100, זאָנדערן טויזענדער און מיליאָנען האבען אזוי בעגריפען דיא בעדייטונג פון לעבען, און אויף דיעזער ארט האבען זייא געלעבט און געשטאָרבען.

אלע דיעזע מענשען, שטארק פערשיעדען איינער פון אנאנדער אין בענעה־מונג, גייסטעס־קראפט, בילדונג און שטופע, זיינען געווען גוט בעקאנט מיט דער בעדייטונג פון לעבען, און זייא האבען זיך רוהיג געארבייט, געליטען מאנגעל און נויט, און געשטאָרבען, און בעטראכטעט דאס אלעס ניט אלס קיין פוסטע, זאָנדערן אלס א גאנץ גוטע זאך.

עס האט מיך אָנגעהויבען שטארק צו צוציהען צו דיעזע מענשען. וואס מעהר איך האב שטודירט זייער לעבען און דאס לעבען פון דיא טויטע איבער וועלכע איך האב געלעזען און געהערט, אלץ בעסער האב איך זייא ליעב געקריעגען און עס איז מיר אויסגעקומען לייכטער צו לעבען.

אזוי האב איך אָבגעלעבט צווייא יאָהר צייט, און דאן איז געקומען א וועקסלונג איבער מיר, וועלכע איך האב שוין פריהער געשפירט זיך אין מיר ערוועקען: דאס לעבען פון מיין קלאסע, דיא רייכע און געלערנטע מענער, איז מיר ניט נאָר נמאס געוואָרען, זאָנדערן עס האט אויך פאר מיר פערלוירען יעדע בע־דייטונג.

אלע אונזערע טהאטען, אונזער דענקען, אונזער וויסענשאפט און קונסט, זיינען פאר מיר ערשיענען אין א גאנץ נייעם ליכט. איך האב פערשטאנען, אז דאס אלעס איז ניט מעהר וויא א קינדער־שפּיעלערייא, און אויף דיעזער ארט איז אומ־זיסט צו זוכען דיא בעדייטונג פון לעבען.

דאס לעבען פון דיא ארבייטער קלאסען, פון דער גאנצער מענשהייט, פון דיעזע וואס שאפען לעבען, איז פאר מיר ערשיענען אין דער וואהרער פארב. איך

האב בעגריפען, אז דאס איז דאס לעבען זעלבסט, און דיא מיינונג וואס מען גיבט ריעזען לעבען, איז א וואהרע מיינונג, און איך האב אקצעפטירט דיעזעס לעבען.

11.

ווען איך האב מיך ערלאינערט וויא דיעזע לעהרען האבען מיך אמאל גע־עקעלט, ווען מענשען וואס האבען זייא געפרעדיגט און אליין אנדערש געהאנדעלט, און וויא דיא לעהרען האבען מיך ווידער צוגעצויגען ווען איך האב געזעהען, אז מענשען לעבען לויט דיא לעהרען, האב איך ערשט פערשטאנען דיא אורזאכע פון מיינע פריהעריגע האנדלונגען.

איך האב פערשטאנען, אז איך האב געהאט א טעות, און וויא אזוי דאס איז געשעהען. איך האב ניט געהאט קיין טעות ווייל איך האב ניט ריכטיג געדענקט, זאנדערן ווייל איך האב ניט ריכטיג געלעבט.

איך האב פערשטאנען, אז דיא וואהרהייט איז פון מיר געווען בעהאלטען, ניט ווייל איך האב געהאט איין אירטהום אין מיין דענקען, זאנדערן ווייל איך האב גע־פיהרט איין אויסנאהמס־לעבען און נאר געזוכט צופריעדען שטעלען דיא תאוה פון מיין קערפער. איך האב פערשטאנען, אז מיין פראגע: „וואס איז לעבען?" און דער ענטפער: „א פוסטע און ווערטהלאזע זאך," — איז געווען א פאלקאמענע וואהרהייט, ווייל מיין לעבען האט ווירקליך גאר קיין ווערטה געהאט.

דער טעות איז בלויז געווען אין דעם, וואס איך האב געפרעגט איבער מיין אייגענעם לעבען און זיך פערגעסען צו אינטערעסירען מיט דעם אלגעמיינעם לעבען.

דאס איז פאלקאמען ריכטיג, מיין לעבען איז געווען א פוסטע און ווערטהלאזע זאך, און האט אין זיך ניט ענטהאלטען עפעס אנדערש, אויסער דוא ערפיללונג פון מיינע תאוות. מיין גאנצעס לעבען איז ניט געווען קיין לעבען, און דער ענטפער, אז דאס איז א שלעכטעס לעבען, איז געווען וואהר, מיט דעם איינציגען אונטער־שיעד, וואס דאס האט ניט צו טהון געהאט מיט דעם אלגעמיינעם לעבען.

איך פערשטעה יעטצט דיא וואהרהייט וואס דיא ביבעל זאגט: „מענשען ליעבען פינסטערניש בעסער וויא ליכט, ווייל זייערע מעשים זיינען שלעכט. ווייל יעדער מענש וואס טהוט שלעכטעס האסט ליכט, און ער קומט אויך ניט צום ליכט, פיעללייכט וועלען זיך ארויס ווייזען זיינע מעשים."

איך האב פערשטאנען, דאס אום צו בעגרייפען וואס לעבען איז, מוז מען פריהער זעהען, אז לעבען זאָל זיין עפּעס מעהר וויא א שלעכטע זאך, וועלכעס דער פערשטאנד האט אזוי ערקלערט. יא, אום צו פערשטעהען לעבען, מוז מען בע־טראכטען דאס לעבען פון דער גאנצער מענשהייט, און ניט נעהמען אלס ביישפּיעל בלויז א פּאאר אומזיסטיגע פּרעסערס.

ווייסט איהר ווארום איך האב פריהער ניט איינגעזעהען דיעזע וואהרהייט? אָט הערט דיא אורזאכע: 2 מאל 2 איז 4, דאס איז א וואהרהייט, אָבער ווען דיעזע וואהרהייט זאָל אויך בעווייזען, אז איך בין א לומפּ, א ניעמאנד און א טויגעניכטס, וואָלט איך דיא וואהרהייט ענטוועדער ניט געזעהען אָדער זיא אויסגע־מיעדען. מיין לעבען איז געווען שלעכט, אבשייליך און ווערטהלאָז, אָבער איך האב דאס ניט געוואָלט ויסען, און איך האב דאדורך פערדאמט דאס גאנצע לעבען.

מיט דער צייט אָבער, האב איך אָנגעפאנגען ליעב צו האבען גוטע מענשען, האסען מיך אליין, און איך האב געמוזט אקצעפּטירען דיא וואהרהייט.

יעטצט איז עס מיר שוין געווען גאנץ דייטליך. ווען מען זאָל נעהמען א תליון וואס בעשעפטיגט זיך אימער אין אָבהאקען מענשען־קעפּ, אָדער איין אונהייל־בארען שיכור, און איהם שטעלען דיא פראגע: וואס איז לעבען? ער וועט אייך דאָן ענטפערן דאסזעלבע וויא א משוגענער, וועלכער איז אָבגעשפּארט אין א פינסטערעס צימער און מיינט, אז ער וועט פערניכטעט ווערען ווען ער וועט פון דאָרט ארויס. יא, דער משוגענער, דער תליון און דער אונהיילבארער שיכור, וועלען אייך אַלע ענטפערן: לעבען איז א שוידערהאפטע שלעכטע זאך.

דער ענטפער וואָלט געווען וואהר, אָבער נאָר פיר דעם מענשען וואס גיבט איהם. מיר איז אויסגעקומען, אז איך בין דער משוגענער, און איך בעטראכט מיר מיין לעבען, אלס א פינסטערעס צימער וואו איך בין אָבגעשפּארט, און רעכען, אז ווען איך וועל ארויס, וועל איך פערניכטעט ווערען, און ווען איך וועל דאָ בלייבען, איז אַלעס פינסטער און וויסט.

זיינען פיעללייכט אַלע רייכע, קלוגע און לעדיג־געהער אזוי וויא דיעזער משוגענער? איך האב ענדליך בעגריפען, אז דאס איז וואהר, און איך, ווענינגסטענס, בין פּאָזיטיוו ניט בעסער וויא יענער משוגענער.

ווארום? ווייל מיר פיהרען איין אוננאטירליכעס לעבען, געגען אַלע געזעטצע וואס לעבען פאָרדערט!

קוקט איהר צו די פייגעלעך: זייא לעבען אלע צו פליהען, אויפקלייבען זייער נאהרונג, בילדען זייערע נעסטען און ארבייטען, און ווען איך זעה זייא דאס אלעס טהון, און וויא זייא צוויטשערן און פרייען זיך דערבייא, דאן פיללט דאס אויך מיך אן מיט פערגניגען.

די ציעג, דער האז, דער וואלף, לעבען צו עסען און זיך פערמעהרען און אויפ־ציהען זייערע יונגע; און ווען איך זעה וויא זייא טהון דאס, בין איך איבערצייגט, אז זייא זיינען גליקליך און זייער לעבען איז א גאנץ פערנינפטיגעס.

וואס אלזא זאל דער מענש טהון? דער מענש מוז אויך פערדיענען זיין נאהרונג וויא די חיות, אבער מיט דעם איינציגען אונטערשיעד, אז דער מענש וועט אונטערגעהען, ווען ער וועט דאס טהון פאר זיך אליין. דער מענש מוז ארבייטען, ניט פאר זיך אליין, זאנדערן פאר אלע. דאס איז זיין נאטור און זיין וואהרעס לעבען. און ווען ער טהוט דאס, בין איך פאלקאמען איבערצייגט, אז ער איז גליקליך און זיין לעבען איז א פערנינפטיגעס לעבען.

וואס האב איך געטהאן וועהרענד מיינע דרייסיג יאהר פון בעוואוסטטעס לעבען? ניט גענוג וואס איך האב אנדערע ניט געהאלפען וועהרענד דיעזער צייט, זאנדערן איך האב פאר מיר אליין אויך גאר ניט געטהאן.

איך האב געפיהרט דאס לעבען פון איין אומזיסטיגען פרעסער, און בין צו־פריעדען געווען אדער אונצופריעדען, מיט דעם וואס איך האב ניט געוואוסט ווארום איך לעב.

ווען די בעדייטונג פון א מענשען׳ס לעבען, ליעגט אין דעם אום זיין אייגענעס לעבען אויסצוארבייטען, וואס האב איך געקענט פערשטעהען? דרייסיג יאהר דורכאנאנד האב איך געטהאן אלעס מעגליכע צו רואינירען מיין אייגענעס לעבען און אויך דאס לעבען פון אנדערע. וואס פאר איין אנדערן ענטפער האב איך אלזא געקענט קריעגען אויף מיין פראגע פון לעבען? יא, דער ענטפער איז געווען, אז מיין לעבען איז מיאוס, העסליך, אבשייליך און אהנע ווערטה. דאס איז געווען גאנץ ריכטיג.

דאס לעבען פון דער וועלט עקזיסטירט און געהט פארווערטס, דורך דעם ווילען פון א יעמאנד. דיעזער יעמאנד מאכט אונזער לעבען און דאס לעבען פון דער גאנצער וועלט, שטעהט אונטער זיין בעאבאכטונג אדער אויפפאסונג. אום צו פערשטעהען וואס דיעזער ווילען מיינט, מוזען מיר פריהער טהון דאס וואס דיעזער ווילען פערלאנגט פון אונז. ווען איך טהו אבער ניט וואס דיעזער ווילען פערלאנגט,

קען איך ערשטענס ניט בעגרייפען וואס דיעזער ווילען איז און וואס ער פאָרדערט פון אונז און פון דער גאַנצער וועלט.

ווען מען זאָל אַוועק נעהמען א נאַקעטען און הונגריגען בעטלער פון פרייען פעלד און איהם אריין ברענגען אין א גרויסארטיגען פּלאַטץ, איהם אָנטהון, געבען עסען און אוועק שטעלען בייא א ראָד ער זאָל דרעהען דערמיט. עס איז זעלבסט־פערשטענדליך, אז איידער דיעזער בעטלער וויים נאך צו וועלכען צוועק מען האט איהם אהין אריין געבראַכט, דארף ער, פאר אַלעמען, טהון וואס מען האט איהם געהייסען און דרעהען דיא ראָד. ווען ער טהוט דאס, דאן וועט ער מיט דער צייט ערפאהרען, אז דיעזע ראָד דרעהט א פּומפּע, דיא פּומפּע ציהט ארויס וואַסער, דאס וואַסער פליעסט ארויס דורך מעהרערע קאַנאַלען און בענעטצט דעם באָדען. פערטיג ווערענדיג מיט דער ארבייט בייא דער ראָד, וועט מען איהם פון דאָרט אַוועק נעהמען און הייסען טהון עפּעס אנדערש; ווען ער פאָלגט, וועט ער זאַמלען דיא פריכטע און זיך פרייען צוזאַמען מיט זיין הערן.

ער וועט מיט דער צייט בעגרייפען, אז ער געפינט זיך אונטער דער פערוואַל־טונג פון א הערר, וועלכער גיבט איהם אַלעס אין איבערפלוס, פערזאָרגט איהם מיט געצייג, און הייסט איהם ארבייטען פיר זיך, ניט פיר דעם הערר. דער הערר ווידער, איז צופריעדען בלויז דערמיט, וואס דער בעטלער, וועלכען ער גיבט אַלעס, האט הנאה פון זיין ארבייט.

מיט דער צייט וועט דער געוועזענער בעטלער קריגען אַלץ וויכטיגערע ארבייט, ביז ער וועט אויך פאַלקאָמען פערשטעהען דיא איינריכטונגען פון דעם גרויסארטיגען פּלאַטץ, און ער וועט טהון אַלעס וואס עס ווערט פון איהם פער־לאַנגט און קיין פראַגע מעהר שטעלען וואס דער הערר פערלאַנגט פון איהם, ווייל ער וועט זיך איבערצייגען, אז אַלעס וואס דער הערר האט איהם געהייסען ביז יעטצט טהון, איז נאָר געווען איהם, דעם געוועזענעם בעטלער, לטובה.

אָט דאס איז דערזעלבער פּאַל מיט דיעזע וואס פאָלגען דעם אויפטראַג פון זייער הערר; עס קומט קיין פּראָטעסט פון דעם אונוויסענדען און איינפאַכען אר־בייטער, וועלבע מיר בעטראַכטען ניט מעהר וויא בהמות.

מיר ווידער, דיא קלוגע, געבילדעטע און ציוויליזירטע, עסען דערווייל אויף אַלעס וואס דער הערר גיבט אונז און מיר טהון גאר ניט וואס ער פערלאַנגט פון אונז מיר זאָלען טהון. אנשטאט עפּעס צו טהון, זעטצען מיר זיך ארום און פאַנגען אן צו שטעלען פראַגען, צו וועלכען צוועק מיר דאַרפען דרעהען דיא ראָד, ווייל דאס זעהט אונז אויס זעהר דום.

און ווען מיר האבען שוין דאריבער גוט נאכגעדענקט, וואס איז דער רעזולטאט ? מיר ענטפערן, אז דער הערר איז דום, אָדער מיר זאגען, אז עס איז גאר קיין הערר ניטאָ, ווערענד מיר אליין זיינען דיא איינציגע חכמים, וואוילע יונגען און פערשטעהען אלעס. מיר זעהען איין, אז מיר טויגען צו גאר ניט, אז מיר זיינען גאר ניט, און מיר זוכען עפּעס א וועג וויא אזוי פּטור צו ווערען פון זיך זעלבסט.

12.

מיין איבערצייגונג, אז יעדע וויסענשאפט וואס איז בעגרינדעט אויף פריינדשאפט אליין, קען פערקריבען אין א גרויסען אירטהום, האט מיר געהאָלפען איך זאָל מיך בעפרייען פון פוסטע אידעען.

דיא איבערצייגונג, אז דיא וויסענשאפט פון דער וואהרהייט, קען מען נאָר עררייכען דורך לעבען, האט מיך געפיהרט דערצו איך זאָל צווייפלען אין דער גערעכטיגקייט פון מיין אייגענעם לעבען. אָבער דאס האט ניט פיעל געדויערט ביז איך האב מיך ארום געקוקט אוז געזעהען, אז איך דארף נאָר ארויס קריכען פון מיין אייגענעם גרוב און בעמערקען, אז דאס איינפאכע לעבען פון דער ריכטיגער ארבייטער קלאסע, איז דאס איינציגע וואהרע און גראדע לעבען.

איך האב בעגריפען, דאס ווען איך וויל פערשטעהען דאס לעבען און דיא בעדייטונג דערפון, מוז איך פיהרען א לעבען ניט פון איין אומזיסטען פרעסער, זאָנדערן פון אזעלכען וואס שאפט און ווירקט מיט אין לעבען זעלבסט. דאן, ווען איך וויל ווייטער וויסען, זאָל איך איבער־א־נייעס קלערען און פאָרשען.

צור צייט ווען איך האב אזוי געדענקט, בין איך געווען אין פאָלגענדען צושטאנד :

ווערענד דאס גאנצע יאָהר, וואס איך האב אימער געדענקט, אויב איך זאָל יא אָדער ניט מאכען קיין סוף פון מיין לעבען דורך א שטריק אָדער רעוואָלווער, זיינען מיינע געדאנקען געווען בעשעפטיגט וויא איך האב שוין בעשריעבען, מיין הארץ איז געווען געמארטערט און געפלאגט מיט פערשיעדענע געפיהלע, וועלכעס איך קען אנדערש ניט בעשרייבען, אויסער צו זאגען, אז איך האב געזוכט גאָט.

דאס זוכען גאָט, איז ניט געווען קיין רעזולטאט פון מיין פערשטאנד, זאָנדערן עפּעס א געפיהל, ווייל מיין פערשטאנד איז געווען דורכאויס געגען דער אידעע פון א גאָט. יא, דאס זוכען גאָט, איז געקומען פון מיין הארצען.

עס איז געווען עפּעס א געפיהל פון שרעק, פון יתומ'שאפט, פון זיין אליין אונטער זאכען וואס האבען מיט מיר קיין שייכות ניט, און האָפּענדיג אויף הילפע איך ווייס אליין ניט פון וועמען.

דער פילאָזאָף קאַנט בעווייזט, אז עס איז אונמעגליך צו בעווייזען, אז עס גיבט א גאָט. מיט מיין פערשטאנד בין איך אויך געווען איבערצייגט דאריבער, אָבער טראָטץ דעם האב איך געזוכט גאָט, און אויך געהאָפּט איהם צו געפינען.

פון דער געוואָהנהייט פון מיין קינדהייט, האב איך זאָגאר מעהרערע מאל געבעטען צו א גאָט, אָבער דעם וואס איך האב געזוכט, האב איך ניט געפונען.

צייטענווייז האב איך נאך אמאל דורכשטודירט דיא ארגומענטען פון קאַנט און שאָפּענהויער, וועלכע בעווייזען דיא אונמעגליכקייט צו איבערצייגען, אז עס גיבט א גאָט, מאנכע מאל האב איך ווידערשפּראָכען זייערע אידעען.

איך פלעג אָזוי זאגען: דיא פעראורזאכונג (סבה) שטעהט ניט אין דערזעלבער רייהע וויא דענקען, רוים און צייט. ווען איך עקזיסטיר, דאן גיבט עס איין אורזאכע פון מיין עקזיסטענץ, און דאס איז דיא אורזאכע פון אלע אורזאכען. דיא אורזאכע פון אלע אורזאכען, איז דאס וואס מיר רופען אן גאָט.

איך האב מיך געהאלטען פעסט אן דיעזער אידעע, און געשטרעבט מיט אלע מעגליכקייטען צו גרייכען א געוויסענהאפטען רעזולטאט, אז דיא אורזאכע פון אלע אורזאכען איז איין עפּעס וואס עקזיסטירט און ווירקט.

אזוי שנעל וויא איך האב געשפּירט עפּעס א קראפט איבער מיר, האב איך באלד געפיהלט דיא מעגליכקייט פון וועלען לעבען. דאן האב איך מיך אזוי געפרעגט: „וואס איז דיא אורזאכע דיעזע קראפט? וויא אזוי זאל איך דענקען דאריבער? וואס פאר א שייכות האב איך דערמיט וואס איך רוף גאָט?" אלס ענטפער דארויף איז צו מיר געקומען דער אלטער איינגעלערענטער רעליגיעזער געדאנק: „ער איז דער בעשעפער, וואס גיבט אלעס."

אָבער דיעזער ענטפער האט מיך ניט צופריעדען געשטעלט און דיא פערצווייפלונג האט צוריק געקעהרט. איך האב אָנגעפאנגען צו בעטען צו איהם, וועמען איך האב געזוכט, און געבעטען, אז ער קען מיר העלפען.

נאר וואס מעהר איך האב געבעטען, אלץ דייטליכער האב איך איינגעזעהען, אז קיינער הערט מיך ניט, און עס איז ניטאָ צו וועמען צו בעטען. **מיט דער**

פערצווייפלונג אין מיין הארץ, אז עס איז קיין גאָט נישטאָ, האב איך דענגאך אויס־געשריען:

„גאָט, האב מיטלייד מיט מיר, רעטע מיך! אך גאָט, מיין גאָט, לערן מיך!“ אָבער קיינער האט מיט מיר ניט געהאט קיין מיטלייד און קיינער האט מיך ניט געלערענט.

אונצעהליגע מאל איז צו מיר געקומען דער געדאנק, אז איך האב ניט גע־קענט ערשיינען אויף דער ערד, אָהן א געוויסער אורזאכע — אז איך קען ניט זיין דער אונבעדייטענדער גאר ניט, פאר וועלכען איך האב מיך גערעכענט.

אָבער וואָרום קלאג איך, שרייא, וויין און בעט מיך? איז דאס ניט עפּעס א געפיהל וויא צו א מוטער וואס האט מיך געבוירען? וואו איז אלזאָ דיעזע מוטער? איך בין געצוואונגען געוועזן צו צוגעבען, אז יעמאנד וואס האט מיך געליעבט, האט מיך געבראכט אויף דער וועלט.

אָבער ווער איז דיעזער יעמאנד? דאן איז וויעדער געקומען דער ענטפער: גאָט! ער קען און וויים פון מיין זוכען, פאָרשען, פערצווייפלונג און קעמפּפען.

„ער עקזיסטירט!“ האב איך אויסגעשריען אין מיין געוויסען. איך האב דאס נאָר בעדארפט צוגעבען אויף איין אויגענבליק, און איך האב שוין געשפּירט דאס לעבען ערוואכען אין מיר און דערצו א ווילען צו עקזיסטירען און הנאה האבען דערפון.

פון דער איבערצייגונג, אז עס איז דאָ א גאָט, בין איך איבערגעגאנגען צו דער בעטראכטונג וועגען דיא פליכטען וואס מיר האבען צו איהם, און דאן איז פאר מיר ערשיענען דער דרייפאכיגער גאָט; פון גאָט, זוהן און הייליגער גייסט.

דאס האט מיט איינמאל צערשטערט דיא גאנצע האָפנונג און פערגניגען פון לעבען. דיעזער גאָט האט זיך צערשמאָלצען וויא אייז שמעלצט פון דער זונן אין מיין געגענוואָרט. עס איז נאך אמאל גאר ניט געבליעבען און דער לעבענס־קוואל האט וויעדער אויסגעטריקענט.

פערצווייפלונג האט צוריק געקעהרט און איך האב געשפּירט, אז עס איז מיר קיין זאך צוריק געבליעבען, וויא נאָר מיך צו טויטען. דאס ערגסטע פון אלעמען איז אָבער געוועזן, וואס איך האב געוואוסט, אז איך וועל קיין זעלבסטמאָרד דאך ניט בעגעהען.

איך בין דורכגעגאנגען דורך דיעזע געפיהלע ניט איינמאל אָדער צוויא מאל, זאָנדערן הונדערטער מאל, און האב געשפּירט דעם וועקסעל פון פרייד, אויפרעגונג,

פערצווייפלונג און טרויער, און דאס בעוואוסטזיין, אז עס איז קיין ווערטה צו לעבען אויף דיער וועלט.

איך ערוואכ׳ער מיך אן א טאג, צום אנפאנג פריהלינג, בין איך געשטאנען און מיך צוגעהערט צום רוישען פון א וואלד, און דענקענדיג דאמאלס איבער דא־זעלבע וואס האט מיך וויא בעפעסטיגט — איך האב געזוכט א גאָט.

איך האב צו מיר אזוי געזאגט :

„גוט, עס איז נישטאָ קיין גאָט, עס גיבט קיין זאך אין דער ווירקליכקייט וואס איך קען מיר ניט פאָרשטעלען, — ניין, עס גיבט קיין גאָט! קיין זאך, קיין וואונדער קען בעווייזען, אז עס גיבט א גאָט, דען וואונדער עקזיסטירען נאָר אין דער דומער פאנטאזיע.“

דאן האב איך ווידער געטראכט :

„יעטצט איז נאָר דיא פראגע : פון וואנען קומט צו מיר דער חשק צו זוכען א גאָט ? פון וואנען קומט צו מיר דער בעגרף פון א גאָט ?

בייא דיעזען געדאנק אליין האט ווידער אמאל געפלאָסען לעבען דורך מיינע אָדערן. אלעס ארום מיר האט אויסגעזעהען אויפצולעבען און קריגען א גאנץ נייע בעדייטונג.

מיין געדאנק האט אונטערדעסען ניט לאנג געדויערט, ווייל דער פערשטאנד האט באלד פאָרטגעזעטצט זיין ארבייט און אזוי געטענה׳עט צו מיר :

„דער בעגריף פון א גאָט, איז אויך קיין גאָט. א בעגריף איז א געגענשטאנד וואס ענטשטעהט אין מיר ; דער בעגריף פון א גאָט, איז איין אידעע וואס איך קען ארויס רופען אין מיינע געדאנקען ווען איך וויל און ווען איך וויל ניט. עס איז ניט דאס וואס איך זוך.“

נאך אזעלכע געדאנקען, איז ווידער אלעס ארום אויסגעשטאָרבען און איך האב געוואָלט בעגעהען זעלבסטמאָרד.

ווענדערענדיג אזוי אין דער געדאנקען־וועלט, וועלכע האט זיך אויף איין פלאַטץ געצייגט דונקעל און פינסטער און אויף דער אנדערער ליכטיג און פרעהליך, האב איך געמוזט צוגעבען, אז איך האב נאָר דאמאלס געשפירט לעבען, ווען איך האב געגלויבט אין גאָט.

עס איז געוואָרען א כלל מיט מיר : זאָ שנעל וויא איך האב געגלויבט אין גאָט, האב איך אויפגעלעבט, און וויא באלד איך האב אן איהם פערגעסען, און איהם ניט געגלויבט, האב איך געשפירט דעם טויט.

וואס האט בעדייטעט דיזע פערצווייפלונג און אופלעבונג? איין זאך איז מיר געווען קלאר און דייטליך:

וויא איך פערליר נאָר דאס פערטרויען אויף גאָט, לעב איך ניט מעהר, און ווען איך וואָלט אין מיר ניט געהאט עפּעס א געהיימעס געפיהל פון א גלויבען אין גאָט, וואָלט איך שוין לאנג בעגאנגען זעלבסטמאָרד.

ווירקליכעס לעבען שפּיר איך נאָר דאמאלס, ווען איך זוך גאָט.

„אָבער וואס נאך זוך איך?" האב איך מיך געפרעגט.

א שטימע, וויא אין מיר, האט אויסגעזעהען אויסצושרייען:

„דאס איז ער! ער, אָהן וועלכען עס גיבט קיין לעבען. גאָט איז דאס וואהרע לעבען! צו קענען גאָט און צו לעבען, איז דאסזעלבע! גאָט איז לעבען! דאס לעבען איז גאָט!"

לעב אום צו זוכען גאָט, און דאס לעבען וועט ניט זיין אָהן איהם. אויף דיזער ארט, דאס הייסט, אזוי דענקענדיג, איז דאס לעבען אויפגעשטיגען אין מיר מיט מעהר קראַפט, און דאס ליכט, וואס האט קיינמאל אזוי העללי‍ך ניט געשיינט, האט מיך מעהר ניט פערלאָזען.

אויף דיזער ארט האב איך מיך גערעטעט פון זעלבסטמאָרד. ווען און וויא אזוי דיזער וועקסעל האט אין מיר שטאטגעפינדען, קען איך גענוי ניט בעצייכענען. אזוי שטופענווייז און אונבעמערקבאר וויא דאס לעבען האט אין מיר זיך פערניכטעט, ביז איך האב געשפּירט אז איך קען מעהר ניט לעבען און מוז בעגעהען זעלבסטמאָרד, גראדע אזוי שטופענווייז און אונבעמערקבאר, האב איך נאך אמאל געפיהלט דאס לעבען אויפגליהען און זיך צוריק קעהרען צו מיר.

עס איז געווען מערקווירדיג, אָבער דאס ווידער ערוואכען פון לעבען האט קיין נייעס געפיהל אין מיר ארויס גערופען; עס איז שוין געווען אלט, ווייל אַך בין נאָר דערפון אוועק געפיהרט געוואָרען ווען איך בין נאך געווען גאנץ יונג.

איך האב צוריק געקעהרט צו דער פערגאנגענהייט, אָדער בעסער געזאגט, צו מיין קינדהייט און פריהע יוגענד.

איך האב צוריק געקעהרט צו גלויבען און זיך פערטרויען אין דעם ווילען וואס האט מיך געבראכט אויף דער וועלט און פון מיר פערלאנגט איך זאָל עפּעס טהון; איך האב צוריק געקעהרט צו דעם גלויבען, אז דער מענש דארף האבען בלויז איין ציעל אין לעבען, און דאס איז צו ווערען בעסער, דאס הייסט, צו לעבען לויט וויא דער געטליכער ווילען פערלאנגט.

איך האב צוריק געקעהרט צו דער אידעע, אז דער וואונש פון דיזען ווילען

קען מען געפינען אין דער גרויסער מענשליכער פעראייניגונג פון דער פערגאנגענ־הייט; מיט איינעם וואָרט, איך האב צוריק געקעהרט צום גלויבען אין גאָט, און מאָראלישער פאָלקאָמענהייט, און אין דיא קבלות וואס זיינען איבערגעגעבען גע־וואָרען איבער דער בעדייטונג פון לעבען.

דער איינציגער אונטערשיעד איז געווען, אז אין מיין קינדהייט און פריהער יוגענד האב איך דאס אלעס אָקצעפּטירט מיט איין אונבעוואוסטזיין, וועהרענד יעטצט האב איך געשפּירט, אז איך קען אָהן דעם ניט לעבען.

מיין דאמאליגער גייסטעס־צושטאנד קען אונגעפעהר אזוי פערגלייכט ווערען: עס איז געווען, גלייך וויא איך וואָלט מיך געפונען זיטצענדיג אין א שיפעל, וואס איז אוועק געשטויסען געוואָרען פון ברעג דורך איין אונבעקאנטער מאכט, און מיר ציינענדיג דעם ברעג אויף דער אנדערער זייט, האט מען מיר געגעבען לאָפּעטעס צום רודערן און מיך אָבגעלאָזען. איך האב מיך בעדיענט מיט דיעזע לאָפּעטעס, אזוי גוט וויא איך האב געקענט און גערודערט; אָבער וואס ווייטער איך רודער צום מיטעלפּונקט, אלץ שטאַרקער ווערט דער שטראָם וואס טראגט מיך אוועק ווייטער פון מיין ציעל, און וואס מעהר איך בעגעגען נאך אזעלכע רודערער וויא איך בין, אלץ מעהר זעה איך וויא יעדער ווערט פערטראגען פון דעם שטראָם. איך זעה איינציגע שיפער וואס רודערן און ארבייטען שווער, אנדערע וואס האבען שוין אוועק געוואָרפען דיא לאָפּעטעס, א טהייל וואס געפינען זיך אין גרעסערע שיפלעך און גאר גרויסע שיפען געפּאקט מיט מענשען; מאנכע קעמפּפען גגען דעם שטראָם, און אנדערע לאָזען זיך פיהרען וואוהין דער שטראָם פיהרט. וואס ווייטער איך רודער, אלץ ווייניגער זעה איך דעם ציעל וואוהין איך דארף מיך צו שיפען. אין מיטען שטראָם, זיך זעהענדיג ארום געריגגעלט פון אונצעהליגע אנדערע שיפלעך, פערגעס איך וואוהין איך דארף רודערן, און איך וואַרף אוועק דיא לאָפּעטעס. פון אלע זייטען הער איך וויא דיא מונטערע רודערער אָדער זעגלער שרייען צו מיר, אז עס קען גאר ניט זיין קיין אנדערער ציעל. איך גלויב זייא און איך לאָז מיך אין דערזעלבער ריכטונג מיט זייא.

אויף דיעזער אָרט ווער איך אוועק געטראגען ווייט, דאָרט אהין וואו דער שטראָם קומט זיך צוזאַמען מיט נאך אנדערע שטראָמען, אלע בילדען א דרעהע־נדען און וויטהענדען און קאָכענדען תהום, און איך מוז דאָרט צו גרונדע געהען. איך ערבליק שוין וויא מאנכע שיפלעך זיינען צובראָכען געוואָרען אין ווילדען און גרויסען דרעהענדען שטראָם.

פלוצלינג האב איך מיך דערמאָהנט וואו איך בין אין דער וועלט. איך בליק

ארום אין אלע זייטען, און זעה צערשטערונג און פערניכטונג. אונצעהליגע מענשען קעמפפען מיט זייערע לעטצטע קרעפטען געגען דעם שווידערהאפטען שטראָם, און איך דערמאָהן מיך אן מיינע לאָפּעטעס, אן מיין ציעל, און איך פאנג וויעדער אן צו רודערן צוריק געגען דעם ברעג.

דער ברעג איז גאָט, דער וועג זיינען דיא קבלות, דיא לאָפּעטעס זיינען דער פרייער ווילען וואס מען האט מיר געגעבען אום, ווען איך וויל, זאָל איך מיט זייא רודערן צום ברעג און זיך פעראייניגען מיט דער גאָטטהייט, אָדער זיך אָבלאָזען צום ווילדען שטראָם. אויף דיעזער ארט האב איך אין מיר דיא לעבענס־קראפט וויעדער ערוועקט, און איך האב נאך אמאל אָנגעפאנגען צו לעבען.

13.

איך האב אויפגעגעבען דאס לעבען פון מיין אייגענער קלאסע מענשען, ווייל איך האב מיך איבערצייגט, אז דאס איז ניט קיין ריכטיגעס לעבען, דאס זייער איבערפליסיגער לוקסוס פערהינדערט דיא מעגליכקייט צו פערשטעהען וואס לעבען איז, און אום איך זאָל מיין ציעל עררייכען, מוז איך ניט זיין קיין פּאראָזיט, קיין אומזיסטיגער פרעסער, זאָנדערן איך דארף פיהרען א לעבען וויא דאס פון דיא ארבייטער־קלאסען, דאס לעבען וואס בילדעט דיא וועלט, און עס גיבט דיעזע מיינונג וואס דיא ארבייטער־קלאסען אקצעפּטירען.

דיא איינפאכע ארבייטס־מענער ארום מיר, איז געוועזען דאס רוסישע פאָלק. איך האב מיך געווענדעט צו דיעזען פאָלק און צו דער בעדייטונג וואס זייא האבען געגעבען דעם לעבען.

דיעזע בעדייטונג פון לעבען, קען פיעללייכט אזוי אויסגעדריקט ווערען: —

מיר זיינען אלע געקומען אויף דער ערד, דורך דעם ווילען פון גאָט, און גאָט האט אזוי בעשאפען דיא מענשען, דאס יעדער פון אונז קען ענטוועדער רואינירען אָדער רעטען זיין זעעלע. אזוי וויא דיא אויפגאבע פון דעם מענשען׳ס לעבען איז, צו רעטען זיין זעעלע, מוז ער לעבען לויט גאָט׳ס וואָרט: צו לעבען לויט גאָט׳ס וואָרט הייסט, אז דער מענש מוז אויפגעבען אלע פערגניגענס אין לעבען, ארבייטען, זיין אונטערטהעניג, ליידען און זיין גוט צו אלע מענשען. דאס איז דיא גאנצע בעדייטונג פון לעבען פיר דעם פאָלק, און אזוי איז געוועזען און איז, לויט וויא דיא פאָרשטעהער פון זייער קירכע לערנען זייא.

דיעזע בעדייטונג איז מיר געוועזען דייטליך און האט דערפרייט מיין הארץ. דיעזער פאָלקס־גלויבען איז אונטערדעסען געוועזען פערבונדען מיט אזעלכע זאכען,

וואס מען האט זייא ערשטענס ניט געקענט ערקלערען און צווייטענס וואס האבען מיך אָבגעשטויסען דערפון. איך מיין דערמיט דיא צערעמאָניע פון דער קירכע, דעם פאָסט און דאס נייגען זיך פאר קמיעות מיט בילדער.

דאס פאָלק האט ניט געקענט אָבטהיילען דיעזע זאכען פון דעם גלויבען און אויך איך האב ניט געקענט.

אונגעאכטעט דארויף וואס פיעלע זאכען, וועלכע האבען בעלאנגט צום פאָלקס־גלויבען, זיינען געווען א ווידערשפּרוך צו מיין גראדען פערשטאנד, האב איך דעננאך אלעס אקצעפּטירט; איך בין געגאנגען אין קירכע, געבעטען פריהמאָרגען און אבענד, געהאלטען פאָסט און זיך פאָרבערייטעט זיך מתודה צו זיין פאר'ן גלח. וועהרענד איך האב דאס אלעס געטהאָן, האב איך פּלוצלינג ענטדעקט, אז מיין פערשטאנד האט געגען אלעמען מעהר ניט פּראָטעסטירט

אלעס וואס מיר האט פריהער אויסגעזעהען אונמעגליך, האט מעהר ניט ארויס גערופען דעם מינדעסטען ווידערשטאנד אין מיר.

דער שייכות צווישען מיר און גלויבען, איז געוואָרען א גאנץ אנדערער וויא ער איז אמאל געווען. פריהער האט מיר דאס לעבען אליין אויסגעזעהען פול מיט בעדייטונג, און דער גלויבען איין אונניטצליכער און אונפערנינפטיגער געגענשטאנד, וואס האט גאר ניט צו טהון מיט לעבען. איך האב אמאל געזוכט צו געפינען דיא בעדייטונג פון גלויבען, און זיך איבערצייגענדיג, אז דאס האט קיין בעדייטונג, האב איך איהם פערשמיסען. יעטצט ווידער, איז גאר געווען דער געגענטהייל: איך האב געוואוסט פּאָזיטיוו, אז לעבען האט קיינע בעדייטונג, און דער גלויבען, אויסער דעם וואס ער איז מיר מעהר ניט ערשיענען אונניטצליך, זאָגדערן ער האט מיר דייטליך געצייגט דורך ערפאהרונג, אז נאָר דורך גלויבען קען איך געפינען דיא בע־דייטונג פון לעבען.

פריהער האב איך בעטראכטעט דעם גלויבען אלס א ווערטהלאָזע און אונ־פערשטענדליכע פאנטאזיע; יעטצט האב איך איינגעזעהען, אז איך פערשטעה דאס ניט, נאָר דאס האט א בעדייטונג, ווען איך האב בעשלאָסען צו זוכען און געפינען דיא בעדייטונג.

איך האב אזוי געטראכט:

גלויבען שטאמט, גראדע וויא דער מענש און דער פערשטאנד, פון דער גע־היימניספאָלער ערשטער אורזאכע. דיעזע ערשטע אורזאכע איז גאָט, פון וואנען עס פאנגט אן דער קערפּער און דער פערשטאנד פון מענשען. אזוי וויא מיין קערפּער האט זיך ענטוויקעלט דורך פערשיעדענע שטופען פון גאָט צו מיר, אזוי האט אויך

מיין פערשטאנד און מיין בעגריף פון לעבען, זיך ענטוויקעלט פון גאָט, און פאָלגליך זיינען דיא שטופען פון דיעזער ענטוויקלונג ניט קיין פאלשע. אלעס אין וואס מענשען גלויבען אויפריכטיג, מוז זיין וואהר; מען קען דאס פערשיעדענארטיג אויסדריקען, דורך פערשיעדענע אופנים, דורך פערשיעדענע מנהגים און צערעמאָניען, אָבער דער תוך איז אונבעדינגט אמת, און פאָלגליך, ווען דאס זעהט ביי מיר אויס ליגען, איז עס נאָר דערפאר, ווייל איך פערשטעה עס ניט.

דאן האב איך ווידער אזוי ארגומענטירט:

דיא הויפט אויפגאבע פון גלויבען, איז צו געבען א בעדייטונג פיר דעם לעבען וואס דער טויט קען ניט צערשטערען. דער ענטפער, אין דיעזער בעציהונג, איז שטארק פערשיעדען, ווייל דיא מענשען זיינען ניט גלייך דורך זייער לעבען, ערציהונג, געוואָהנהייט אין לעבען. ווייל דיעזער ענטפער, וואס ווערט פון פיעלע אויף איין אנדערער ארט אויסגעדריקט, איז פערשיעדען, דאריבער ערשיינט ער דום און לעבערליך. טראָטץ דעם אלעמען, איז ער אָבער איבעראל גלייך, ווייל ער ברענגט צו יעדען, וואס אקצעפּטירט דעם ענטפער, דיא בעדייטונג איבער דער לעבענס־פראגע.

פון דיעזען ארט דענקען, בין איך געקומען צו דער פראגע איבער דיא צערעמאָניען פון דער רעליגיאָן אונטער דיא מענשען וואו איך האב מיך געפונען. עס איז מיר אונמעגליך געווען צו אקצעפּטירען דיעזע צערעמאָניען, ווייל זייא זיינען געווען געגען מיין פערשטאנד, און איך האב ניט געוואָלט זיין א ליגנער געגען מיין אייגענעם געוויסען. מיין וואונש אָבער, צו זיין איינער פון פאָלק, אונטער דעם פאָלק און מיט דעם פאָלק גלייך, האט מיך געטריעבען דערצו איך זאָל זוכען איין אויסוועג. דערצו האבען מיר שוין געהאָלפען דיא נייע רוסישע טהעאָלאָגען.

לויט דער ערקלערונג פון דיעזע גייסטליכע, זיינען דיא פונדאמענטאלע גלויבענס־ארטיקלען, דיא אונפעהלבארקייט פון דער קירכע. זאָ שנעל וויא מען אקצעפּטירט דיעזען גלויבענס־ארטיקעל, פאָלגט שוין באלד דיא נויטהווענדיגקייט, אנצונעהמען פאר הייליג אלעס וואס דיא קירכע לערענט. דיא קירכע ווידער, וועלכע בעשטעהט פון א פערזאמלונג פון גלויביגע פעראייניגט אין ליעבע, ווערט אלזאָ דער פונדאמענט פון מיין גלויבען.

דאס איז מיר ניט געווען אזוי לייכט צו אקצעפּטירען, נאָר איך האב אזוי ארגומענטירט: דיא וואהרהייט, וועלכע איז אין גאָט און פון גאָט, קען ניט ערר־רייכט ווערען דורך איין מענשען, — דיעזע וואהרהייט מוז עררייכט ווערען דורך דער פעראייניגונג פון אלע מענשען אין ליעבע. אום צו עררייכען דיא וואהרהייט,

דארפען מיר ניט שטעהען איינער דעם אנדערן אין וועג; און אום צו פערמיידען מחלוקה, מוזען מיר בעזיטצען ליעבע איינער פיר דעם צווייטען, און אויף דיעזער ארט ערטראגען און דולדען גאנץ געמיטהליך אפילו אזעלכע זאכען, וואס שטימען מיט אונז ניט איין. דיא וואהרהייט ווערט ענטדעקט אין ליעבע, און אום דיעזע וואהרהייט ניט צו צערשטערען, מוזען מיר אין ליעבע אקצעפטירען אלעס וואס דער גלויבען לערענט.

אזוי האב איך דאמאלס געטענה'עט און ארגומענטירט מיט מיר אליין, אבער איך האב ניט אייגגעזעהען דיא פאלשקייט דערפון. מיין איינציגע אויפגאבע איז געווען, צו גלויבען, און פערשמייסען אדער אוועק קוקען פון דעם, וואס האט מיך געטריעבען איך זאל ווידערשפרעכען דיעזען גלויבען.

בעפאלגענדיג וויא וויט מעגליך אלעס וואס דיא קירכע בעפעהלט, האב איך מיך געפיהלט גליקליך, און מיך געזעהען פעראייניגט מיט דיא נשמות פון מיין גע־ ליעבטען פאטער, מוטער און גראס־עלטערן. זייא און אלע פאר זייא, האבען געלעבט און געגלויבט, און מיך געבראכט אויף דער וועלט. איך האב מיך פעראייניגט מיט דיא מיליאנען מענשען פון פאלק, וועלכע איך האב געליעבט.

איבערהויפט, האב איך גאר קיין שלעכטעס אין דעם געזעהן, וויל שלעכטעס בייא מיר האט נאר אויסגעזעהען זיך נאכצוגעבען דיא תאוות פון דעם קערפער.

אין א טאג בין איך ערשיענען אין קירכע און אנטהייל גענומען ביים הייליגען אבענד־ברויט. פריהער האט יעדער געזאגט: „לאמיר זיך פעראייניגען אין ליעבע איינער צום צווייטען.“ דאס איז מיר גאנץ גוט געפעלען געווארען. אבער נאכדעם האט געפאלגט דער גלויבענס־ארטיקעל אן גאט, דער זוהן און דער הייליגער גייסט — איך האב דאס אריבער געהיפט, וויל איך האב עס ניט פער־ שטאנען.

14.

צו יענער צייט איז פאר מיר געווען נויטווענדיג צו גלויבען, דאמיט איך זאל קענען לעבען.

וויא וויט מעגליך האב איך מיר געזעהען אלעס אין גלויבען ערקלערען, אז דאס האט א טיעפע מיינונג. איך האב מיר זאגאר פראבירט צו ערקלערען דיא ווערטער: „געדענקענדיג אונזער הערשענדע דאמע (מאריע), דיא הייליגסטע

מוטער פון גאָט, און אַלע הייליגע, לאָמיר זיך פאַרבערייטען און איבערגעבען דעם צווייטען, און אונזער גאַנצעם לעבען, צום קריסט גאָט.״

נאָך מעהר, אפילו דיא געבעטע פאַר׳ן קייזער מיט דער פאַמיליע האָב איך מיר ערקלערט, אז זייא זיינען דערפאַר, ווייל זייא זיינען אויסגעזעטצט צו מעהר נסיונות וויא מיר געוועהנליכע מענשען. איך האָב מיר אויך ערקלערט דיא געבעטע פיר א זיעג איבער אונזערע שונאים, אז דאס הייסט א זיעג איבער דיא פּרינציפּען פון שלעכטעס, נאָר ווען עס איז געקומען צום אבענד־ברויט און דיא פערהערונג פון דער „בתולה מאריע,״ האָב איך וויטער ניט געקענט געהען. דאסזעלבע איז מיר געוועזן מיט דעם גלויבען אן דעם ווידער־לעבעדיג ווערען פון יעזוס׳ן א. ז. וו.

איך וועל ניעמאלס פערגעסען אן דעם שמערצהאַפטען געפיהל וואס איך האָב געהאט ווען איך האָב צום ערשטען מאל, נאָך פיעלע יאָהרען, אנטהייל גע־נומען ביים הייליגען אבענד־ברויט. ווען איך בין צוגעקומען צום אַלטאר (מזבח) און דער גייסטליכער האט מיר געזאגט, איך זאָל גלויבען, אז איך שלינג ארונטער מיט דיעזען ברויט דעם ווירקליכען קערפּער פון יעזוס קריסטוס, האָב איך געשפּירט א שארפען שטאָך אין מיין הארצען.

אָבער, וויא דיא זאך איז, האט מיך דער גלויבען צוגעצויגען צו זיך און מיר געגעבען נייעס לעבען. איך האָב געפיהלט דעם שטאָך אין מיין הארצען, נאָר איך האָב ארונטער געשלונגען דאס ברויט מיט דעם וואונש צו גלויבען, אז דאס איז דער ווירקליכער קערפּער און בלוט פון יעזוס קריסטוס, און איך האָב צו מיר ניט צוגעלאָזען אפילו קיין שפּאָטישען געדאַנק דאריעבער.

איך האָב אונטערדעסען פאָרטגעזעטצט און אָבגעהיט דיא מנהגים פון דער קירכע, און איך האָב נאָך אימער געגלויבט, אז דיא לעהרען וואס איך האָב אַק־צעפּטירט זיינען וואהר. אָבער דיא צייט האט אַלעס געענדערט און מיך געפיהרט אויף גאַנץ אנדערע וועגען.

15.

וויא אָפט האָב איך מקנא געוועזן דעם בויער, וואס קען ניט לעזען און שרייבען און האט גאר ניט געלערענט. דיעזעלבע לעהרען פון גלויבען, וואס האָבען פאר מיר ענטהאַלטען אונזינן, זיינען בייא איהם ערשיענען אַלס דיא וואהרהייט זעלבסט.

ער, דער בויער, האט אַלעס געקענט אקצעפּטירען און גלויבען אין וואהרהייט

דיזעלבע וואהרהייט, אין וועלכער איך האב געגלויבט. וועהרענד ביי מיר, אונ־גליקליכער, איז עס געווען דייטליך, אז די וואהרהייט איז פערבונדען מיט ליגען, און איך קען דאס אזוי ניט אקצעפּטירען מיט מיין בעסטען ווילען.

אין דיזען צושטאנד, האב איך אָבגעלעבט דריי יאָהר. וויא איך האב שוין פריהער געזאגט, האב פּראָבירט מיר אלעס צו ערקלערען עס זאָל שטימען מיט מיין פערשטאנד, נאָר ווען איך האב דאס ניט געקענט, האב איך מיר געזאגט, אז איך פערשטעה עס ניט.

אמת, איך האב איינגעזעהען, אז גאָט איז לעבען און לעבען איז גאָט; איך האב אנערקענט דיא וואהרהייט פון גלויבען און פערטרויען; איך בין גליקליך געווען אין דער וואהרהייט פון ארבייטען און ווירקען אום צו פּראָדוצירען לעבען, אָבער, — איך וויים ניט, עפּעס האט מיך געדריקט און געשטיקט, וואס האט מיך ניט געלאָזען רוהען.

נייע אונרוהען, נייע צווייפלען און נייע שמערצען זיינען אין מיר ענטשטאנדען. איך בין אָבער טראָמץ דעם נאָך אימער פערבליעבען בייא דער אָרטהאָדאָקסישע קירכע, נאָר וואס עס אנבעלאנגט דאס הייליגע אבענד־ברויט, האב איך מעהר קיין אנטהייל גענומען בייא דיזער צערעמאָניע.

דאן איז אין מיר ענטשטאנדען דיא פראגע וועגען דעם שייכות צווישען דער אָרטהאָדאָקסישע קירכע און אנדערע קירכען. דיא אינטערעסע וואס איך האב דא־מאלס געהאט אין דיא גלויבענס־פראגען, האט מיך געפיהרט דערצו איך זאָל בע־קאנטשאפט שליסען מיט דיא פּאָרשטעהער און לעהרער פון פערשיעדענע גלויבענס, וויא קאטאָליקען, פּראָטעסטאנטען, אלטע גלויביגע, נייע גלויביגע און אנדערע. אוגטער דיזע האב איך געפונען מאנכע, וועלכע זיינען געווען אויפריכטיגע גלויביגע און אָבגעהיט דיא העכסטע מאָראליטעט.

איך האב געוואָלט ווערען א ברודער פון דיזע מענשען, אָבער וואס איז געווען דער סוף? דיא לעהרען, וועלכע האבען מיר פערשפּראָכען דיא פעראייניגונג פון אלע מענשען אין גלויבען און ליעבע, דורך דיא פּערזאָנען פון זייערע בעסטע פּאָרשטעהער, האבען מיר באלד בעוויעזען, אז אלעס וואס איך האב צו ערוואַרטען פון דיזע לייטע, איז, אויסצובילדען מענשען אין שקר וכזב.

דיא קראפט, וואס גיבט דיזע לייטע דיא מעגליכקייט צו לעבען, בעשטעהט נאָר אין דעם, וואס יעדער איינער גלויבט פאר זיך, אז ער אליין האט נאָר דער־טאפּט דיא וואהרע אמונה און אלע אנדערע וואנדערן אין אירטהום. דיזער שקר האט מיך געשווידערט.

איך האב בעמערקט, אז דיא אנהענגער פון דער אָרטהאָדאָקסישער קירכע בעטראַכטען אַלע אנדערע, וואס האלטען ניט פון זייער גלויבען, אַלס אפיקורסים, גראַדע וויא דיא קאַטאָליקען בעהויפּטען איבער זייא. איך האב בעמערקט, אז יעדער איינער בעטראַכט זיין מיט־מענשען, וועלכער אַקצעפּטירט אַנדערע פאָרמען און צערעמאָניען פון גלויבען, אַלס זיין שונא.

דיא אָרטהאָדאָקסישע קירכע טהוט עס, אָבוואָהל זיא זוכט צו בעהאַלטען דעם פאַקט; און עס מוז אַזוי זיין, דען דיא בעהויפּטונג, אז איך האב דעם אמת און דוא דעם ליגען, פיהרט דערצו איך זאָל א מיט־מענשען פון א גלויבען מיט איין אַנדערע צערעמאָניע, בעטראַכטען אלס מיין שונא. ווען איינער וואס ליעבט זיינע קינדער, זעהט דאס איין אַנדערער וויל דיעזע קינדער איבעררעדען צו איין אַנדערן גלויבען, מוז ער איהם בעטראַכטען פאַר א שונא.

דיעזע שנאה וואַקסט אַלץ מעהר, ווען מען שטודירט זיך איין אין דיא פאָרמען פון א געוויסען גלויבען.

אויף דיעזער אַרט, האב איך, וועלכער האט געגלויבט, אז גלויבען איז געגרינדעט אויף ליעבע, מיך געזעהען אונווילענדיג געצוואונגען אנצוערקענען, אז דיא לעהרען פון גלויבען צערשטערען אַקוראַט דאס, וואס זייא בעהויפּטען צו פּרעדיגען און פערברייטען.

אום מיך בעסער צו איבערצייגען דאַריעבער, האב איך בעזוכט דיא אַרכי־מאַנדריטען, דיא אַרכיפּרעלאַטען, דיא פּריאָרען און דיא מאָנאַכען, און מיט זייא איינגעטענה׳עט אין דיעזער אַנגעלעגענהייט. אָבער בלויז איינער פון זייא האט געהאט דעם מוטה מיר מיטצוטהיילען דעם וואַהרען צושטאַנד. נאַכדעם האב איך שוין מעהר קיינע פראַגען געשטעלט.

מיט דיעזען וואס איך האב געהאַט דיא לעטצטע אונטעררעדונג, האב איך געשפּראָכען איבער דער אידעע, וויא אַזוי אַלע גלויבענס וואָלטען געקענט פעראייניגט ווערען. איך האב איהם געצייגט א וועג דערצו, דאס הייסט, אַלע מענשען פון אַלע גלויבענס, זאָלען איינשטימען איבער דעם הויפּט־פּונקט פון גלויבען, וועלכער בערוהט אויף גלויבען אין א גאָט־וואס איז א בעל־רחמים, וואס ליעבט אַלע מענשען גלייך, וואס פערלאַנגט יושר, גערעכטיגקייט און מאָראַליטעט, און וואס עס אנבעלאַנגט דיא צערעמאָניען פון גלויבען, זאָל יעדער מענש טהון וויא ער וויל.

דער גייסטליכער האט מיר מודה געווען, אז דאס איז ניט מעהר וויא רעכט, אָבער, דאס קען ניט זיין, ווייל עס וועט הייסען, אז דיא גייסטליכע אָדער פאָר־שטעהער פון דיא רעליגיאָנען, פערלאָזען דיא קבלות און גרונד־פּרינציפּען פון זייערע רעליגיאָנען.

דאַן האב איך אַלעס פערשטאַנען. איך בין געגאַנגען זוכען א גלויבען, וואס זאָל זיין דער צייל פון לעבען, און וועלכען אַלע מענשען זאָלען זיך קענען גלייך אָנשפּאַרען, וועהרענד דיעזע מענשען, דיא פאָרשטעהער פון דיא רעליגיאָנען, זוכען נאַר צו ערפילען געוויסע קאַפּריזען און מיינונגען לויט וויא געוועהנליכע מענשען

טהון. וויפיעל זייא זאָלען רעדען און פרעדינען איבער ליעבע, מיטלייד, און ערבארמען פיר דיעזע וואס גלויבען ניט אין זייערע אמונות, מוז ענטשטעהען דיא צוואנג־קראפט פון דעם שטארקען איבער דעם שוואכערן.

וואס קען מען טהון מיט דיעזע, וועלכע רעדען איבער אזעלכע קינדער איבער־צונעהען צו זייער גלויבען? דער איינציגער ענטפער דארויף איז, לויט דיא צר שטענדען, אָבצושניידען זייערע קעפּ אָדער זייא אריין ווארפען אין געפענגניס.

צור צייט פון אלעקסיי מיכאילאָוויטש, האט מען דאפיר פערברענט מענשען; מיט איינעם וואָרט, מען האט דאמאלס אָנגעווענדעט דיא שטרענגסטע שטראפע געגען דיעזע וואס האבען געהאט אנדערע צערעמאָניען און גלויבען, און צו דער געגענוואַרט פאסירט דאסזעלבע, דאמיט וואס מען שיקט אוועק מענשען צו איינ־זאמער געפענגניס־שטראפע.

ווען איך האב מיך ארום געקוקט און געזעהען אלעס וואס מען טהוט אין נאמען פון רעליגיאָן, האב איך אויפגעשוידערט, און איך האב מיך ביינאהע גענצליך צוריק געצויגען פון דער אָרטהאָדאָקסישער קירכע.

דער צווייטער פונקט וואס האט מיין אויפמערקזאמקייט צוגעצויגען, איז געווען דיא בעדייטונג פון דער קירכע מיט מלחמות און הינריכטונגען. עס איז געווען דיא צייט פון דעם קריעג אין רוסלאנד. רוסען האבען געמאָרדעט זייערע ברידער אין נאמען פון קריסטליכער ליעבע. ניט אזוי צו דענקען, איז געווען אונמעגליך. ניט איינצוזעהען, אז מאָרדען איז א שלעכטע זאך און איז געגען דיא ערשטע פּרינציפּען פון יעדען גלויבען, איז געווען אונמעגליך.

אין דיא קירכען ווידער, האבען מענשען אונטערדעסען געבעטען גאָט פיר דעם ערפאָלג פון אונזערע אַרמעען, און דיא לעהרער פון רעליגיאָן האבען אקצעפּ־טירט דיעזע מערדערייען, אלס טהאטען וואס זיינען דיא פאָלגען פון גלויבען.

ניט נאָר מאָרד אין אקטיווען קריעג איז בעשטעטיגט געוואָרען, זאָנדערן אויך וועהרענד דיא אונרוהען וואס האבען געפאָלגט, האבען דיא פאָרשטעהער פון דער קירכע, איהרע לעהרער, איהרע מאָנאכען און איהרע נזירים, בעשטעטיגט, אז מען מעג ערמאָרדען דיא פעראיררטע און הילפלאָזע יונגע מענשען. איך האב מיך ארום געקוקט און געזעהען אלעס וואס מענשען טהון, וועלכע בעהויפּטען צו זיין קריסטען, און עס האט מיך געשוידערט.

16.

פון דיעזער צייט אן, האב איך אויפגעהערט צו צווייפלען, און איך בין געווען פאָלקאָמען איבערצייגט, אז ניט אלעס וואס דער גלויבען, וועלכען איך האב אָנגע־נומען, איז וואהר. אמאל וואָלט איך געזאגט, אז אלעס אין דיעזען גלויבען איז פאלש, נאָר יעטצט האב איך עס מעהר ניט געקענט טהון.

אז דיא מענשען פון פאָלק, האבען עפּעס געוואוסט פון וואהרהייט, איז קיין צווייפעל, דען זייא וואָלטען אנדערש ניט געקענט גלויבען. איבערהויפּט, האב איך דיעזע וואהרהייט שוין געקענט, ווייל איך האב אין איהר געלעבט, אָבער אין

דערזעלבער צייט האב איך געמוזט איינזעהען אויף דיא פאלשקייט. דאריעבער האב איך אויך ניט געקענט צווייפלען.

פון וואנען אלזא איז געקומען דיעזע וואהרהייט און דיעזע פאלשקייט? ביידע, דאס הייסט, דיא פאלשקייט און דיא וואהרהייט, איז געקומען פון דארט וואס מען רופט קירכע; ביידע געפינען זיך אין דיא זאגענאנטע הייליגע קבלות און ספרים.

דאס האט מיך ווידער געפיהרט דערצו איך זאל אנפאנגען צו שטודירען דיא טהעאלאגיע (רעליגיאנס־לעהרע) וועלכע איך האב אין דער פערגאנגענהייט פערשמיסען אלס איין אונניטציגע זאך.

איך האב בעשלאסען ארויס צו זוכען דיא וואהרהייט פון צווישען דער גרויסער מאסע פאלשקייטען. איך האב דערפאר אנגעפאנגען צו שטודירען אלעס אין זיינע איינצעלהייטען.

אבער עס איז מיר יעטצט אונמעגליך געווען אלעס צו ערקלערן, ווייל איין ער־קלערונג פון דעם גאנצען, איז גראדע וויא דער אנפאנג פון אלע זאכען, וועלכעס איז דיא אונענדליכקייט.

איך האב בלויז געוואלט גרייכען צו דער גרענעץ, וואו דאס אונפערשטענד־ליכע פאנגט אן; איך האב געוואלט, אז אלעס וואס בלייבט אונפערשטענדליך, זאל אזוי בלייבען, ניט ווייל דער מענשליכער גייסטעס־וואונש איז ניט נייגיעריג צו וויסען, זאנדערן ווייל איך האב שוין גוט געקענט מיין פערשטאנד וואו ער שטעלט זיך אב און קען ווייטער ניט געהען.

מיין אויפגאבע איז בלויז געווען, אבצוטהיילען, וויא ווייט מעגליך, דעם אמת פון דעם שקר. דאס האב איך אנגעפאנגען צו טהון. וואס איך האב געפונען פאר פאלש און וואהר, און צו וואס פאר א רעזולטאט איך בין געקומען, האב איך אויפ־געשריעבען א צווייטעס בוך („מיין רעליגיאן״) דאפיר. ווען דאס וועט עפעס ווערטה זיין, און ווען דאס וועט עפעס קענען נוטצען ברענגען, וועט עס אמאל פובליצירט ווערען.

— — — — — — — — —

דאס, ביז דאנען, האב איך מיט דרייא יאהר צוריק אויפגעשריעבען, אין 1879. מיט א קורצער צייט צוריק האב איך דורכגעקוקט מיינע כתבים און אויף דאס איבערגעלייענט. איך האב בעטראכט דעם שטראם פון מיינע געדאנקען, וויא איך האב דאס דאמאלס אויפגעשריעבען, און איך האב אלעס געפונען אלס א ריכטיגע שילדערונג פון מיין טראכטען, צווייפלען, דענקען און בעשליסע.

דאס אלעס האט אין מיר אויפגעפרישט דיא ערינערונג פון אמאל, און דורך א אורזאכע פון בעשעפטיגען זיך מיט דיעזע געדאנקען, האב איך געהאט א חלום.

דיעזער חלום האט פאר מיר ווידערהאלט, אין א קורץ־געפאסטער פארמע, דיא גאנצע פערגאנגענהייט וואס איך האב בעשריעבען.

איך דענק דערפאר, אז א בעשרייבונג פון דיעזען חלום, וועט פיר דיעזע וואס

האבען מיך פערשטאנען, ניטצען אום נאך דייטליכער צו בעגרייפען מיינע אידעען. דאס וועט זייא אויך דערמאָהנען אן דער גאנצער רייהע געדאנקען, וועלכע איך האב פערוואַנדעלט אין ווערטער, און זייא וועלען קענען זעהען דאס גאנצע וואס איך האב געוואָלט און געציעלט, און וועלכעס איך האב אזוי באריכות בעשריעבען אין דיעזען בוך.

דער חלום איז געוועזן פאָלגענדער:

מיר האט זיך געדאכט, אז איך ליעג אין א בעט און איך פיהל ניט איבריג גוט און בעקוועם, און אויך ניט דעם געגענטהייל, דאס הייסט, שלעכט אָדער אונבעקוועם.

איך האב אָנגעפאנגען צו קלערען, אויב עס איז גוט פאר מיר אזוי צו ליעגען. וויא דיעזער געדאנק איז נאָר אריין אין מיין קאָפּ, האב איך באלד געשפירט עפּעס אונבעקוועמעס בייא מיינע פיס. אויב דאס בעט איז געוועזן צו קורץ, אָדער גלאט שלעכט געמאכט, האב איך ניט געוואוסט; איך האב בלויז בעגריפען, אז עפּעס איז ניט ריכטיג.

איך האב אָנגעהויבען צו ריהרען מיט מיינע פיס, און איך האב אויך אָנגעפאנגען צו דענקען וואו איך ליעג און גאנצען, וועלכעס האט מיך ביז דאמאלס נאך קיינמאל ניט בעאונרוהיגט.

איך האב עקזאמינירט מיין בעט און געזעהען, אז איך ליעג אויף א געטיך־ווערק פון שטריק צוגעבונדען ארום בייא דיא זייטען פון דעם בעט. מיינע פּאָדעשוועס זיינען געלעגען אויף א בעזונדערן טהייל, מיינע פּאָלקעס אויף א צווייטען טהייל, און דאס איז מיר געוועזן אונאנגענעהם.

עפּעס האט זיך מיר געשפירט, אז מען קען בעוועגען דיא שטריק, און מיט מיינע פיס, האב איך אָנגעפאנגען דיא שטריק צו בעוועגען און אוועק שטופּען, און מיר האט זיך געדאכט, אז אזוי וועט עס בעסער זיין.

אָבער איך האב דיא שטריק צו וויט אויסאנאנדער געשטופּט. איך האב זייא געוואָלט וויעדער אָנכאַפּען מיט מיינע פיס, אָבער דאס האט פעראורזאכט, וואס נאך א שטריק, פון הינטער מיר, האט מיך אוועק געשטופּט, און מיינע פיס זיינען געבליעבען הייגגען.

איך האב בעוואויגען מיין קערפּער אום מיך וויעדער גלייך צו לייגען, מיט דער איבערצייגונג, אז אזוי וועט עס בעסער זיין, אָבער דיעזע בעוועגונג האט פעראורזאכט, וואס נאך שטריק האבען זיך ארויס געגליטשט פון אונטער מיר, און איך האב בעמערקט, אז מיין צושטאנד איז נאך ערגער געוואָרען; מיין גאנצער קערפּער האט אָנגעהויבען צו זינקען און מיינע פיס האבען ארונטער געהאנגען, אָהנע צו בעריהרען דעם באָדען.

איך האב מיך אָנגעהויבען צו צוהאלטען בייא דער העכערער זייט פון בעט, און איך האב ניט נאָר געפיהלט אונבעקוועם, זאנדערן אויך עפּעס שוידערהאפטעס.

יעטצט האב איך מיך אָנגעהויבען צו פרעגען אזעלכע זאכען, פון וועלכע איך

האב גאר פריהער ניט געדענקט. איך האב מיך געפרעגט וואו איך בין און אויף וואס איך ליעג.

איך האב אנגעפאנגען מיך ארום צו קוקען, און צום ערשטען מאל האב איך ארונטער געקוקט אהין, וואו מיין קערפער איז נאכגעהאנגען און געהאלטען אין זינקען. קוקענדיג ארונטער, האב איך גאר ניט געקענט גלויבען מיינע אויגען וואס איך האב געזעהען.

איך האב מיך ערבליקט פיעל העכער וויא דער העכסטער טהורם אדער בארג, אזא הויכקייט וואס האט איבערגעשטיעגען אלע מיינע פריהעריגע בעגריפע.

עס איז מיר אונמעגליך צו פאסען א געוויען בעגריף, אויב איך זעה עפעס אדער ניט דארט אונטען. איך האב בלויז בעגריפען, אז איך היינג איבער א שרעקליכען תהום, און עס ציהט מיך אהין אימער וועהרענד, אום אריין צו פאלען.

ארונטער צו קוקען, איז געווען שרעקליך. איך האב געשפירט, ווען איך וועל קוקען ארונטער, וועל איך מיך אויסגליטשען פון דעם לעטצטען שטריק און פאלען.

איך האב אויפגעהערט צו קוקען. אבער ניט קוקען, איז נאך פיעל ערגער, וויל דאמאלס דענק איך, וויא שרעקליך דאס וועט זיין, ווען דער לעטצטער שטריק וועט זיך איבעררייסען.

איך האב געשפירט, אז אין מיין שרעק, וועל איך פערלירען דאס לעטצטע ביסעל קראפט, און מיין רוקען זינקט אלץ ניעדריגער און ניעדריגער. נאך איין אויגענבליק, און איך וועל זיין אונטען!

דאן איז צו מיר פלוצלינג געקומען דיא אידעע, אז דאס אלעס קען ניט זיין וואהר, און עס איז בלויז א חלום; איך מוז ערוואכען.

איך האב געקעמפפט מיט מיר זעלבסט אום צו ערוואכען, אבער איך האב ניט געקענט.

„וואס זאל איך טהון?" האב איך מיך געפרעגט. וועהרענד דיעזער פראגע האב איך געקוקט ארויף.

איבער מיר האט זיך אויסגעברייטעט איין אנדערער תהום — דער תהום פון אונענדליכקייט. איך האב געקוקט ארויף און געזוכט צו פערגעסען אן דעם תהום אונטער מיר, און דאס איז מיר געלונגען.

דערפון האב איך בעמערקט, אז דיא אונענדליכע טיעפקייט, אונטער מיר, שרעקט און שווינדערט מיך, וועהרענד דיא אונענדליכע הויכקייט, איבער מיר, טרייסט און שטעלט מיך צופריעדען.

איך בין נאך אימער געהאנגען אויף דעם לעטצטען שטריק וואס האט זיך נאך ניט אויסגעגליטשט פון אונטער מיר. איך האב געוואוסט פון מיין צושטאנד, אז איך היינג נאר אויף איין שטריק, אבער זוכענדיג צו קוקען נאר ארויף, איז דער שרעק פון מיר פערשוואונדען.

וויא עס פאסירט אין חלומות, אזוי האב איך אויך געהערט א שטימע אויסשרייען:

„בליק נוט! דאָרט איז עס!"

איך האב געבליקט ווייטער און ווייטער אין דער אונענדליכקייט איבער מיר, און איך האב געשפירט, אז עס בערוהיגט מיך.

איך געדענק וויא אלעס איז געשעהען — וויא אזוי איך האב בעוואוינגען מיט מיינע פיס, וויא איך בין געהאנגען אין דער לופט, וויא עס האט מיך געשווידערט, און וויא אזוי איך האב מיך גערעטעט פון דיעזע שרעק, קוקענדיג ארויף.

איך האב מיך געפרעגט: „וויא אזוי היינג איך ניט נאך אימער וויא פריהער?"

איך האב אָבער געשפירט אין אלע מיינע גליעדער, אָהנע צו קוקען, דעם שוטץ אן וועלכען איך האב מיך פעסט געהאלטען.

איך האב אויך בעמערקט, אז איך היינג ניט און פאל ניט, זאָנדערן איך האלט מיך פעסט. איך האב מיך געפרעגט וויא אזוי דאס איז וואס איך האלט מיך אזוי פעסט.

איך האב געטאפט, זיך ארום געקוקט, און איך האב געזעהען, אז אונטער מיין מיטעל־קערפער, געפינט זיך א זייל, און בליקענדיג ארויף, האב איך בעמערקט, אז איך ליעג אויף א גלייכגעוויכט, און בלויז דיעזער זייל אליין, האט מיך אויך פריהער פעסט געהאלטען.

אזוי וויא עס פאסירט אין חלומות, איז דיא זייל וואס האט מיך פ[illegible]גע־האלטען, מיר פאָרגעקומען גאנץ נאטירליך, א זאך וואס מען קען לייכט בעגרייפען, און אן וועלכען מען דארף ניט צווייפלען, אונגעאכטעט דארויף וואס דיא גאנצע זייל האט קיין בעדייטונג פאר מיר ווען איך ערוואך.

אין מיין שלאָף, בין איך זאָגאָר געוועזען ערשטוינט, וואס איך האב דאס אלעס פריהער ניט פערשטאנען.

נעבען מיין בעט, שטעהט אויך א זייל, גאנץ פעסט, און איבער דער פעסטקייט, איז גאר ניט צו צווייפלען, אָבוואָהל איך בעמערק קיין זאך אויף וואס דאס שטעהט. פון דיעזער זייל שטעקט ארויס א שטריק, עפעס אזוי כיטרע און דאָך איינפאך אויסגעארבייטעט, און ווען איך לייג זיך אויף דיעזען שטריק און בליק ארויף, הערט אויף יעדער צווייפעל און יעדע פראגע פון פאלען.

דאס אלעס איז מיר געוועזען קלאָר און דייטליך, און עס האט מיך געפרייט, און מיין גייסט איז בערוהיגט געווארען. עס האט אויסגעזעהען גלייך וויא יעמאנד וואָלט מיר געזאגט:

„זעה, דאמיט דוא זאָלסט דאס געדענקען!"

און איך האב ערוואכט.

לעאָ נ. טאָלסטאָי.　　**1882.**

ע נ ד ע

דעם

רמב"ם

לעבענס בעשרייבונג.

זיין לעבען, זיינע ספרים און זיין ווירקונג אויף
דער אידישען נאציאן.

— פון —

י. ח. זאגאראדסקי.

פרייז 5 סענט.

דרוק און פערלאג פון
די‌א היברו פאבלישינג קאמפאני,
ברוקלין, ניו יארק.

Published by The Hebrew Publishing Co.
122-128 Leonard St., Brooklyn, N. Y.

רַבֵּינוּ מֹשֶׁה בֶּן מֵיימוֹן

(רַמְבַּ״ם)

זיין לעבען, זיינע ספרים, און זיין ווירקונג אויף דער יודישען נאציאן.

עדלער שטאָלץ ערפיללט דאס הארץ, ווען מיר נעהמען בלעטערען אונזער טויזענד־יאהריגע געשיכטע: וויפיעל ליכטיגע שטערען לייכטען דארט פאר אונזערע אויגען, וויפיעל געטליכע בילדער שטראהלען פאר אונז! הייליגע נביאים, מוטיגע העלדען, פאטריאָטען, דיכטער, פילאָזאָפען, אסטראָנאָמען, קינסטלער — ווער קען נאָך אויפווייזען אזא לאנגען, אזא שעהנעם יחוס־בריף וויא דאס יודישע פאָלק? ......

כמעט אין יעדען דור האבען זיך געפונען בייא אונז אויסגעצייכענטע גרויסע לייט; דיא האבען געלייכט נור בייא זיך אין זייער שטאדט אָדער קהילה, און דיא האָבען געהאט א שם אין דער גאנצער סביבה, און אנדערע האָבען פארשיינט אויף אללע יודען אין אללע לענדער און האָבען פארדינט דעם שעהנעם נאמען „ראש כל בני הגולה“ (דער ראש פון אללע יודען אין גלות), אנדערע לעבען נאך ביז היינט, זייער ווירקונג האט נאך ביז היינט נישט אויפגעהערט און וועט נישט אויפהערען עביג....

אָט צו דיא לעצטע געהער ר ב נ ו משה בן מיימון, בעקאנט בייא אונז מיט דעם נאמען: „רמב״ם“, און בייא דער גאנצער געבילדעטער וועלט מיט דעם נאמען „מיימאָנירעס“. שוין באלד אכטהונדערט יאהר זיינען אריבער צייט ער האָט געלעבט; עס וועלען אריבער נאָך טויזענדער יאָהר און ער וועט אלץ לעבען בייא אונז, און זיין ווירקונג וועט דויערען וויא דיא גאנצע יודישע געשיכטע. —

פיעל ביכער זיינען שוין געשריבען געווארען איבער דעם וואונדערליכען מאן, כמעט א גאנצע ליטעראטור. דער האט בעשריבען זיין לעבען און דער — זיינע אידעען, זיינע חקירות; דער האט ערקלערט זיינע ווערטער, און דער האט שטודירט זיין פילאזאפיע. אין אונזער זארגאן-ליטעראטור אבער איז נאך כמעט גאר נישט געשריבען געווארען איבער איהם, און הגם עס איז אפשר ניטא קיין איינציגער יוד, וואס דער נאמען „רמב"ם" זאל איהם זיין פרעמד, אבער נור ווענינע ווייסען זיין אמת'ן ווערטה, צו האבען א ידיעה פון זיין לעבען און זיין ווירקונג. דארום האבען מיר גענומען דיא מיה צו געבען דעם המון אין זיין מוטערשפראך א אויספיהרליכע ביאגראפיע פון דעם רמב"ם, און אגב וועלען מיר אנריהרען עטליכע פונקטען פון אונזער אלגע-מיינע געשיכטע, פון דעם יודישען שטאנד אין דעם רמב"ם'ס צייט בכלל.

א.

דער יודישער שטאנד אין שפאניען און אין אנדערע לענדער.—רדיפות פאר דער אמונה—דעם רמב"ם'ס יוגענד.—אויסוואנדערונג אין אפריקא. פירושים אויף דער גמרא און משניות. — „מאמר העבור" און „אגרת השמד".—דאס אנטלויפען פון אפריקא.—ארץ ישראל און מצרים.

ביז אין דער העלפט פון דעם 8-טען יאהרהונדערט אין אלף החמישי דאס איז 990 לויט קריסטליכער רעכנונג, איז דאס ארט פון תורה געווען אין בבל. דארט זיינען געווען גרויסע גאונים וואס האבען געהאלטען ישיבות צום לערנען, און פון דארט האט ארויסגעשטראמט דיא קוועלע פון יודישער חכמה, אין אלע איבריגע לענדער. אפילו דיא יודען פון שפאניען, וואס האבען זיך אליין בעשעפטיגט מיט תורה און חכמה, האבען זיך אויך געווענד'ט שטענדיג צו דיא ישיבות פון בבל און געפרעגט ביי זיי א דין, א שאלה, און דעסגלייכען; נור בערך אין דעם יאהר 990 האט מען געבראכט אין שפאניען אין דער שטאדט קארדאווא, צוויא געפאנגענע יודען, און אזוי וויא דיא מצוה פון „פדיון שבויים" איז בייא יודען זעהר גרויס, האט דיא געמיינדע פון קארדאווא כאלד אויסגעקויפט און בעפרייט דיא צוויי אונגליק-ליכע שקלאווען (קנעכט, עבדים), און תכף האט זיך אויסגעוויזען, אז דיא צוויי פארשוינען זיינען צוויי גרויסע לומדים פון בבל: א טאטע, רב משה מיט

א זוהן רב חנוך. דיא שמחה פון דיא קאָרדאָווער יודען איז געווען זעהר גרויס, זיי האָבען באלד רב משה'ן געמאכט רב פון שטאדט, און ער האט דאָרט פארלעגט א ישיבה. פון יענער צייט האט שפאַניע שוין נים בעדארפט אַנקומען צו בבל; דיא תורה האט געפונען דאָ א גוט אָרט און אָנגעהויבען וואקסען און בליהען. באלד האָבען דיא שפאנישע יודען געהאט זייערע אייגענע גאונים, בעריהמטע חכמים, מיט וועלכע מיר שטאָלצירען נאָך עד היום, וויא ר' שמואל הנגיד און זיין זוהן ר' יוסף, רב יצחק איבן גיאת, רבי יצחק אלפסי און אנדערע.

הונדערט און פופציג יאָהר האט דיא תורה און חכמה געבליהט וויא א רויז אין שפאניען. דיא ישיבה פון קאָרדאָווא האט ערצויגען גרויסע לייט, לומדים און חכמים, און יודען האָבען געלעבט איז נחת און גדולה. נאָר נאָכדעם האט זיך דיא פאָהן אומגעדרעהט, עס האט זיך אָנגערוקט א שווע־רע חמארע אויפ'ן יודישען הימעל, עס איז געוואָרען פינסטער און בימטער; דיא יודען האָבען געמוזט ארויסוואנדער'ן אָדער אָנגעהמען דעם איסלאם (דיא מחמדנישע רעליגיע). דיא ישיבה פון קאָרדאָווא האט אויפגעהערט און דיא תורה איז פארשוואונדען געוואָרען.

און אזוי וויא דיא שפאנישע יודען איז געוואָרען שלעכט, אזוי איז אויך דיא איבריגע יודען אין אנדערע לענדער נים זעהר גוט געגאנגען. אין דייטשלאנד זיינען זיי געווען פארקויפטע קנעכט, געריסען געפליקט פון אללע זייטען. אין פראנקרייך זיינען זיי אויך נים געווען פריי פון דאגות און צרות. אין איטאליא האָבען זיי געלעבט רוהיג, אָבער זיי האָבען זיך כמעט נאָר נים בעשעפטיגט מיט לערנען און יודישע וויסענשאפטען, געווען גרויסע עם־הארצים. פון דיא איבריגע לענדער איז גאָר נישטאָ וואס צו רעדען! און אזוי איז דיא יודישע נאציאָן געווען צו שיט און צוברעקעלט, אָהן א פיהרער, אָהן א ראש, וואס זאָלל אללע שטארקען און מאכען איינס. דער „ראש גלותא" פון בגדד (אזיען) האט נאָר געטראָגען אויף זיך דעם שעהנעם נאָמען, אָבער ער האט קיין שום רשם געמאכט אויף דעם כלל ישראל, און קיינער האט זיך צו איהם געקעהרט....

אט אין יענער צייט האט דיא השגחה אראָפּגעשיקט א מענשען, וואָס האט אויפגעריכט צוריק דיא געפאלענע יודישע וויסענשאפט, צוריק געגעבען. דער תורה איהר חיות, פאראייניגט אללע יודען, אויפגעפרישט דיא גאנצע יודישקייט, און איז געוועזען דער פיהרער פון דער גאנצער נאציאָן; דאס איז

געוועזן דער רמב"ם ! ער האָט ניט געהאַט קיין שום ממשלה אין דער האַנד און איז דאָך געווען דער גייסטיגער קעניג פון אַלע יודען. אַלע קהלות האָבען זיך צו איהם געבייגט וויא דיא בלומען צו דער ליכטיגער זונן, און האָבען פון איהם געשעפּט זאַפט און לעבען. —

רבנו משה בן מיימון איז געבאָרען אין קאָרדאָווא, 14 טאָג אין חודש ניסן, 895 יאָהר אין אלף החמישי (1135 לויט קריסטליבער צייט־רעכנונג). זיין פאָטער רב מיימון האָט געשטאַמט פון גרויסען יחוס: זיינע עלטערן און עלטער־עלטערן, ביז אַכט דורות, זיינען געווען רבנים און דיינים אין קאָרדאָווא, און זייער יחוס האָט זיך געצויגען ביז „רבינו הקדוש", דער מחבר פון משניות. — רב מיימון איז אויך געווען רב אין קאָרדאָווא, און אויסער זיין למדנות איז ער געווען זעהר געבילדעט, געקענט גוט מאַטעמאַטיק, געהאַט אַ שטאַרקע ידיעה און אַסטראָנאָמיע (תכונה), און האָט געשריבען פיעל טייערע ספרים. ער האָט זיין זוהן ערצויגען אויף זיין שטייגער, געלערנט איהם תנ"ך, גמרא און וועלטליכע קענטנים; און דער פעהיגער זוהן האָט אַלעס געשלונגען מיט גרויס חשק. אַ חוץ דעם האָט ער געלערנט נאָך ביי אַנדערע לעהרער פונ'ם פאָטער, ביי אַראַבישע געבילדעטע לייט, און שטודירט נאַטור־וויסענשאַפט, (חכמת הטבע), דאָקטאָריע און אַראַבישע פילאָזאָפיע; און אַלס וואָס ער האָט געלערנט האָט ער געקענט ביז אין תוך אריין, הגם ער איז געווען זעהר יונג: אַ יונגעל פון אַ בר־מצוה, נישט מעהר. דיא נאַטור האָט איהם געשענקט וואונדערליכע פעהיגקייט, אַלע האָבען איהם בעוואונדערט, אַלע האָבען געזאָגט, אַז פון דעם יונגעל וועט אַרויס וואַקסען אַ גאון־עולם—און אַזוי איז טאַקע געוועזן !

דיא יונגע יאָהרען איז דער גן־עדן פון אונזער לעבען: דאָס יונגע קינד לעבט פריי פון זאָרגען, שוועבט וויא אַ פרייער פויגעל אין גאַנס ליכטיגער וועלט, און פיהלט ניט דיא צרות פונ'ם לעבען, דיא שלעכטקייט, דיא פער־דאָרבענהייט פון דיא מענשען. רבנו משה האָט פון דעם גן־עדן ניט פאַר־זוכט; ער האָט שוין גאַנץ פריה דערקענט דאָס לעבען מיט דיא מענשען, און האָט געטרונקען פון דעם בעכער וואָס זיין גאַנץ פאָלק טרינקט שוין טויזענדער יאָהר. אַ קינד פון דרייצעהן יאָהר און האָט שוין געמוזט שלעפּען אויף זיינע פּלייצעס דאָס שווערע פּעקעל פון צרות פאַר דער רעליגיע, רדיפות — פאַרן יודישקייט !

דיעזע צייט האָט אַנגעהויבען אינ'ם יאָהר 1148. דאַמאַלס זיינען דיא אַראַבער „אַלמאָהאַדען" בעפאַללען און איינגענומען דיא שטאָדט קאָרדאָווא

און נחר געווען אויף אללע איינוואהנער, יודען און קריסטען, **זיי זאלען אנ־**
נעהמען דעם איסלאם, אדער ארויסוואנדער'ן פון דארט, אז ניט—דער טויט !
דאס גרעסטע טהייל פון דער יודישער קהלה **איז** ארויס פון קארדאווא און
זיך געלאזט געהן וואוהין דיא אויגען טראגען. צווישען דיא וואנדערער האט
זיך געפונען רב מיימון מיט זיין דרייצעהן־יאהריגען **זוהן** רבנו משה. אין
הונגער און נויטה זיינען זיי אנגעקומען אין דער שטאדט אלמעריא ביי'ם
ים, וואס דארט האבען געהערשט קריסטען; אבער ניט לאנג האבען זיי
דארט געקענט בלייבען. אינ'ם יאהר 1151 האבען דיא אלמאהאדען אננע־
שפארט ביז אהין. און דער פאנאטישער סולטאן אבדעל־מומען האט דיא
יודען ניט געלאזט בלייבען ביי זייער רעליגיע רב מיימון האט ווייטער גע־
מוזט נעהמען דעם שטעקען אין האנד און געהן וואנדערן מיט דער גאנצער
פאמיליע, זיין נע־ונד, לעבען אין צרות און שרעק און ניט געפינען ערגעץ קיין
מנוחה. דאס ביטערע לעבען האט דאך רבנו משה'ן ניט געשטערט ער זאל
זיך ווייטער לערנען און בילדען. ער האט געזוכט יעדע זאך גרונדליך אויס־
פארשען און פארשטעהען. סאי וואס ער זעהט מיט דיא אויגען, און סאי
וואס ער בעגרייפט נור מיט'ן שכל. ער האט ניט געקענט ליידען קיין סודות,
פארבארגעניש, ער האט געשטרעבט, זיך אלעס העלל און דייטליך צו דערקלע־
רען. זיין לאנישער פערשטאנד האט ליעב געהאט א סדר, אן־ארדנונג אין
אלעס און ווען ער האט זיך פארטיעפט אין דיא שווערסטע חקירות האט איהם
זיין לויטערער שכל ניט געלאזט פערבלאנדזען. און ער האט בעלייכט אלע פינסטע־
רע ווינקעלעך, געמאכט א לאד, איין ארדנונג דארט וואו עס איז א מישמאש,
איין אונארדנונג געווען. אין דעם פרט איז רבנו משה גלייך געווזען צו
דעם גריכישען בעריהמטען פילאזאף אריסטאטעלעס, וועלכער האט אויך
געהאט דיא מדה: ארדנען און סיסטעמאטיש אויסשטעלען אלע זיינע פילאזא־
פישע חקירות, און פאלגען נור דעם שכל הישר. טאקי דרום איז דעם רמב"ם
געפעלען אריסטאטעלעס פילאזאפיע מעהר פון אלע, און ער האט זיא אין זיך
אריינגענומען און זיא געלייטערט מיט דעם אייגענעם פערשטאנד, און זיא אי־
בערגעארבייט אויף אייגענעם שטייגער. דער גריכישער פילאזאף איז בכלל
געווען זעהר אנגענומען אין יענע צייטען, הן ביי יודען הן ביי אראבער; (קריסט־
ליכע חוק ים האבען איהם דאמאלס נאך ניט פארשטאנען)—נאר קיינער פאר'ן
רמב ם האט זיך אין איהם אזוי פארטיעפט און אזוי גרונדליך פארשטאנען וויא
ער. און ער אפיין האט געוואוסט זיין ריכטיגען ווערטה, **זיינע מעלות, אויך**—
ז י ע חסרונות.

אין דעם רמב"ם האָבען זיך פערייניגט פיעל וויסענשאַפט, לויטערע פערשטאַנד, ישוב הדעת און ענערגיע. פרום איז ער געוועזן וויא דער גרעסטער צדיק, אָבער נישט פאַנאַטיש: נישט געהאַלטען פון נאַררישקייטען, נישט געגלויבט בלינד, נאָר אַלעס בעטראַכט מיט אָפענע אויגען, אַלעס זיך ערקלערט לויטער, העלל און שעהן. מיט זיין פרומקייט האָט זיך געפּאָארט זעלטענע גוטסקייט: זיינע מדות טובות, זיין זעעלע האָט געשטרעבט נור צום גוטען, צו אַלעס וואס איז שעהן און עדעל און מאַכט דעם מענשען עהנליך צו גאָטט.... גרעסטע פרומקייט, העכסטע חכמה און שעהנסטע מדות האָבען זיך אין איהם וויא צונויפגעשמאָלצען. אין פילאָזאָפיע איז ער געוועזן איינער פון דיא גרעסטע אין זיין צייט; אין פרומקייט און זיטליכקייט האָט ער געהאַט וועניג זיין גלייכען, און מיט זיין חאַראַקטער האָט ער אַללע איבער געשטייגען!

דער רמב"ם האָט געהאַט זעהר איין ערנסטען חאַראַקטער: דאַס לעבען האָט ער נישט בעטראַכט פאַר אַ געלעגענהייט צו געניסען פון וועלטליכע פאַרגניגען, נאָר צו טהון עדעלע מעשים, און אויסוויזען, אַז דער מענש איז גאָטס עבענבילד (בצלם אלהים). ער האָט פיינד געהאַט אַלעס וואס נידעריג, וואס פאַרשטעלט, וואס בלישצעט אָהן אַ אינערליכען ווערטה; דארום פלעגט ער זיך נישט פאַרנעמען מיט פּאָעזיע, און זיא האָט אין זיינע אויגען קיין שום ווערטה געהאַט, וויל זיא איז געבויעט אויף פוסטע פאַנ־טאַזיע, אויף ליגען, וויא מען פלעגט דאַמאַלס זאָגען: „דאַס בעסטע פון אַ שיר איז—ליגען" (מיטב השיר כזבו) צו וואס זאָלל מען פאַרברענגען דיא טייערע צייט אויף אַ זאַך וואס האָט קיין ווערטה נישט? —

און וויא גוט, וויא זאַנפט, וויא קליין איז ער געוועזן בייא זיך! פון זיין מויל האָט זיך קיין מאָל נישט ארויסגעהאַפּט אַ הארב וואָרט געגען דיא וואס האָבען אויף איהם געקריגט. ער האָט קריטיקירט דיא פאַלשע עדות, קרומע געדאַנקען און פאַלשע ווערטער; אָבער דיא מענשען וואס האָבען ארויס געזאָגט יענע עדות און געדאַנקען האָט ער בעהאַנדעלט עדעל און פיין, אפילו ווען זייא האָבען איהם שטאַרק אַנגעריהרט אָדער בעליידיגט. ער איז געוועזן אַ זעלטענער ענו, און זיין גאָלדען מויל האָט גאָר נישט געקענט ארויסרעדען אַ שלעכט וואָרט אפילו אויף דעם קלענסטען מענשען און דעם גרעסטען שונא.

צו דיא אַלע זעלטענע מעלות איז צוגעקומען זיין ענערגיע, זיין

שטאַרקער ווילען צו אויספיהרען און אויסוויזען אלעס וואס ער האט אויס־געפֿאַרשט און ערקענט, אז דאס איז גוט און אמת. צרות, יסורים, נע־ונד זיין און אללערליי פֿארדריסליכקייטען האבען איהם נישט געקאָנט אראָפּפיהרען פון דעם וועג, אויף וועלכען ער איז געגאַנגען מיט פעסטע טריט צו זיין ציעל. און זיין ציעל איז געווען: אוועקשאַפען פון יודען אללע אבערגלויבע־רייען, אלע נאררישקייטען, און שטעללען דאס גאַנצע יודישקייט, דיא גאַנצע יודישע רעליגיע, אלע מצות פון דער ביבעל (תנ״ך) און פון גמרא, אלע יודישע מנהגים און דיא יסודות (פונדאמענטען) פון דער יודישער אמונה, דאס אלעס שטעלען אין אזא ליכט, אז דיא גאַנצע וועלט און דיא גרעסטע חכמים זאָלען זעהען וויא אמת און ריכטיג זיי זיינען! —

מיר האבען אויבען בעמערקט, אז רבנו משה האָט געלערנט אלע וויסענ־שאפטען פון זיין צייט; נאָר בעזונדער האָט ער זיך איבערגעגעבען פיער זאַכען: אויספאָרשען גרונדליך דיא ביבעל און דיא תלמודישע ליטעראַטור, שטודירען פילאָזאָפיע, אַסטראָנאָמיע (שטערען־זעהעריי) און דאָקטאָריע. נאָך אין זיין פריה־סטער יוגענד האָט ער געשריבען פירושים אויף ש״ס, פון זייא איז אונז גע־בליבען זיין פירוש אויף דער גמרא „ראש השנה“; דיא איבריגע זיינען פארלאָ־רען געוואָרען.

אז ער איז אַלט געווען דריי און צוואַנציג יאָהר האָט איהם איינער פון דיא געבילדעטע לייט געבעטען, ער זאָל איהם שרייבען א ספר וויא אזוי מען רעכענט דיא חדשים, און וויא מען קען וויסען ווען צו מאכען א׳נ׳עבור יאָהר. רבנו משה האָט איהם אויפגעשריבען א קליין ווערקעל „מאמר העבור“ (אינ׳ם יאהר 1158). דאס ספר׳ל איז קליין, פיעל נייעס איז אין איהם נישט דא, יעדאָך זעהט מען אין איהם וויא אין א שפּיגעל וואס פאַר א ליכטיגען קאָפּ דער רמב״ם האָט שוין דאַמאלס געהאַט, וויא טיעף און גרונדליך ער פֿאַרשטעהט יעדע זאַך, וויא לאָגיש ער דענקט און וואס פאַר א שטאַרקען כח ער האָט צו מסביר זיין דעם צווייטען זיינע געדאַנקען.

אין דעם זעלבען יאָהר האָט ער אַנגעהויבען שרייבען א ריזען ווערק. זיין פירוש אויף משניות, אזא ערנסטע, אזא שווערע ארבייט פאַר א יונגען מאַן פון 23 יאָהר! — דיא יאָהרען ווען יונגע לייט לערנען נאָך אין דיא שולע אדער זיי געניססען פונ׳ם לעבען — און צו דעם איז ער שטענדיג געווען געפּלאָגט פון צרות און נויטה, געוועזן נע־ונד, וואו געטאָנט נישט געגעכטיגט, און ספרים צו דער ארבייט האָט ער אויך נישט געהאַט. זיין

גאנצע הילף איז געווען דער זכרון אין וועלכען זיינען געלעגען ווִיא אין א׳נ׳אוצר ספרים פון אַלע גאונים.

אין יענער צייט האָט זיין פאטער. רב מיימון איינגעזעהען, אז אין שפּאניען וועט ער קיין רוה נישט געפינען, מען יאָגט דאָרט דיא יודען אָהן אויפהער, האָט ער זיך מישב געווען און איז מיט זיין גאנצער פאמיליע אוועק אין אַפריקא, אין דער שטאדט פעץ. דאס איז געווען בערך אינ׳ם יאָהר 1159. וואס איז איהם דוקא געפעלען אפריקא, וואו יודען האָבען דאמאלס אויך געלעבט אין גרויסער נויט? — נאָר זיין נסיעה אהין האָט געהאט זעהר א גרויסען ציעל; ער איז בכיון געפאהרען א היין, צו טהון עטוואס פאר דער יודישער רעליגיע, וואס האָט דאָרט געהאלטען זעהר שמאָל. דער כליף (הערשער) אבדולמומען האט גוזר געווען, אז אלע יודען פון צפון אפריקא זאָללען אָננעהמען דעם איסלאַם, גלייך וויא דיא שפּאַנישע יודען, זייא זאָלען גלויבען, אז מחמד איז געווען א נביא און געהען בעטען אין דיא מאָשעען (מוזלימאַנישע געבעט הייזער). דורך דער גזירה זיינען אַלע יודישע שוהלען אין מאראקאָ געוואָרען פארשלאָסען, אַלע ישיבות—וויסט. דאָך זיינען דיא יודען געבליבען פארבאָרגען געטריי זייער רעליגיע, און האָבען אָפּגעהיט אַלע מנהגים און מצות וען קיינער האָט נישט געזעהען. אזוי האָט געדויערט א יאהר צעהן, ביז דער המון־עם האָט זיך צוגעוואָהנט צו דעם איסלאַם און אָנגעהויבען זיין מסופק אין זייער יודישער רעליגיע; עס האָט נישט פיעל געפעהלט זיי זאָלען פארגעסען דיא גאנצע יודישע אמונה און בלייבען אין איסלאַם. רב מיימון האָט דאס דערהערט, האָט ער זיך פאָרגענומען, העלפען יענע אָרימע אראָפּגעפאלענע ברידער, שטארקען זייער בטחון און אונטערפרישען זייער האָפנונג; דארום איז ער א היין געגאנגען, און דאָרט האָט ער באלד אַרויסגעגעבען א „טרייסט בריף“ (אגרת הנחמה) צו דיא אפריקאנער יודען. (אינ׳ם יאָהר 1160) ער האָט דעם בריף געשריבען אראַביש, און האָט צושיקט קאָפּיען אין אַלע יודישע שטעדט, כדי יעדער יוד זאָל לעזען און פאַרשטעהען און בלייבען פעסט בייא זיין רעליגיע.

אויך רבנו משה זיין זוהן האָט באלד געהאט דיא געלעגענהייט, אַרויסטרעטען צום ערשטען מאָל אויף דעם קריעג־פלאַטץ און אַרויסווייזען זיין גבורה אין תורה, זייז ליעבשאפט צו יודישקייט און זיין בליק אין אמונה.

א יודישער למדן, וואס איז געווען זעהר פאנאטיש (וויא ער הייסט

ווייסען מיר נישט). האָט דאמאלס ארויסגעגעבען אַ ספר, אין וועלכען ער שרייבט, אַז דיא יודען וואס האלטען דעם איסלאם זיינען על פי דין גלייך צו געצענדינער, דער יוד וואס זאָגט אָפפען, אַז מחמד איז אַ נביא, הגם שטיללערהייט היט ער אָפּ דיא גאנצע יודישקייט—איז נישט קיין יוד און איז פסול לעדות פאר אַ בית-דין; ווער עס געהט אין אַ מחמדניש געבעט-הויז לייקענט אין גאָט, און אַז ער קומט נאכדעם אַהיים און דאוונט — טהוט ער נאָך אַ צווייטע עבירה.—נאָך זיין מיינונג, דאַרף דער יוד מיט זיין גאנצער פאמיליע זיך לאָזען אומברענגען, מוסר נפש זיין און נישט אָנ-נעהמען דעם איסלאם, אפילו נאר לפנים; ווייל דיא מחמדנישע רעליגיע איז געצענדינסט, און אויסער דעם דאַרף דער יוד נישט גלויבען אין מחמד, וועלכער האָט אויסגעהרג׳ט 25 טויזענד יודען אין אראביען און אויסגעלאָשען זייער לעצט ליכטעל.

דיעזע פייערינע ווערטער האָבען געמאכט אַ שטארקען גערודער בייא דיא אפריקאנישע יודען: דיא פרומע האָבען זיך שטארק דערשראָקען—„זייא זיינען נאר געטצענדינער. האָבען קיין חלק לעולם הבא!" און דער המון, וואס אין בטילא נישט געווען שטארק צוגעבונדען צו דעם יודישקייט איז נאָך מעהר שוואַך געוואָרען אין זיין אמונה און האָבען געטראכט: „אַזוי צו אַזוי זיינען מיר שוין נישט קיין יודען, לאָמיר שוין גאר אין גאנצען ווערען מחמדנער!"—

רבנו משה האָט געזעהן וויפיעל דאס יודישקייט קאן ליידען דורך יענעם פאנאטיקער, איז ער ארויס געגען איהם מיט אַ ספר׳ל „אגרת השמד", געשריבען אין אראביש. דער רמב"ם איז דאמאלס אלט געווען 25 יאָהר, דאָרט האָט ער אויפגעוויזען פון גמרא און פיעל ספרים, אַז דיא יודען וואָס זיינען געצוואונגען צו טראָגען דיא מחמדנישע מאסקע הערען נישט אויף צו זיין יודען, ווען אין הארצען גלויבען זייא אין גאָטט און תורת משה; אַ יוד ווען ער זינדיגט אפילו געגען יודישקייט איז נאָך אלץ אַ יוד, און בפרט ווען ער איז געצוואונגען צו דעם. דיא יודען וואס האָבען געדינט אָבגעטטער אין דער צייט פון דיא נביאים, האָבען זיך אלץ גערעכענט וויא גלידער פון גאָטס פאלק, מיר אָבער—זאָגט דער רמב"ם — מיר זיינען קיין געצענדינער, מיר דערטאָנען מחמד׳ן נור אום ניצול צו ווערען פון דיא רדיפות פון דעם פאנאטישען כליף. דיא מחמדנער בכלל זיינען נישט קיין געצענדינער: זייא גלויבען אין איינציגען גאָטט, זיי פערלאנגען נור פון אונז, מיר זאָלען

זאָגען, אַז מחמד איז געווען אַ נביא; ווייטער קאָנען מיר זיך אויפפיהרען וויא יודען, פאַר דעם דאַרפען מיר זיך נישט מוסר נפש זיין", א. ז. וו.

דעם רמבם׳ס ווערטער זיינען געווען וויא באַלזאַם אויף דיא פאַרוואונדעטע הערצער פון זיינע אָרימע ברידער. און נישט מיט דער פעדער אַליין, נאָר מיט ווערטער און מיט אַללע מעגליכקייט האָט ער זיך בעמיהט צו שטאַרקען דיא יודען און זייא אויפמונטערען, זיך האַלטען פעסט אָן זייער רעליגיע. דורך דעם איז ער אַריינגעפאַלען אין אַ גרויסער סכנה: דיא רעגירונג האָט איהם גע־וואָלט אומברענגען.

דיא פאַמיליע מיימון האָט געזעהען זיך צו ראַטעווען, און אין אַ פינסטערע נאַכט זיינען זיי אַללע אַנטלאָפען פון אַפריקא (אינ׳ם יאָהר 1165), האָבען זיך געזעצט אין אַ שיף צו פאָהרען נאָך ארץ ישראל.

זעקס טאָג זיינען זיי געפאָהרען בשלום, נאָר אויפ׳ן זיבעטען טאָג איז גע־וואָרען אַ שטורעמווינד, און דיא שיף האָט געהאַלטען פיעל מאָהל ביי׳ם אונ־טערגעהן. רבנו משה האָט אַ נדר געטהון, אַז ווען גאָטט וועט איהם מציל זיין וועט ער פאַסטען אַללע יאָהר אין דעם 4־טען און 10־טען אייר. און גאָטט האָט זיי גערעטעט. דען 3־טען סיון זיינען זיי געקומען בשלום צום ברעג עכו, און דעם טאָג האָבען זיי געמאַכט אויף שטענדיג פאַר אַ יום טוב.

אַ האַלב יאָהר זיינען זיי געזעסען אין עכו, און אינ׳ם 4־טען חשון 926 אין אלף החמישי (1165) זיינען זיי אַוועק אין ירושלים. דריי טעג זיינען זייא אַרומגעגאַנגען אויף דיא אַללע הייליגע אָרטער, זיך אויסגעוויינט אויף דיא הייליגע קברים. נאָכדעם איז רבנו משה אַוועקגעפאָהרען מיט דער פאַמיליע אין מצרים.

ה.

רב מיימון און ר׳ דוד׳ס טויט.—דער רמב״ם ווערט דאָקטאָר.—ענדיגט זיין פירוש אויף משניות.—„אגרת תימן״.—„יד החזקה״. ספר המצות.—זיין שטאַנד און ווירקונג ביז דעם יאָהר 1158.

קומענדיג אין מצרים האָט זיך דיא פאַמיליע מיימון בעזעצט אין דער שטאָדט „אַלט־קאַירא" (פאָסטאַט). עטליכע חדשים שפּעטער איז רב מיימון געשטאָרבען (אַנפאַנג 1166), און פיעל יודישע קהלות פון שפּאַניען און אַפריקאַ האָבען געשיקט רבנו משה׳ן טרויסט בריף אין זיין אומגליק.

טרויעריג אָבער רוהיג האָט נאָכדעם געלעבט דיא פאמיליע: זיא האָט געהאנדעלט מיט טייערע שטיינער, בריליאנטען, דאס געשעפט האָט געפיהרט דער יונגערער ברודער ר׳ דוד, און פלעגט מאכען נסיעות ביז אינדיען, און רבנו משה איז געזעסען אין דער היים און זיך פארטיעפט אין תורה און וויסענשאפטען, נאָר ניט לאנג האָט ער געקענט אזוי אָבגעזונדערט לעבען: נייע צרות און זארגען האָבען איהם ארויסגעריסען פון זיין שטילער וועלט, און פארשטערט זיין רוהה: דער ברודער ר׳ דוד איז דערטרונקען געוואָרען אויף דעם אינדישען ים, און מיט איהם איז אריין אין תהום זייער ביידענס פאר־מעגען, און אויך פרעמד געלט, וואס מ׳האָט איהם געגעבען פיהרען דאס געשעפט. וויא א דונער האָט דאס געטראָפען דעם רמב״ם, פון גרויס הארצ־וועהטיג איז ער קראנק געוואָרען און איז א קיילעכדיג יאָהר געווען אויס מענש.

און איין צרה רופט דיא אנדערע. אין דער אייגענער צייט האָט ער אויף זיך געהאט גרויסע מסירות, אז ער רעדט אָפּ דיא יודען פון דער מחמדאנישער רעליגיע, און ניט פיעל האָט געפעהלט מען זאָל איהם אומ־ברענגען,—און צו דעם האָט ער געהאט דאגת פרנסה: פאר זיך, און פאר דעם ברודערס אלמנה מיט א יתומה—אין א פרעמד לאנד?

עס איז לייכט זיך פאָרצושטעלען, אין וועלכער לאגע דער רמב״ם האָט זיך דענסטמאָל געפונען.

נאָר זיין שטארקער בטחון אויף גאָטט האָט איהם ... געלאָזט ווערען אָבהענדיג. באלד האָט זיך אין איהם אויפגעוועקט זיין ענערגיע, און ער האָט גענומען ארומזעהען, וויא צו קריגען פרנסה. א צינד איז איהם צו נוטץ געקומען דיא דאָקטאָריע וואס ער האָט געקענט. ער האָט אָנגעהויבען היילען קראנקע און האָט געהאט פון דעם זיין חיונה בצמצום, ווייל ער איז נאָך ניט געווען בעקאנט און האָט זעהר ווייניג פראקטיק געהאט.

ער האָט זיך אָבער געלאָזט בעגנוגען מיט ווייניג, און זיין גאנצען כח האָט ער דאמאלס ארייגגעלעגט אין זיין פירוש אויף משניות וועלכען ער האָט אָנ־געהויבען שרייבען, ווען ער איז אלט געווען 23 יאָהר. יעצט האָט ער אין איהם פלייסיג געארבייט, און אינ׳ם יאָהר 1168 האָט ער איהם געענדיגט.

דער פירוש איז געשריבען אין דער אראבישער שפראכע, ווייל דאס רוב יודען אין שפאניען, מצרים, און גאנץ אפריקא האָבען דאמאלס גערעדט אראביש, און ער האָט געוואָלט, אז יעדער יוד זאָל פארשטעהן אפילו דער וואס קען קיין גמרא.

זיין פירוש הייסט „סיראג", ד. ה. דער בעלייכטער, און ער בעלייכט טאקע דיא אויגען פון דיא וואס לערנען אין איהם. ערשטענס ערקלערט ער יעדע משנה קורץ און דייטליך, לאַגיש און מיט א סדר, אזוי וויא ער האט ליעב, צווייטענס פיהרט ער אויס נאך יעדער משנה דאס רעזולטאט: דעם דין וואס שטאמט פון איהר ארויס. דריטענס מאכט ער לייכטער צו פאר־שטעהען דיא גמרא, וועלכע איז דאך אויך נור א פירוש אויף דער משנה.

פיערטענס בעשטרעבט ער אין יעדען אָרט, צו מאכען אויפמערקזאם אויף מאוסע מדות און פאלשע געדאנקען, וואס ער האט געזעהן ביי זיינע ברידער. למשל: אין איין אָרט זאגט ער, אז דיא מענשען וואס גלויבען אין קמיעות און סגולות זיינען משוגעים. אין א נ־אנדער אָרט קריטיקירט ער דיא טיטולען וואס מען שרייבט אויף מענשען, דאס קליינסטע רב'ל אָדער א פראָסטער מלמד האט א טיטול „גאון"! נאך אין א־נ־אָרט שטראָפט ער ד־יא, וואס מאכען דיא תורה פאר א פרנסה, אָדער זיי זאגען: „איך בין א שעהנער יוד, האלט מיך אויס!".

דער רמב"ם ערקלערט דיא משנה פיעל מאהל מיט הילף פון וועלטליכע חכמות, מאטעמאטיק, אסטראָנאָמיע, פיהזיק, אנאטאָמיע, באָטאניק, עטהיק, (חכמת המוסר) און פילאָזאָפיע.

אינ'ם יאהר 1171 איז דער גוטער סאלאדין געוואָרען רעגירער אין מצרים. צו איהם האט געקעהרט א טהייל פלשתינא, סוריא, בנגד מיט אלע לענדער ביי'ם טייך פרת ייען האבען בייא איהם שפעטער געהאט רוהה, נור אָנפאנגס זיינען אויף טהייל ערטער געווען מרידות, וויא למשל: אין דרום אראביען (תימן, יעמען). צוויי מוזעלמאנער האבען דאָרט רעגירט און האבען געצוואונגען דיא יודען מחמדאנער — אָדער גיטויט צו ווערען. זייא האבען געטהון דאס זעלבע וואס אין אפריקא און דרום שפאניען; זייא האבען לפנים געגלייבט אין מחמד, און בסוד געבליבען יודען.

עס זיינען אבער פיעל עם־הארצים געוועזען און זיי איז זעהר לייכט געווען צו פערגעססען דאס יודישקייט, פון וועלכען זיי האבען א גאנץ קליינעם בעגריף. בפרט אז עס האט זיך נאך געפונען אייגער, וואס איז ארומגעגאנגען און גערדרשה'ט פאר זיי, אז מחמד איז טאקע איין אמת'ר נביא, ער שטעהט דערמאנט אין דער תורה, און גאטט האט איהם געשיקט איבערבייטען דיא רעליגיע פון בארג סיני אויף דער רעליגיע פון מעקקא. — דערצו איז א משוגע־נער, צו א בעטרינער, ארומגעפאהרען און געזאגט, אז גאטט האט איהם

געשיקט אַנזאָגען, אַז באַלד קומט דער גואל, אַז דיא צרות זיינען חבלי משיח, זאָל יעדערער צוטהיילען זיין פאַרמעגען אָרימע לייט און זיין בערייט מקבל־פנים זיין משיח'ן. דיא געבילדעטע לייט האָבען איינגעזעהן, אַז דורך דעם פאַלשען נביא קעננען יודען אריינפאַלען אין אַ גרויס אונגליק, האָבען זייא געשיקט אַ בריף צום רמב״ם, ער זאָל זייא אַ־ן־עצה גיבען וויא צו העלפען זיך. דער רמב״ם האָט זייא געענטפערט מיט זיין בעריהמטען בריף „אגרת תימן״.

ערשטענס טרייסט ער זיי, אַז ניט וויל גאָטט האָט זייא אוועק געוואָרפען שיקט ער אויף זייא אַזעלכע צרות, נור פאַרקעהרט, וויל ער ליעבט זייא. ווייטער זאָגט ער: דיא פעלקער וועלכע האַססען און דריקען אונז, טהוען עס ניט וויל מיר זיינען פערדאָרבענע מענשען; זייא קענען גאַנץ גוט אונזערע מעלות, אונזער עהרליכקייט און מדות, נור זיי זיינען אונז מקנא, וויל מיר זיינען סלוג, און פעהיג, וויל מיר האָבען אַזאַ ריינע רעליגיע און טראָגען דיא אידעע פון אמת. זייער מיה איז אָבער אומזאָנסט: גאָטט וועט זיין פאָלק ניט פאַרלאָזען, צייט מיר האָבען מקבל געווען דיא תורה שטעהען אויף אויף אונז שונאים, דיא מיט'ן שווערט, דיא מיט דער פעדער, מיט גזרות — זיי ווילען אונז אונטערדריקען, ערשטיקען. נור גאָטט לאַכט פון זייא, ער רעטטעט זיין פאָלק צו אַללע צייטען.—

דיא אַללע צרות וואָס מיר ליידען האָבען פאַר־אויס געזעהען אונזערע נביאים, און זייא האָבען געזאָגט, אַז עס וועט קומען אַ צייט ווען דיא אמת וועט מנצח זיין און יודען וועלען געהאָלפען ווערען! —

ווייטער רעדט דער רמב״ם איבער אונזער אמונה און דיא וועלט רעליגיאָנען בכלל. דער נאָך ווייזט ער אויס מיט ראיות ברורות, אַז דער נביא איז אַ פאַלשער, אַז קיינער קען נישט וויסען בעשטימט ווען משיח דאַרף קומען; אַז אפילו דיא נביאים האָבען דאָס נישט געוואוסט. אַז שטענדיג ווען עס האָט זיך אין גלות געוויזען אַ פאַלשער משיח האָט ער יודען געבראַכט נאָר צרות און אונגליק. צום סוף בעט ער דיא יודען פון תימן, זייא זאָלען זיך היטען, דיא מזועלמאַנער זאָלען זיך נישט דערוויסען פון דעם בריף, עס זאָל דורך דעם נישט אַרויסקומען קיין בייז. „איך אַליין, איך שרייב דען בריף מיט מורא, נאָר וואו עס גייט וועגען כלל ישראל דאַרף מען נישט קוקען אויף איי־גענער סכנה״.

דעם רמבם'ס ווערטער האָבען ערקוויקט דיא פאַרוואונדעטע הערצער פון דיא יודען אין תימן, געעפענט זייא דיא אויגען און אריינגעבען

בטחון און האָפנונג. שפעטער, ווען דער רמב״ם איז געוואָרען בעריהמט און א קרוב למלכות, האָט ער זיך פאר זייא אָנגענומען בייא סאלאדין און זייא ארויסגענומען פון דער ביטערע לאגע. און זייא האָבען איהם געליעבט און געשאצט און געבעטען נאָט פאר זיין לעבען אין׳ם דאוונען, פריה און אויף דער נאכט; אין׳ם קדיש האבען זייא געזאָגט: בחייכון וביומיכון ובחיי דמרנא משה וכו׳.

אין 1175 איז דער רמב״ם שוין געווען בעריהמט פאר א גאון אין אלע לענדער. אללע גרעסטע לייט האָבען זיך צו איהם געווענדעט מיט שאלות, ער האָט יעדען געענטפערט, קורץ, טרעפליך, לאגיש און בנעימות.

צוויי יאהר שפעטער איז ער געוואָרען רב הכולל אין קאירא. דאס האט איהם געגעבען מעגליכקייט, ער זאָל איינפיהרען אין שטאָדט פיעל גוטע זאכען, אוועקשאפפען אלע שאנדליכע מנהגים, איינפיהרען אָרדנונג אין דיא שולען, און בכלל אויסבעסערען דעם מאראלישען שטאנד פון דער גרויסער קהלה. ער האָט פערוועהרט דאס ארויסלויפען און געשעפטען מאכען אין שוהלען, ער האָט איינגעפיהרט, אז דער חזן זאָל זאגען דיא תפלה הויך אויף א קול און אלע זאָלען איהם צוהערען, און נישט מאכען דיא שוהל וויא א מארק צום האנדלען און פלוידערין.

דער רמב״ם האט אויך געגרינדעט א גרויסע ישיבה, און געלערנט מיט תלמידים תורה און חכמה. דיא שילער האָבען איהם געליעבט און געשעצט וויא א פאָטער, און ער האָט זייא וויא קינדער געהאלטען. אויסער דעם פלעגט ער אלע שבת דרשה׳נען פאר׳ן המון עם מוסר און תורה, און אלס אומזיסט.

פרנסה האָט ער געהאט פון דער מעדיצין. פראקטיק האָט איהם שוין יעצט נישט געפעהלט, ער איז שוין געוואָרען בעקאנט פאר א גרויסען דאָקטאָר.

הגם ער איז געווען גאנצע טעג פארנומען מיט פסק׳ן שאלות, אויס־הערען דין־תורות, פיהרען דיא שטאָדט, דיא ישיבה, היילען קראנקע, פילוסופיא, נאטורוויססענשאפט און נאך פיעל זאכען, האָט ער נאָך צו דעם אלעם געשריבען און געענדיגט דאמאלס (כסליו 940 פון אלף החמישי) א ווערק, וועלכעס איז דאס גרעסטע און דאס וויכטיגסטע פון אלע זיינע ספרים. דאס איז זיין „משנה־תורה״ אָדער „יד החזקה״. צעהען יאָהר האָט ער בייא איהם געארבייט. אין דעם ספר האָט דער רמב״ם כולל געוועזען

דאס גאנצע יודישקייט, אללע דינים, אללע מדות, דען גאנצען יודישען מוסר.

דער ספר הייבט זיך אָן: „דער הויפּט גרונד און דיא זיילע פון אלע חכמות איז צו ערקענען, אז ס'איז דא איינער, וואס האָט בעשאפען אלעס. דער איינער איז נישט קיין קערפּער, איהם קען נישט טרעפען אזאַלכעס וואס טרעפט א קערפּער, און אונזער מחשבה קען איהם גאר נישט בעגרייפען; און ענדיגט זיך מיט דיא ווערטער: עס וועט קומען א צייט, וועט דיא ערד פול ווערען מיט חכמה, וויא דאס וואסער בעדעקט דען ים" — אינ'עם גאנצען ספר וועהט א גייסט פון חכמה, ריינע אמונה און מוסר; אין דעם ספר ווייזט ער אויף, אז דיא אמונה אין כשוף, שדים, קמיעות, מזל א. ד. ג. איז אסור ע"פ דין, און נאררישׁ און פאלש.

אין דער פאָררעדע זאָגט דער רמב"ם דיא אורזאכע וואס האָט איהם בעוועגט צו שרייבען דען ספר. ער האָט געזעהען, אז דיא צייטען ווערען שלעכט, דיא צרות—גרויס, דיא—פרנסה שווער, דער קאָפּ איז דערשלאָגען—און דיא גמרא איז וויא א ים מען קען אין איהר פארפאלען ווערען; אויף יעדען דין איז דא לאנגע און טיפע פלפולים, און זעלטען עמיץ האָט גענוג קאָפּ און צייט אויסקלויבען פון דארט דיא אלע דינים, וועלכע זיינען נעטהיג אין לעבען, און עס בלייבט נישט א פרייע שעה פאר חכמות, וואס אָהן זייא קען קיין מענש נישט לעבען; דארום האָט ער געשריבען זיין „משנה תורה", אין וועלכען עס געפינען זיך קלאָר און דייטליך אללע מצות, אללע דינים, אלע מדות טובות און דיא גאנצע אמונה.

דער רב, וואס בעדארף יעדען טאָג ענטפערען אויף אללערלייא שאלות און דין-תורות; דער פרומער, וואס וויל וויסען וויא מען בעדארף זיך אויפפיהרען פאר גאָטט און לייט: דער וויסבעגיריגער, וואס וויל וויסען וואס עס איז דער תוך פון דער גמרא—וועלען נישט ברויכען זיך אריינלאָזען אין דעם גרויסען וואַלד און קריכען צווישען דיא פאַרוויקעלטע צווייגען. אין זיין ספר וועלען זייא האָבען אללעס פאר דיא אויגען, קלאָר, דייטליך, און קורץ, און עס וועט זייא נאָך גענוג צייט בלייבען צו לערנען אנדערע חכמות.

פריהר נאָך האָט ער געשריבען א קליין ספר מיט דעם נאָמען „ספר המצות", אין וועלכען ער צעהלט אויס אללע תרי"ג מצות: עס איז פאר לומדים זעהר וויכטיג, אָבער פאר'ן גאנצען פאלק איז דער „משנה תורה" וויכטיגער; ער האָט מיט איהם געמאַכט א נייע עפּאָכע ביי יודען. עס

איז באלד ווי א בליץ דורך געפלויגען אלע לענדער און געבראכט ליכט און נייעס לעבען אינ'ם יודענטהום. מען האט איהם באלד איבערגעשריבען אין טויזענדער עקזעמפלארען און פארשפרייט אין אראביען, פלשתינא, גאנץ מארגענלאנד, אפריקא, שפאניען, פראנקרייך, איטאליא, און בכלל וואו עס האט זיך געפונען א יודישע קהילה. איבעראל האט מען איהם געלערנט און גערהאלטען אלס פונדאמענט פון דער אמונה. איינער פון יענער צייט שילדערט דעם איינדרוק וואס דען רמב"ם'ס ספר האט געמאכט אין שפאניען: „איידער דער חבור איז אנגעקומען אין שפאניען איז דאס לערנען גמרא שווער געווען פאר די שפאנישע יודען, אז זייא האבען געמוזט סוקען די רבנים אין מויל אריין און אפילו אין דער קליינסטער זאך האבען זייא זיך אליין נישט געקענט קיין עצה געבען. דעם רמב"ם'ס ווערק אבער מיט זיין לייכטער שפראכע און גוטען סדר, האט זייא די אויגען געעפענט. יונג און אלט האבען זיך געזאמעלט לערנען פון איהם, שלינגען זיינע ווערטער, און יעצט געפינען זיך פיעל מענשען וואס וויסען ריכטיג דען דין, בלאנדזען נישט אין יודישקייט, עס איז איבעראל העלל און ליכטיג".

דעם רמב"ם'ס כבוד האט געוואקסען פון טאג צו טאג, ער איז געווארען בעריהמט ביי אללע יודען אויף דער גאנצער וועלט. די גרעסטע רבנים האבען זיך געווענד צו איהם ווי תלמידים. זייערע בריף זיינען געווען פול מיט דעם גרעסטען דרך ארץ. מען האט איהם געשריבען: „דער איינציגער אין דעם גאנצען דור", „די קרוין פון די רבנים", „דער בעליבטער פון יודישע אויגען", „דער גרויסער אדלער" א. ד. ג. זיין נאמען האט געקלונגען פון שפאניען ביז אינדיען, פון פרת ביז אראביען. ער איז געווען דער קאפף פון דער גאנצער אומה; זיינע ווערטער זיינען הייליג געווען.

נעווערליך, ווער עס איז אזוי גרויס האט אויך שונאים און נישט פערגינגער; דעם רמב"ם האבען זייא אויך נישט געפעהלט: א סך רבנים זיינען דורך דען רמב"ם'ס גלאנץ פארטונקעלט געווארען, און דאס האט זייא נישט געשמעקט. זייא האבען זיך דעריבער בעמיהט צו ווארפען א שאטען אויף איהם. אנדערע ווידער האבען געזאגט: אז לערנען קען מען נאר אין דער ישיבה פון בבל (בגדד), און ווער עס האט נישט געשעפט פון יענע קוועללען קען מען זיך אויף איהם נישט פארלאזען.

דער הויפט פון די אלע נישט־פארגיננער איז געווען ר' שמואל בן עלי, דער ראש ישיבה און „גאון" פון בגדד. דער כליף פון בגדד האט איהם

געמאכט פאר „ראש גלותא״ (דער אויבערהאר פון אללע פארטריבענע יודען) ער האט געלעבט וויא א קלײנער פירשט, ארום גערינגעלט מיט קנעכט און דינער. ער האט זיך איינגערעדט, אז בייא יודען איז גאר נישט דא זיין גלייכען און האט דעריבער געגראבען אונטער דען רמב״ם, וויא וויט ער האט געקענט.—נאך איין חוקק איז געווען געגען רמב״ם, א דין ר׳ פנחס ברב משולם פון פראוואנס (פראנקרייך), וועלכער האט זיך בעזעצט אין מצרים. ער האט דעם רמב״ם אריינגעשריבען א בריף, אז אין זיין „משנה תורה״ האט ער געפונען עטליכע זאכען וואס געפעלען איהם נישט. ערשטענס: פאר וואס האט ער נישט דערמאנט דיא נעמען פון דיא תנאים און אמוראים: דורך דעם קעננען דיא הייליגע נעמען זייערע פארגעססען ווערען. צווייטענס: פאר וואס זאגט ער נישט פון וואנען ער האט גענומען דיא אלע דינים, וואו געפינט זיך דאס אין גמרא אדער אין אנדערע ספרים? דריטענס: דורך זיין ספר וועט דיא גמרא און גאנצען פערגעססען ווערען; און אז ער האט קיין תשובה נישט בעקוממען האט ער געשריבען א צווייטען בריף און שטארק צוגעשטאנען צום רמב׳ם ער זאלל איהם ענטפערן. נאר דער רמב״ם איז זעהר קראנק געוועזען, נור וויא באלד ער איז געקומען צו זיך, האט ער באלד אפגעשריבען, רוהיג, בנעימות פריהר פאר ענטפערט ער זיך וואס ער האט איהם נישט באלד אפגעשריבען: „איך האב דאס געטהון דורך מיין קראנקהייט, אבער נישט ווייל איך האב געהערט דוא רעדסט אויף מיר שלעכטס. רכילות און לשון הרע קען איך נישט צו הערען, און אפילו ווען איך הער מיט מיינע אייגענע אויערן, אז איינער שענדעט מיך, מאך איך זיך נישט הערענדיג און בין יענעם מוחל.״ נאכדעם ערקלערט איהם דער רמב״ם, אז ער האט חלילה נישט געמיינט מיט זיין ספר אב־צושאפען דיא גמרא. ער האט נור געוואלט ברענגען נוצען דיא וואס האבען קיין צייט נישט זיך אריינלאזען אין דער גמרא; דיא וואס זייער קאפ איז פאריאגט און פארטראגען פון צרות אדער פרנסה. וייטער וויזט ער איהם אוים, אז ער האט נישט קיין שום בעז געטהון מיט דעם וואס ער דער־מאנט נישט דיא נעמען פון דיא תנאים און אמוראים; נאר אויף דער דריטער זאך שרייבט ער, טהוט איהם טאקי וועה דאס הארץ; פאר וואס האט ער נישט געשריבען אין זיין ספר דיא קוועלען פון וואנען ער האט געשעפט זיינע ווערטער. „אז גאט וועט מיך א ביסעל בערוהיגען פון פיעל ארבייט און דאגות, וועל איך אויף דעם שרייבען א בעזונדער ווערק״.

נאָר זיינע דאגות האָבען זיך נישט פאַרקלענערט; צייט ער איז געקומען אין מצרים האָט ער געהאַט אויף זיך פאַרשיעדענע אומגליקען, קראַנקהיים, זאָרגען פון זיך, פון קינדער, וועלכע זיינען איהם אויסגעשטאָרבען, מסירות און אנדערע צרות; שפּעטער האָט עס לאַנג גערויערט איידער דאָס מזל האָט איהם א פריינן מוטה געוויזען.

ג.

ר׳ יוסף עקנין זיין תלמיד, און זיין זוהן רב אברהם.—„פירשט“ איבער אלע יודען אין מצרים און לייבארצט ביים סולטאן. „מורה נבוכים“. איבריגע ספרים. - בריף.—זיין טוט. און דער איינדרוק אויף דיא יודען.—

בערך 1185 איז געקוממען אין רמב״ם׳ס ישיבה אריין א יונגער מאַן ר׳ יוסף עקנין, דער רמב״ם האָט איהן ליעב געקריגען וויא א־ג־אייגען קינד און מיט איהם געלערנט תורה און חכמה. נאך א יאָהר איז עקנין אוועק אין דער שטאָדט אלעפּאָ און געוואָרען דאָקטאָר, און נישט אויפגעהערט צו קאָרעספּאָנדירען מיט׳ן רמב״ם. דער רמב״ם האָט איהם געהאַלטען פאַר א גוטען פריינד, דעם איינגעם יאָהר איז דעם רמב״ם געבוירען געוואָרען זיין זוהן אברהם. ער שרייבט שפּעטער וועגען איהם צום תלמיד מיט דיא ווערטער: „גאָטט האָט געגעבען מיין קינד חן און געבענשט איהם וויא אברהם אבינו; ער איז זעהר בעשיידען, האָט גוטע מדות, א שאַרפען פערשטאַנד און א גוטען כאראַקטער. ער וועט, מיט גאָט׳ס הילף, זיין א גרויסער מאַן“. זיין האָפנונג האָט איהם נישט געגאַרט; זיין זוהן ר׳ אברהם האָט נישט פאַרשעמט דעם טאַטען.

אין דער זעלבער צייט איז דעם רמב״ם׳ס מאַטעריעלער שטאַנד אויך בעססער געוואָרען. ער איז געוואָרען לייבארצט בייא דעם סולטאַן׳ס וויזיר אלפאַדהעל, און בעקוממען איין יאָהרליך געהאַלט, און פּראַקסע בייא אללע גרויסע לייט אין קאַירא. ער איז געוואָרען בעריהמט בייא מחמדאַנער און קריסטען. קראַנקע פון אללע קלאַססען, אָרימע און רייכע, אַדעליגע און פּראָסטע — האָבען שטענדיג בעלעגערט זיין טהיר.

א גרויסען שם האָבען איהם געמאַכט זיינע מעדיצינישע ספרים, וואָס ער האָט געשריבען. ער איז אויך באלד לייב־דאָקטאָר געוואָרען בייא דעם סולטאַן

סאלאדין אליין, און איז נאך גרעססער געווארען אויף דער וועלט. דער רעמעלריינער גרויסער מחמרנישער דאקטאר און געלעהרטער, אבדעלאטיף פון בגדד, און אויך א גרויסער חשוב ביים סולטאן, איז עקסטרא געפארען אין קאירא צו קעננען דרייא מענשען, איינער פון זייא, זאגט ער, איז דער רמב"ם געוועזען.

אראבישע דיכטער האבען לכבוד הרמב"ם שירים געשריבען, און זיין נאמען איז אזוי גרויס געווען, אז דער ענגלישער קעניג, ריכארד לעווענהארץ האט איהן גערופען צו זיך אלס לייבארצט; נור דער רמב"ם האט אפגעזאגט; ער האט נישט געוואלט פארלאזען דעם גוטען סולטאן וואס טהוט טובות מיט יודען און פאהרען צו דעם אייזערנעם קעניג, וואס האט געפיהרט דיא קרייץ־ציגע וואס האבען יודיש בלוט וויא וואססער פערגאססען.

באלד האט איהם דער סולטאן אויסגעצייכענט, און געמאכט פאר דעם אבערהויפט (נגיד, פיהרער אדער פירשט) איבער אלע יודען אין מצרים. דער כבוד איז איהם געבליבען אויף קינדער און קינדס־קינדער ביז אין 14־טען יאהר הונדערט. זיין גדולה האט דער רמב"ם בענוצט צו טהון טובות זיינע ברידער. ער האט דאמאלס אויסגעהאלפען דיא געדריקטע יודען פון תימן. און אז סאלאדין האט ירושלים בייא דיא קריסטען צוריק אבגענומען (אקטאבער 1178), האט ער בייא איהם געפועלט יודען צוריק אריינלאזען. און „פון אלע זייטען האבען געשטרעמט דיא קינדער צו דער פערלאזענער מוטער".

בערך 1190 האט דער רמב"ם געענדיגט זיין בעריהמט פילאזאפיש ספר „מורה נבוכים", וואס איז געשריבען אלס בריף צו זיין תלמיד ר' יוסף עקנין, אלס תשובות איהם אויף שאלות. ער ערקלערט איהם פילאזאפיש דיא השגחה פון גאטט, אז גאט איז א רוחניות, נישט א געשטאלט מיט גלידער, נישט א גוף וואס קען זיצען, שטיין, ליגען, ווערען אין בעס, זיך איבערבעטען; ווייטער רעדט ער וועגען איין סוף, פון נצחיות, איבער מלאכים, וואס איז דיא נשמה און איהר תכלית, וויא אזוי בעווייזט זיך גאט צו מענשען, מיט וואס איז משה רבנו געווען גרעסער פון אנדערע נביאים, דען תכלית און דיא טעמים פון דיא מצות, און פאר וואס זעהען מיר א מאהל דעם רשע געהט זעהר גוט, און דער צדיק לעבט אין צרות. (צדיק ורע לו רשע וטוב לו).

דען ספר האט דער רמב"ם געשריבען פאר איינציגע אויסגעצייכענטע מענשען וואס וועלען איהם קענען פארשטעהן. ער בעט דיא געבילדעטע לע־זער, זייא זאלען נישט מגלה זיין זיינע מיינונגען דעם המון עם, זייא זאלען

דען ספר איבער שרייבען נאר מיט יודישע אותיות, ער זאל ניט אריינפאלען אין מחמדאנישע הענד. דאך איז דער „מורה נבוכים" בעקאנט און בעריהמט געווארען אין אלע לענדער. און אלע געבילדעטע יודען און מחמדאנער, אויך טהייל קריסטליכע פילאזאפען האבען איהן שטודירט.

דען מורה נבוכים האט דער רמב"ם געשריבען אראביש. דיא יודישע געלעהרטע אין פראנקרייך, וואס האבען אראביש ניט פארשטאנען, האבען זיך געווענדעט צום רמב"ם מיט א בקשה־בריף ער זאל זייא שרייבען דען מורה נבוכים אויף לשון קודש. דער רמב"ם שרייבט צוריק, אז ער וואלט עס זייער גערן געטהון נאר עס פעהלט איהם צייט, און אויך איז ער שוין אלט און שוואך.

עס האט זיך אבער באלד איינער געפונען וואס האט גענומען אויף זיך דיא שווערע ארבייט, איבערזעצען דעם מורה נבוכים אויף לשון הקודש. דאס איז געוועזען דער געריהמטער געלעהרטער ר' שמואל אבן תבון. ער האט אנגעפרעגט דען רמב"ם, און געבעטען ערלויבעניס צו קוממען, און לערנען ביי איהם תורה און חכמה. דער רמב"ם שרייבט, אז ער איז זעהר צופרידען מיט דעם וואס ער וויל איבערזעצען זיין ספר; שריפטליך איהם עצות געגע־בען, נור ניט געראטען קומען. איך בין, שרייבט ער, אימער בעשעפטיגט, האב קיין פרייע מינוט צו פארברענגען מיט א פריינד אדער א בעקאנטען אי וויססענשאפטליכע זאכען. דער רמב"ם שילדערט זיין לעבען מיט דיא ווערטער: איך וואהן אין פאסטאט און דער סולטאן וואהנט אין אל־קריא, ווייט א דריי־טעל מייל לערך. מיין ארבייט ביי'ם קעניג איז גרויס און שווער: יעדען טאג אין דער פריה דארף איך איהן זעהען, און אויב ער, אדער עמיץ פון הויף זיינען ניט בקוו הבריאה קען איך שוין ניט אוועקגעהען פון פאלאטץ, און בלייב שוין אין אל־קריא. נור אפילו ווען אין קעניגס פאלאטץ איז שטיל, אללע זיינען געזונד און שטארק, קום איך אויף ערשט א היים נאך מיטאג מיעד און הונגעריג, נור איך געפינען דיא פארצימער פול מענשען, טערקען קריסטען, יודען, גרויסע לייט און פראסטע מענשען, גוטע פריינד און שונאים, וואס היטען שוין אב דיא צייט און ווארטען אויף מיר. איך קריך אראפ פון פערד, וואש דיא הענד, בעט איבער זייער כבוד זייא זאללען מיך לאזען איבער־בייסען (איין מאהל אין מעת לעת). דערנאך גייא איך ארויס צו זייא, שרייב רעצעפטען און פארטיג אללע אב. נור יעדע מינוט קוממען פיעל נייע קראנ־קע, עס דויערט אזוי ביז נאכט, אין אפטמאהל ביז 2 שעה אין דער נאכט.

איך ווער זייער מיעד, האָב קיין כח צו שטעהן אָדער זיצען, איך מוז מיך לייגען און רעדען אזוי מיט דיא קראַנקע, ביז איך ווער אָבגעשוואַכט און האָב קיין כח ניט צו רעדען.

אין איינציגען טאָג האָב איך שבת, דעמעלט קען מען רעדען מיט מיר, דעמעלט קומט צו מיר דיא גאַנצע קהלה, אָדער דער רוב, באַלד נאָך'ן דאַווענען און איך זאָג זייא וואס זייא האָבען צו טהון דיא גאַנצע וואָך, און לערן מיט זיי א שיעור ביז מיטאָג, עטליכע קומען נאָך צוריק נאָך מנחה און איך לערן מיט זייא ביז מעריב. דאָס איז מיין לעבען, מיין בעשעפטיגונג יעדען טאָג."

און דאָס שרייבט ער, איז נאָר א קליין חלק פון מיין ארבייט, און באמת וויפיעל בריף האָט ער געהאַט צו שרייבען יעדען טאָג, אין אללע עקען פון דער וועלט! תשובות אויף שאלות פון רבנים און חכמים; ער האָט יעדען געענטפערט, קורץ, וויא זיין שטייגער, נור העלל און דייטליך.—

בייא אַזוי פיעל ארבייט, מיהע, און לערנען, האָט דער רמב"ם עררייכט איין עלטער פון זיבעציג יאָהר דורך זיין קלוג און בעשיידען לעבען. נור דיא לעצטע צייטען האָט ער זיך זעהר בעקלאָגט, אז דיא כוחות גייען איהם אויס.

אין יאָהר 1204 מאָנטאָג בייא דער נאַכט, צוואַנציג טאָג אין טבת איז דער רמב"ם נפטר געוואָרען. זיין טוידט האָט געטראָפען וויא א דונגער אללע יודען. אין יעדער שטאָדט האָט מען געטרויערט און געוויינט. אין פאָסטאַט האָבען יודען און מחמדאַנער איין עפענטליכען טרויער געמאַכט. אין ירושלים האָבען אללע יודען געריסען קריעה און געפאַסט. אזוי איז געוועזן אין אללע שטעדט. דיא יודען פון מצרים האָבען געפיהרט זיין גוף אין ירושלים, און איהם מקבר געוועזן אין טבריא.

דאָס פאָלק דערצעהלט א מעשה: בשעת מען האָט געטראָגען זיין אָרון זיינען אַנגעפאַלען בעדואינען און האָבען איהם געוואָלט אוועקרויבען; זייא האָבען אָבער ניט געקענט דעם אָרון פון אָרט ריהרען. זייא האָבען איינגעזעהען אַז אין איהם מוז ליגען א הייליגער מענש, האָבען זייא מיט גרויס כבוד און מורא זיך צו געשלאָסען צו דער לויה און געפיהרט צוזאַמען מיט דיא יודען דעם הייליגען אָרון ביז צום קבר.

דעם רמב״ם׳ס ספרים.

1) א פירוש אויף דער גמרא, געשריבען יונגערהייט, פאר 23 יאהר פון דעם פירוש איז אונז געבליבען נאר אויף „ראש השנה“.

2) דינים פון ירושלמי. דער ספר איז אויף צו אונז ניט אנגעקומען.

3) א פירוש אויף משניות. ער האט איהם געשריבען אויף אראביש צו 23 יאהר, געענדיגט צעהן יאהר שפעטער. מיר האבען איהן אין גאנצען, איבערגעזעצט אויף לשון קודש פון פערשידענע מענשען.

4) „מאמר העבור“ וויא צו רעכנען דיא מולדות און ווען מאכען א עבור־יאהר א. ד. ג.

5) „מאמר קדוש השם“ אדער „אגרת השמד“, געשריבען אין אפריקא.

6) „סדר עולם“: כללים אין דער גמרא. דען ספר האבען מיר נישט.

7) „משנה תורה“ צעהן יאהר געשריבען, געענדיגט אין פערציגסטען יאהר. אין איהם לערנען נאך היינט אללע רבנים, זיינע ווערטער זיינען וויכטיג אין דין תורות, פיעל פירושים, פיעל אויפטועכצען האט מען ביז היינט געמאכט אויף איהם. יעדער למדן געפינט אין איהם אן־נ׳ארט צו ווייזען זיין שארפען קאפ, זיינע חריפות.

8) „ספר המצות“ געשריבען אראביש, מיר האבען איהם איבערזעצט אויף לשון הקודש.

9) „אגרת תימן“, אראביש, איבערזעצט אויף לשון קודש, דורך פערשיע־דענע מענשען.

10) „מאמר תחית המתים“, געשריבען אין 54־טען יאהר.

11) „מלות ההגיון“, לאגיק, געשריבען אראביש. מיר האבען איהם אין העבראישער און דייטשער איבערזעצונג.

12) „מורה נבוכים אראביש, איבערזעצט געווארען אין פיעל שפראכען מיט פיעל פירושים.

13) „פרקי משה“, איבער מעדיצין.

14) א בריף צום סולטאן, וויא ער זאל זיך פיהרען ער זאל זיין געזונד.

15) „תשובות“, אנטווארטען אויף פראגען, וואס מען האט בייא איהם געפרעגט און פיעל בריף צו זיינע פריינד, תלמידים און פרעמדע.

י. ח. זאגאראדסקי.

דיא צוואה פון דעם רמב״ם צו זיין זוהן ר׳ אברהם.

איך דאנק גאָט, וועלכער האט מיך אימער געראַטהען און געפיהרט אויף׳ן אמת׳ן וועג. איך עראינער מיך אן אלע זיינע חסדים. ער האט מיך געשטראָפט, אָבער פון דעם טויט האט ער מיך אויסגעהיט. מיט זיין רעכטער האנד האט ער מיך פעסט געהאַלטען און אין זיין שאטען האט ער מיך געשיטצט. ער האט מיך גערעטעט פון דיא שיקזאַל׳ס־צוטרעפונגען, און פון מיינע ביטערע צרות האט ער מיך בעפרייעט. מיט דעם טיגעל דער צייט האט ער מיך געלייטערט, און פון דער דונקעלהייט דער יוגענד האט ער מיך אויפגעקלערט.

ער האט מיך אָבגעשיידט פון דעם שיקזאַל׳ס ליידען, און פון דעם קאַמפף מיט דעם שלעכטען האט ער מיך בערוהיגט. ער האט פערשטומט דיא שלאַנג וואס האט מיך געוואָלט פערפיהרען און מיר געגעבען צו פערזוכען דיא זיסקייט פון לעבען.

פון דעם שטויב האט ער מיך אויפגעהויבען און מיך געזעטצט צווישען פרינצען. דיא טעג האבען מיך געלערענט און דיא פּראָבען פון לעבען האבען מיך געמאַכט פערשטענדיג.

דיא צייט האט מיך געווארענט, און ביז יעטצט האט ער מיך געבענשט און מיך געלאָזען לעבען. ער האט מיר געגעבען צו פערשטעהען מיין מזל און מיר געצייגט וויא איך זאָל אונטערשיידען צווישען גוט און שלעכט.

דער וואס האלט אין זיין האנד מיין ענדע, האט מיך אויפגעקלערט, און דאָך בעגרייף איך ניט וויא ניעדריג איך בין. דערפאַר האט מיך דיא ליעבע צו גאָט ערוועקט, איך זאָל אָנזאָגען דיא קינדער מיט וועלכע ער האט מיך בעשאָנקען, זייא זאָלען היטען גאָט׳ס וועג און דיעזען שטודירען פון דעמזעלבען פלאַטץ וואו איך האב געלערענט, און זייא געבען דיעזעלבע ירושה וואס איך האב גערישה׳ענט איידער ער רופט מיך אוועק און נעהמט מיך אויף אין זיין עהרע.

הערט מיך אויס, מיינע קינדער! געבענטשט זאָלט איהר זיין פון גאָט וואס האט בעשאַפען הימעל און ערד; זיין ברכה פון אויבען אין הימעל און דיא ברכה וואס רוהט אין תהום, דיא ברכה פון פרוכטבארקייט זאָל אייך אומרינגלען. שטאַרקט אייך און זייט מענשען. דיענט דעם גאָט פון אייער פאטער. דעם גאָט פון אברהם, יצחק און יעקב, און דיענט איהם מיט א פאָלקאָמענעם הארץ, ווייל דיא מורא פאַר גאָט, פיהרט דערצו וואס מען האט מורא פאַר זינד און דיא ליעבע צו גאָט, פיהרט דערצו, מען זאָל מקיים זיין דיא מצוות.

ווייסט, אז איבער אלעמען וועט ער פון אייך אבנעהמען רעכענשאפט, איבער דעם פערבארגענעם און אפענעם, איבער דעם גוטען און שלעכטען, און ווער עס טהוט גוטעס, וועט איהם זיין גוט אויף דיעזער וועלט. דיעזע וואס זעהען איהם, ריהמען איהם, און דיעזע וואס קענען איהם, ליבען איהם.

און ווען דיא צאהל פון דיא יאהרען ווערט ערפיללט, און ער דארף געזומען אבשיעד פון זיינע מיט־מענשען, דאן פרייט ער זיך מיט זיינע עדעלע טהאטען, ער טרייסט זיך און האט קיין מורא ניט פאר'ן טויט, ווייל ער ווייס, אז ער האט ניט וואס מורא צו האבען פאר קיין שטראף. ער האפט גוט בעלוינט צו ווערען און אויך זעהען דאס גוטע וואס איז פארבערייטעט פיר דיעזע וואס האבען מורא פאר גאט, און דאן איז ער אויך זיכער, אז זיין הויז, דאס הייסט, זיין נאמען וועט בעשטעהען אויף אייביג.

דיעזער וויעדער, וואס פערדארבט זיין וועג און יאגט זיך נאך צו טהון שלעכטעס, וועט איהם דאס שלעכטע פערפאלגען, דערגרייכען און פערדארבען אלעס וואס ער האט געשאפען אין לעבען. דיעזע וואס וועלען איהם זעהען, וועלען פער־קרימען זייערע מיילער און מאכען מיט דיא ליפען, און ווען ער וועט שטארבען, וועט איהם שמערצען זיין פלייש און זיין זעעלע וועט טרויערן. עס איז דערפאר, ווייל אין פינסטערניש האט ער געוואנדערט און פינסטערניש וועט בעדעקען זיין נאמען, און אז ער וועט זיך אנלעהנען אויף זיין הויז, וועט דאס איהם ניט אויסהאלטען.

איך בעט אייך, אנערקענט אויף וויא ווייט בעסער דאס ליכט איז פון פינסטערניש, און איהר זאלט האסען דעם טויט און דאס שלעכטע, און אויסוועהלען דאס לעבען און דאס גוטע, ווייל דיא ברירה ליעגט בייא אייך אין דיא הענד.

פיהר זיך נאך גוטע זיטען, דען דעם מענשען'ס נאטור הייגגט אב פון דער פיהרונג און דיא פיהרונג מאכט דיא נאטור. ווייסט, אז דיא פאלקאמענהייט פון דעם קערפער קומט פריהער פאר דער פאלקאמענהייט פון דער זעעלע, און דאס איז וויא א שליסעל וואס פיהרט אין א קארידאר. דערפאר דארפט איהר אכטען אויף דער פאלקאמענהייט פון אייערע קערפערס און דערפון וועט אויך קומען דיא גוטע זיטען אום פאר אייך צו עפענען דיא טויערן פון דעם הימעל.

פיהרט זיך אנשטענדיג און מיידעט אויס דיא געזעלשאפט פון לייכטזיניגע; זיצט ניט אין דיא גאסען און וויינט פון דעם שפאט פון דיא יונגע לייט, ווייל פון דארט קומט ארויס זעהר פיעל שלעכטעס.

געפינט זיך אימער אונטער דיא עהרענהאפטע און קלוגע מענשען, אבער זייט ניט שטאלץ, זייט אונטערטהעניג; בייגט איין אייערע קעפ און עפענט אייערע

הערצער צו הערען און פערשטעהען זייערע רייד וויא אזוי זייא שענדען און וויא אזוי זייא לויבען; ווענט אלעס איבער איינציגוויז און דאן וועט איהר פערשטעהען.

היט אייער מויל און איירע צונגען איהר זאלט פאר זייא ניט פלוידערן. מעסיגט אייערע ווערטער מיט בערעכנונג, דען וואס מעהר איהר וועט רעדען, אלץ מעהר וועט איהר מאכען א טעות. איהר זאלט זיך ניט בעריהמען און פאר זייא ניט שטאלצירען. שעהמט זיך ניט און פרעגט דאס וואס איהר ווייסט ניט, אבער פאסט אויף, אלעס זאל זיין אין א פאסענדער צייט און אין א פאסענדער שפראכע.

איבערלעגט און ווענט איבער יעדעס ווארט איידער איהר לאזט עס ארויס פון מויל, ווייל נאכדעם וועט עס שוין זיין צו שפעט און איהר וועט עס ניט קענען צוריק נעהמען.

ליעבט דיא וויסענשאפט, זוכט זיא וויא מען זוכט געלד און אוצרות. האלט זיך אויף אין דיא הייזער פון חכמים וואס לערנען אליין און אונטערריכטען אנדערע— דארט זאלט איהר געפינען אייער אונטערהאלט. איהר זאלט הנאה האבען צו הערען וויסענשאפטליכע ערקלערונגען, מאראל, ענטדעקונגען, און דיא ויכוחים צווישען גע־לעהרטע. איהר זאלט מקנא זיין דיעזע וואס פערשטעהען און פעראכטען אין אייערע הערצער דיא דומקעפ.

ווען איהר פרעגט אדער איהר ענטפערט עפעס אויף א זאך, זאלט איהר זיך ניט איילען, איהר זאלט ניט דערשראקען ווערען, ניט שרייען און ניט רעדען אין א שפראך וואס קיינער פערשטעהט ניט.

שפרעכט אין דער געוועהלטעסטער שפראך, מיט דיא שענסטע ווערטער, און רעדט רוהיג, לויט דעם אינהאלט, וויא אזעלכער וואס וויל יענעם לערנען און זוכט אליין דיא וואהרהייט, אבער ניט וויא איינער וואס זוכט נאר צו קעמפפען און בע־זיעגען דעם צווייטען. איהר זאלט אנטהייל נעהמען אין אזעלכע ענינים פון אייער אייגענעם גוטען ווילען, און זעהט, אז איהר זאלט פון איבעראל האבען א נוטצען, דאן וועט אייך זיין גוט און וואויל.

ווען איהר וועט אבלאזען אייער הארץ עס זאל וואנדערן הין און צוריק, וועט איהר זיך בלויז אליין שאדען, ווייל איהר וועט גאר ניט אויסקערנען און איהר וועט בלויז האבען ערגערנים וואס שוואכט אב דעם קערפער.

ווען איהר וועט אוועק געהען פון אזא ויכוח, זאלט איהר אימער זעהען עפעס אוועק צו פיהרען מיט אייך, און צו דיעזען צוועק, זאלט איהר זיך אלעס אויסקריצען אין אייער זכרון און איינגראווירען אין אייער הארץ.

לערענט אין דער יוגענד, צור צייט ווען אייער הארץ איז נאך פרייא, איידער

איהר ווערט אָנגעפיללט מיט זאָרג און אייער כח־הזכרון ווערט שוואך. ווייסט, אַז עס וועט קומען א צייט, ווען איהר וועט שוין וועלען לערנען, און איהר וועט ניט קענען.

דאָ גיב איך אייך איבער מיין מאָראל, פון וועלכען איהר קענט ציהען גרויסע נוטצען זיך צו לערנען פעסטצוהאלטען דיא וואהרהייט, רעגולירען דעם פערשטאנד און אוועק שאפען דיא פערווירונג.

ווען איהר וועט געפינען א שווערען פסוק אָדער א פערדרעהטען זאַטץ אין דער תורה, נביאים אָדער אין דיא ספרים פון דיא חכמים, וואס איהר וועט ניט פערשטעהען און ניט בעגרייפען זיין געהיימנים, און דאס וועט אויסזעהען וויא א ווידערשפרוך, זאָלט איהר זיך ניט אָבווענדען פון אייער אמונה און אייער שכל זאָל ניט פערמישט ווערען. האלט זיך פעסט, און דאס וואס איהר פערשטעהט נימ, זאָלט איהר אוועק לייגען אויף א זייט.

איהר זאָלט ניט פערשמייסען אייער גאנצע אמונה, בלויז דערפאר, ווייל איהר פערשטעהט ניט עפעס.

גאָט האט בעגריפען דעם וועג און ער ווייס וואו דער ריכטיגער פלאַטץ איז.

ליעבט דיא וואהרהייט און גערעכטיגקייט, און אן דעם זאָלט איהר זיך האלטען. דערמיט אליין קענט איהר בעגליקען, און דיזעס גליק איז, גלייך וויא איהר בויעט אויף א פעלזען. האסט דיא פאלשקייט און אונרעכט און עס זאָל זיך אייך ניט געלוסטען פון זייא צו פערזוכען, ווייל דאס איז, גלייך וויא איינער בויעט אויף זאמד און וויל ניט עס זאָל אומפאלען.

איהר זאָלט ליעבען דיא וואהרהייט און גערעכטיגקייט, אָבוואָהל איהר קענט דערבייא מעהר צו לייגען וויא פערדיענען מיט פאלשקייט און אונרעכט.

דערפאר האט דער חכם געזאָגט: „דעם אמת קויפט און פערקויפט איהם ניט.” ווייסט, אז דיא וואהרהייט און גערעכטיגקייט, זיינען דיא ציערונגען פון דער זעעלע, און זייא געבען קראפט, זיכערהייט און זיעג פיר דער זעעלע. איך האב נאך ניט געפונען קיין רפואה פיר א פייגלינג (מרוס) וויא דיא פעראייניגונג פון וואהרהייט און גערעכטיגקייט. קיין זאך האט מיך נאך אזוי געזיכערט און געשיטצט, וויא דער הוט פון וואהרהייט און דער פאנצער פון גערעכטיגקייט.

ווען עס וועט קומען דיא צייט וואס איך וועל אייך דארפען איבערגעבען אלעס מיט וואס גאָט האט מיך בעשאָנקען, וועל איך אייך געבען דיא נאמנות, מיט וועלכע גאָט האט מיר געהאָלפען איך זאָל דאס אלעס בעזיטצען, דען בלויז מיט מיין שטעקען

בין איך געקומען אום מיר צו פערדיענען מיין ברויט. נאָט האט מיך ביז יעטצט געבענשט, און דיא נאמנות האבען מיך אריין געפיהרט אין אזעלכע פלעטצער וואוהין מיינע קרובים האבען מיך ניט געבראכט, און איך האב געירשה'ענט וואס מיינע עלטערן האבען מיר ניט געגעבען, און איך בין געוואָרען דער הערשער איבער גרעסערע און בעסערע פון מיר, און איך האב בעגליקט, און געהאָלפען מיר מיט אנדערע.

דערפאַר מערקט זיך גוט דאס אלעס. האלט זיך ביא אייער וואָרט, און קיינע דאָקומענטען אָדער עדות מיט פערזיכערונגען, זאָלען איך ניט אָבווענדען פון דער וואהרהייט. איהר זאָלט ניט וועלען, און צוריק שטויסען פאַלשקייט, געמיינהייט און דומהייט. וועה איז דעם וואס בויעט זיין הויז דארויף, ווייל ער וועט דאס מוזען פערלאָזען אין מיטען פון זיינע יאָהרען און זיין ענדע וועט זיין ביטער.

איהר זאָלט לעבען אין עהרליכקייט, אנשטאנד און ריינקייט, און איהר זאָלט ניט בעריהרען דאס מינדעסטע, ווען דאס בעלאנגט צו איין אנדערן. איהר זאָלט ניט פערזוכען אָדער גענייעסען וואס איז ניט פאָזיטיוו אייערעס.

ענטלויפט פון דעם צווייפעל און שטעלט דאס אוועק פון אייך. ווייסט, אז בעריהרען דאס אונבעוואוסטע, פיהרט צו בעריהרען דאס בעוואוסטע, פון אביסעל צו פיעל, פון בעהאלטענעם צו אָפענעם ביז מען ווערט פערפיהרט און מען הייסט א לייקענער, א גנב און גזלן.

ענטלויפט פון דעם פאַלשען; דער וואס קויפט בייא איהם זאָל זיך ניט פרייען און דער וואס פערקויפט איהם, זאָל ניט טרויערן. דער פאַלשער זאָל זיך שעהמען ביים לעבען און נאך'ן טויט.

דאס אלעס האב איך איינגעזעהען און בערעכענט, אז דער יחוס ליעגט אין גוטע זיטען און דיא צופריעדענהייט אין נאמנות, דען עס גיבט קיין גרעסערער יחוס וויא זיטען און קיין ירושה וויא נאמנות.

זייט מקרב דיא ווייטע, בייגט זיך צו קלענערע און וויזט א פרעהליכעס געזיכט צו ניעדריגע, האט מיטלייד מיט ארמע און אונגליקליכע; זאָלען זייא זיך פרייען אין אייער שמחה, און געדענקט צו אייערע ימים טובים לויט אייער פערמעגען. איהר זאָלט אכטונג געבען, זייא זאָלען זיך ניט דארפען שעהמען ווען איהר גיבט זייא אייערע מתנות.

איהר זאָלט האסען לעדיג-געהען און פערוואָרפט דיא פוילענצערייא, ווייל דאס פערדארבט דעם קערפער און עס פיהרט צו משוגעת און אנדערע שעדליכע זאכען.

דיא פוילקייט בעשמוטצט און פיהרט צו טרויער.

איהר זאָלט ניט בעשמוטצען אייערע זעעלען אין א שטרייט וואס פערדארבט דעם גוף און דיא נשמה, מיט דעם געלד און אלעם ניטצליכע.

איך האב געזעהען דיא גרעסטע אונגליקען ענטשטעהען דורך מחלוקות. דערפאר זאָלט איהר האסען מחלוקות, ענטלויפען דערפון און זיך דערווייטערן פון אלע איהרע אנהענגער. זאָגאר אייער בעסטער פריינד, ווען ער האט זיך ליעב ארום צו קריעגען, זאָלט איהר איהם אויסמיידען, ווייל איהר קענט דאדורך ליידען.

איהר מעגט זיך בעריהמען מיט סבלנות (טאָלעראנץ) ווייל דאס איז דיא ריכטיגע גבורה און דער וואהרער זיעג, זוכענדיג נקמה און פיעללייכט דאס ניט צו עררייכען, ווערט אייער הארץ געבראָכען דורך פערצווייפלונג. דאס קען אויך פיהרען דערצו, איהר זאָלט צו לייגען בושה צו אייער חרפה, גלייך וויא איינער וואס קייקעלט א שטיין און טרעפט זיך אליין.

איהר זאָלט אלזאָ אנערקענען דיא מעלה פון שכל און איהר זאָלט זיין הייליג אין דיא אויגען פון אייערע פיינד. איהר זאָלט זיך הייליגען און אייער זעעלע וועט גרעסער ווערען בייא אייך אין דיא אויגען; איהר זאָלט גוטעס טהון צו אייערע שונאים. ווען זייא זיינען מענשען מיט הערצער, וועלען זייא אייך דאפיר בעלוינען, און ווען זייא זיינען שלעכטע, וועט עס זייא שמערצען.

פיהרט זיך מיט אונטערטהעניגקייט, דען דאס איז דער לייטער וואס פיהרט ארויף הויך. דאבייא וועט איהר ניט דארפען ליידען. ווייסט, אז עס גיבט קיין ציערונג וויא אונטערטהעניגקייט, און דער גרעסטער פון אלע נביאים (משה) ווערט ניט דערמאָהנט מיט אלע זיינע גוטע מדות, מעהר וויא אויף אונטערטהעניגקייט.

לייגט א שלאָס אויף אייער מויל און א צוים צו אייער צונג. ווייסט, אז גאָט האט בעשאָנקען דעם מענשען מיט דער מתנה וואס ער ליעבט איהם מעהר פון אלע ברואים. דער מענש דארף אלזאָ פערשטעהען וויא צו לויבען און ריהמען גאָט און דערצעהלען זיינע וואונדער. עס איז דערפאר ניט גוט צו פערבייטען גוטעס אויף שלעכטעס און צו רעדען געמיינהייטען, שקר מיט רכילות. דערפאר דארף דער מענש טראכטען צו עררייכען דיא שטופע ווען דער שכל זאָל געוועלטיגען, דאן ווערט דער גוף אונטערטהעניג און זוכט בלויז וואס עס איז איהם אם נעטהיגסטען; ער זעטעט זיך מיט אביסעל און פעראכטעט דעם איבערפלוס, און האט הנאה פון דעם לעבען און טרייסט זיך אויף'ן טויט.

אום איהר זאָלט לעבען, זאָלט איהר פעראכטען דעם איבערפלוס, און גלויבט ניט, אז פיעל עסען און טרינקען מאכט גרויס דעם קערפער און פערמעהרט דעם

שכל, אין נענענטהייל, ווען איהר עסט ווייניג, האט דער מאַגען דיא קראפט אלעס אויסצוקאָכען מיט זיין נאַטירליכער וואַרעמקייט, און ווען איהר עסט צו פיעל, דאן קען עס דער מאַגען ניט פערדייען, דער גוף ווערט מאַגערער, דער שכל שוואַכער און אין קעשענע בלייבט ווייניגער געלד.

היט זיך ניט צו עסען ביז איהר וועט פערדייען, ווייל דאס איז דיא אורזאַכע פון פיעלע קראַנקהייט. ארבייט איידער איהר עסט און רוהט נאך'ן עסען. איהר זאָלט ניט עסען איילענדיג און זיך ניט אָנשטאָפּען אייערע מיילער. עסט ניט אויף'ן וועג און צו אונבעשטימטע צייטען וויא דיא מייז, זאָנדערן אין בעשטימטע שטונדען און אין אייערע הייזער. מיידעט אוים באנקעטען מיט יונגע לייט. היט זיך פון בע־זויפענע געטרענקע וואס פערדארבען שטאַרקע מענשען און ערניעדריגען דיא עהרענהאַפטע. טרינקט וואסער אלס א נאַהרהאַפטע זאך און ניט אוים פערגניגען. ווייסט, אז ניט אומזיסט איז אויפגעשריעבען געוואָרען נח'ס שאנדע, זאָנדערן אום זיך ארונטער צו נעהמען א מוסר.

ווייסט, אז דיא הוצאה פון דעם מענשען ווערט פערטהיילט אין פיער חלקים: ריוח, שאדען, עקעל און כבוד. דער ריוח איז גמילת חסדים, וואס איהר עסט דעם ריוח אויף דיעזער וועלט און דער קרן בלייבט; שאדען איז דער אונטערהאַלט אין וועלבען דער מענש פערלירט זיין געלד, עהרע און לעבען, און ווען מען פער־דיענט שוין עפּעס, איז דאס ניט מעהר וויא א שפּין־געוועב. עקעל, איז דאס וואס מיר עסען. כבוד איז דאס וואס מיר קליידען זיך אָן. דערפאַר זאָלט איהר זיך קליידען לויט וויא איהר זייט אימשטאַנדע, אָבער זעהט אימער איהר זאָלט דער־בייא עפּעס אָבשפּאָרען.

האסט דיא הולטייסטווא און דערווייטערט זיך פון הולטייעס. איהר זאָלט פערזייען פיר צדקה מעהר וויא איהר קענט זיך ערלויבען און איהר וועט דאן ער־שפּאָרען חסד.

נעניעסט דאס לעבען אין אייער נעזעלשאַפט און מיט דער פרוי פון אייער יוגענד. איהר זאָלט ניט בעריהרען קיין פרעמדע, דען דאס האט שוין פיעלע מענשען רואינירט.

רעכענט זיך, גראדע וויא איהר וואָלט געווען אין נח'ס תבה און זייט צו־פריעדען דערמיט. אויך דאס וואס איז אייערעס, דיא פרוי, זאָלט איהר זיך מיט איהר בענעהמען לויט רעגעל און אויסרעכנונג, דאמיט איהר זאָלט האָבען קינדער אין זיין געזונד.

לאָזט דער ווילען זאָל אייך נאכיאָגען, אָבער ניט איהר דעם ווילען.

עהרט אייערע פרויען, דען זייא זיינען אייער עהרע; איהר זאָלט זייא מאַך ראַליזירען און זייא ניט לאָזען צו ווערען בעל־בתים איבער אייך. זייער עהרע דאַרף זיין אין הויז, און וואָס וועניגער זייא ווייזען זיך, אלס געזינטער איז עס. איהר זאָלט פאר זייא ניט ענטדעקען אייערע סודות.

דיענט אייערע פריינד און בעקאַנטע מיט אייער קערפּער און קראַפט, לויט ווי נאָט האַט אייך בעשאָנקען, אָבער גיבט אכטונג איהר זאָלט זייא ניט דיענען מיט אייער זעעלע, ווייל דאס איז דער געטליכער טהייל.

וויים און בעגרייף, מיין זוהן אברהם, גאָט זאָל דיך בענשען, ווייל מיר פערדיענען זיך צו קענען דיא וואהרהייט.

ע נ ד ע.